

Република Северна Македонија
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје
Филозофски факултет
Институт за социјална работа и политика
Студиска програма: Социјален менаџмент



**СОЦИЈАЛНИ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА ВО РИЗИК И ЗАЈАКНУВАЊЕ
НА КАПАЦИТЕТИТЕ И РЕСУРСИТЕ ВО ЛОКАЛНАТА
ЗАЕДНИЦА**

МАГИСТЕРСКИ ТРУД

Ментор:

Проф. д-р Сунчица Димитријоска

Студент:

Мартин Чанакевиќ

Скопје, 2021 година

Содржина:

Вовед.....	4
I. Теоретски пристап кон проблемот.....	8
1. Дефинирање на поимите социјален проблем и социјален ризик.....	7
1.1. Социјален проблем и видови на социјални проблеми.....	7
1.2. Поврзаност помеѓу социјално ранливите групи и социјалните проблеми.....	10
1.3. Социјален ризик и видови на социјален ризик.....	13
1.4. Стрес и стресори.....	15
1.5. Дефинирање на поимот дете и дете во ризик.....	16
2. Правна рамка за заштита на децата.....	21
2.1. Закон за заштита на децата.....	23
2.2. Закон за правда за децата.....	24
2.3. Закон за семејство.....	28
2.4. Закон за социјална заштита.....	30
3. Социјални услуги.....	36
3.1. Социјални услуги и видови на социјални услуги.....	36
3.2. Даватели на социјални услуги.....	46
3.3. Социјални услуги за деца во ризик.....	54
3.4. Модели и примери на социјални услуги низ светот за деца во ризик.....	62

4. Општините и локалната заедница во системот на социјална заштита.....	71
4.1. Зајакнување на капацитетите и ресурсите на општините во системот на социјална заштита.....	84
 II. Истражувачки дел.....	90
1. Предмет на истражувањето.....	91
2. Цел на истражувањето.....	91
3. Дефинирање на основните поими.....	91
4. Хипотези во истражувањето.....	92
5. Методи и техники на истражувањето.....	93
6. Резултати од истражувањето.....	93
 Услуги од областа на социјалната заштита на подрачјето на град Скопје.....	129
 Заклучоци од истражувањето.....	132
Препораки за адекватноста на социјалните услуги за децата во ризик.....	135
Користена литература.....	136

Вовед

Во секоја социјална држава системот на социјална заштита е од клучно значење за обезбедувањето на социјалната сигурност, добробит и напредок на луѓето. По осамостојувањето во 1991 година, Република Северна Македонија наследи систем на социјална заштита кој како стар модел на функционирање беше заснован на голема централизација и со доминантна улога на државата како обезбедувач на заштитата, од една страна, и, од друга страна, со незначително учество на невладиниот, приватниот и верскиот сектор во активностите од областа на социјалната заштита. Социјалната заштита во најголема мера се остварувала преку паричните трансфери и бенефициите за граѓаните изложени на социјален ризик. Социјалните услуги како нефинансиски мерки имале за цел да го унапредат социјалното функционирање на поединците и групите на граѓани изложени на социјален ризик. Тие социјални услуги биле недоволно развиени и сведени на ниво на институционални форми на заштита.

Измените во доменот на социјалната заштита во Република Северна Македонија се случуваат во текот на последните две децении, а со особено засилен интензитет по 2000 година, кога континуирано се воведуваат промени и се прават обиди за реформирање на системот на социјална заштита со посебно внимание и насока во областа на социјалните услуги.

Клучни промени се оние промени кои се насочени кон намалување на улогата на државата како директен доставувач на социјалните услуги и јакнење на нејзината улога како обезбедувач на социјалните услуги преку вклучување и на останатите сектори: приватен, невладин, верски – како партнери на државата според принципот на плурализација. Се посветува и големо внимание на развивањето на алтернативните форми на заштита заради намалување на некогашната доминантна зависност од институционалната заштита и спроведување на процесот на деинституционализација.

Од друга страна, како тековен процес, а воедно и еден од најголемите предизвици согласно реформските процеси во Република Северна Македонија, тоа е децентрализацијата на социјалните услуги, со која се подразбира изградба на локални мрежи од социјални услуги дизајнирани за и според специфичните потреби на граѓаните во секоја општина. Процесот на децентрализација неминовно налага општините да ја превземат водечката улога за развој на локален систем од социјални услуги преку мултисекторска соработка и пристап. Процесот на децентрализација во областа на социјалната заштита најмногу зависи од искуствата и практиките во локалната заедница. Па така, битна е и потребата од зајакнување на капацитетите на надлежните институции во спроведувањето на процесот на децентрализација.

Целта за постоењето на социјалните услуги се однесува на давањето на поддршка и сервис. Имено, кога се во прашање децата, социјалните сервиси постојат и се со цел давање на услуги за поддршка на правилен и нормален психофизички развој на секое дете. Со самото раѓање, децата учат најпрвин од непосредната околина во која што живеат. Нивното вклопување и функционирање во општеството зависи од огромен број на фактори. Прво и најбитно е семејството како примарен фактор, а понатаму се социјалните фактори: врсниците, училиштето, социјалната средина. Позитивното влијание на сите овие фактори е од особен бенефит кој придонесува за развој и за формирање на здрава и зрела личност, но не мора да значи дека секогаш овие фактори влијаат позитивно на растот и на развојот на детето. Недоволното и неурамнотежено влијание на социјалните фактори кај детето може да доведе тоа да се најде во состојба на ризик или да се соочува со одреден социјален проблем. Во ваквите случаи доаѓаат социјалните сервиси кои со сите свои услуги што ги нудат се во насока и насоченост на проблем-решение и се со цел за да се даде поддршка и помош во надминувањето на проблемот.

Во овој магистерски труд направена е анализа на социјалните услуги кои се нудат за децата во ризик, со даден предлог за зајакнување на капацитетите и ресурсите во локалната заедница во системот на социјална заштита.

Трудот е составен од два дела: теоретски и истражувачки дел.

Теоретскиот дел е составен од четири глави. Првата глава ги дефинира и анализира социјалните проблеми и социјалниот ризик кои се поврзани со социјалниот развој. Се укажува на тоа кои услови треба да се исполнети во локалната заедница за да може една состојба да се смета како социјален проблем и ризик. Се анализира поврзаноста на социјалните проблеми и социјалниот ризик со социјално ранливите групи на граѓани укажувајќи на степенот на поврзаноста со задоволувањето на основните човекови потреби.

Во втората глава се анализираат Законот за социјална заштита, Законот за семејство, Законот за заштита на децата и Законот за правда на децата.

Во третата глава се дефинирани социјалните услуги, давателите на социјални услуги и анализирани се социјалните услуги за деца во ризик. Се дава осврт на социјалните услуги кои се даваат за деца во ризик низ светот, со примери каде сè тие може да се спроведат и применат.

Во четвртата глава се анализира работата на локалната самоуправа и општините на ниво на град Скопје во системот на социјална заштита. Се даваат предлози за зајакнување на капацитетите и ресурсите на општините во нивната работа во полето на социјалната заштита.

Вториот дел на трудот е од истражувачки карактер и во него се анализирани релевантните истражувања од областа на социјалната заштита во насока на давање на социјални услуги на деца во ризик. Дефиниран е предметот, целите и хипотезите за истражувањето. Добиените резултати од истражувањето се анализирани, со изведени заклучоци и дадени препораки.

I. Теоретски пристап кон проблемот

1. Дефинирање на поимите социјален проблем и социјален ризик

1.1. Социјален проблем и видови на социјални проблеми

Социјалниот проблем се анализира и дефинира согласно потеклото и видовите на социјални проблеми кои постојат. Социјалните проблеми се разликуваат по својата природа, општествените манифестации, корените на нивното појавување и нивната распространетост. Имаат негативни последици за граѓаните како на индивидуално, така и на локално и на национално ниво. Ова укажува дека секоја постоечка локална заедница се карактеризира со свои обележја и специфичности: историја, социо-економска слика, демографија и географија, но исто така и со свои специфични социјални проблеми. Битно е да се унапреди благосостојбата и добробитот на граѓаните преку квалитетно и соодветно идентификување на видовите на социјални проблеми кои постојат во локалната заедница.

Треба да постојат и да се исполнуваат одредени услови за да може дадената состојба да се смета за социјален проблем во една локална заедница.

Социјален проблем е состојбата која е со следните карактеристики:

- Означена е и признаена како постоечка и проблем од страна на поголем дел од населението;
- Некомпатибилна е и не соодветствува со општествените вредности;
- Најчесто е масовно изразена и зачестена и на тој начин погодува поголем број на луѓе;
- Состојбата преставува јавен проблем, а не индивидуален проблем;

- Со вознемирувачки и загрозувачки карактер е, поточно, има негативни последици врз добробитот на луѓето;
- Состојбата е општествено предизвикана со корени во општествените фактори;
- Состојбата е актуелизирана до степен за да се бара соодветна општествена реакција и акција за нејзино надминување.

Сите од наведените состојби кои постојат во локалната заедница и за кои се утврдува дека ги имаат посочените карактеристики се третираат како **социјални проблеми**. На тој начин, се размислува за наоѓање на соодветни локални решенија кои би помогнале за надминување на состојбата со употреба на дизајнирани и соодветни социјални услуги.

Клучни карактеристики на социјалните проблеми¹ се следните:

- **Историската условеност** – укажува дека на тоа што некогаш не се сметало за социјален проблем денес е, или обратно, она што некогаш претставувало социјален проблем, денес повеќе не се смета дека е (на пример, семејното насилство на мажот врз жената во традиционалното општество од 18-от век, кога се сметало дури и како права и должности на мажот, за разлика од денес во модерното општество на 21-от век). Исто така, постојат голем број на состојби кои денес се игнорираат, а кои имаат потенцијал да станат социјални проблеми во иднина, исто како што постојат одредени состојби кои, и покрај проблематичната природа, никогаш не биле, ниту ќе се сметаат за социјални проблеми.
- **Општествената и локалната специфичност** – укажува дека социјалните проблеми постојат насекаде и тие се локално специфични. Социјалните проблеми се јавуваат во одреден локален и социо-економски контекст, во специфични локални, демографски, културни и еколошки услови. Она што ќе се смета за социјален

¹Спасовска С., Борнарова С., Богоевска Н., Ивановски Б., Георгиевска С. (2013), Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници, UNDP, Скопје

проблем во една локална заедница затоа што е некомпатибилно со вредностите во таа заедница, можеби воопшто нема да се доживува и третира како социјален проблем во друга локална заедница во која владеат сосема поинакви вредности.

- **Одржливост** – укажува дека за справувањето со социјалните проблеми е предизвик насекаде и дека за нивното надминување се вложуваат и исцрпуваат големи ресурси. Ова подразбира дека и покрај вложеноста за решавање на социјалните проблеми, голем дел од проблемите продолжуваат да постојат и понатаму.

Согласно етимологијата и значењето на социјалниот проблем, дефинирани се следниве видови на социјални проблеми:

1. **Социјални проблеми кои се поврзани со социјалниот развој** – тука спаѓаат: сиромаштијата, невработеноста, семејните проблеми (бракоразводите, семејното насилство, насилството врз родителите, насилството помеѓу браќата и сестрите), социјалните болести (соматските болести: туберкулоза, хив и сида, заразните болести, глад, смртноста кај доенчињата, анорексијата, срцевите и малигните заболувања; менталните социјални болести: неврозите, психозите, менталните растројства), социјалната нерамноправност (родовата, возрасната, расната, етничката, класната, образовната, сексуалната, материјалната нерамноправност), популациските промени (порастот на населението, исто и стареењето на населението), еколошките проблеми (еколошкиот расизам, исцрпувањето на природните ресурси, загадувањето на вода, загадувањето на почвата), урбанизацијата (бездомништвото, субстандардните домувања), миграциите (бегалските движења, депопулацијата, илегалната миграција, трговијата со луѓе, шверцот на мигранти), конфликтите (колективните агресии, војните, тероризмот).
2. **Социјални проблеми кои се поврзани со девијациите** – тука спаѓаат: криминалот, малолетничката деликвенција, болестите на

зависности (зависноста од алкохол, коцкањето, дрогата, цигарите), питачењето, скитништвото, конфликтите - индивидуалните агресии (убиствата, телесните повреди, силувањата, разбојништвата, вандализмот), автоагресиите (самоубиствата, обидите за самоубиства), сексуалните девијации (педофилијата, детската порнографија).

3. **Социјални проблеми кои се поврзани со природните катастрофи** – тука спаѓаат: геофизичките катастрофи (земјотресите, одроните), метеоролошките, хидролошките катастрофи (поплавите, свлечиштата), климатските суши и слично.

Постојат неколку фактори зошто општествените појави како социјалниот проблем се тешко надминливи. Тоа се:

- **Репродукција** – тоа е тенденцијата на социјалните проблеми да се репродуцираат и да се пренесуваат трансгенерациски.
- **Мултипликација** – тоа е тенденцијата на социјалните проблеми да се мултиплицираат и тие да резултираат со состојба за која се карактеристични повеќе проблеми одеднаш.
- **Диспропорционалност** – укажува дека социјалните проблеми диспропорционално и нерамномерно ги погодуваат граѓаните и тие оставаат различни последици по различни групи на граѓани.

1.2. Поврзаност помеѓу социјално ранливите групи и социјалните проблеми

Социјално ранливите групи и социјалните проблеми се поврзани помеѓу себе, но постојат и други карактеристики кои укажуваат дека:

- Сите социјално ранливи групи на граѓани не се наоѓаат секогаш во иста ситуација, ниту имаат ист статус во заедницата.

Социјално ранливите групи на граѓани можат да се соочат со бројни потешкотии и проблеми во зависност од состојбата во која се наоѓаат.

- Некои поединци и групи на граѓани брзо се справуваат со стресорите каде тие не оставаат големи последици по нив – ова е познато како **резилиентност**. Други поединци не умеат или немаат капацитет да се справат со негативните последици од стресорите на кои се изложени – ова е познато како **нерезилиентност** и сето тоа ги води кон социјално неприфатливо ниво на социјална добросостојба². Овие поединци се **социјално ранливи**.

Социјалната ранливост е состојбата на поединецот, на групите на граѓани или на цели заедници и се карактеризира со следниве карактеристики:

- Неможноста да се совладаат негативните последици од стресорите;
- Висок потенцијал да бидат физички или психички ранети/повредени;
- Недостаток на капацитет, недостаток на способности и можности за:
- Да се предвидат стресните ситуации;
- Да се справат со стресните ситуации;
- Да се надминат последиците од стресните ситуации;
- Да се опорават од стресните ситуации.

Секој поединец, група на граѓани или заедница која има поголем капацитет за приспособување, а помала чувствителност и изложеност на стресори, е помалку ранлива. Поединец, група на граѓани или заедница која има помал капацитет за приспособување, а поголема чувствителност и изложеност на стресори е поранлива.

Во локалната заедница опстојуваат социјално ранливи групи на луѓе кои остануваат незабележани како за населението така и за јавните

²Hoogeveen J., Tesliuc E., Vakis R., Dercon S. (2004), A Guide to the Analysis of Risk Vulnerability and Vulnerable Groups, The World Bank, University of Oxford

институции за чии проблеми и потешкотии малку се зборува, а уште помалку се прави. Тоа се **невидливите ранливи групи на луѓе**.

Проблемите на некои социјално ранливи групи на луѓе поминуваат незабележано, додека други социјално ранливи групи на луѓе го привлекуваат вниманието на општествената јавност и ја поттикнуваат на акција. Проблемите кои се издигнале на ниво во општествена јавност се социјални проблеми.

Од забележителен и посебен интерес за секоја локална заедница треба да бидат оние социјално ранливи групи на луѓе кои се наоѓаат во најнеповолна ситуација, а тоа се невидливите социјално ранливи групи на луѓе и оние социјално ранливи групи на луѓе кои се видливи само за општата јавност, но не и за јавните институции. Основна причина за тоа е што овие социјално ранливи групи на луѓе се најизложени на дополнителни проблеми од типот на: **дискриминација** (поинаков и нерамноправен третман од третманот што го добиваат останатите групи на луѓе), **маргинализација** (општествена непризнаеност и незаинтересираност за проблемите и потешкотиите на овие групи на луѓе поради што тие се принудени да живеат на маргините на општеството) и **социјална исклученост** (отежнат или целосно оневозможен пристап до општествените ресурси).

За идентификување на социјално ранливите групи во локалната заедница се употребуваат два пристапи:

1. Изборот на група од луѓе со интерес и проучувањето на тоа кои од ризиците најмногу односно најчесто ја погодуваат таа група на луѓе;
2. Изборот на ризик од интерес и проучувањето на тоа кои групи на граѓани се всушност најмногу односно најпогодени од тој ризик.

За идентификување на социјално ранливите групи потребно да се направи проценка на потребите од социјални услуги за ранливите групи на граѓани во локалната заедница.

Ова значи дека треба да се направи проценка на ресурсите кои тие ги користат, пречките на кои наидуваат во пристапот до ресурсите и ресурсите кои им недостасуваат. За таа цел се препорачуваат техники кои подразбираат директно вклучување на припадници на целната група.

За утврдувањето на карактеристиките на социјалната ранливост потребно е и пожелно да се направи увид во степенот на задоволеноста на основните човечки потреби. Битно е да се утврди видот на незадоволените потреби затоа што тоа нè води кон утврдувањето на видот на социјални услуги кои би можеле да се дизајнираат и употребат за задоволување на основните биолошки, социјални и емоционални потреби на идентификуваната група на граѓани.

Постојат следниве видови на човекови потреби:

- **Основните биолошки потреби** – тоа се: храната, облеката, обувките, спортувањето, рекреацијата;
- **Социјалните потреби** – тоа се: социјализацијата со другите луѓе, поддршката и помошта од пријателите, соседите, образованието, работата, социјалната и здравствената заштита, учеството во самата заедница;
- **Психолошките/емоционалните потреби** – тоа се: безбедноста и сигурноста, припадноста во заедницата, самостојноста, вниманието, контролата над животот, интимноста, блискоста, слободата, прифатеноста.

1.3. Социјален ризик и видови на социјален ризик

Во секое општество, без разлика на нивото на социјална и општествена свест, секој поединец, група на граѓани или заедница може да се изложени на дејствувањето на бројни ризици и тоа од различна природа. Така, **ризик** всушност претставува состојбата на изложеност на висок потенцијал за опасност, штета, загуба или повреда.

Ризиците можат да бидат и се делат на: политички (дискриминацијата, социјалната исклученост), **природни** (катастрофите), **здравствени** (болестите), **ризиви кои ги создава природата** (природните катастрофи) и **ризиви кои ги создава човекот** (војните, инфлацијата).

Постојат и други видови ризици: **ризиви кои се со слаба зачестеност, но со големи последици по социјалната добросостојба (катастрофални)** и **ризиви со поголема зачестеност, но со помали последици по социјалната добросостојба (тие се некатастрофални); некорелирани** (специфични се за изолирани случаи или помал број на луѓе, на пример: незаразна болест, невработеност) или **корелирани** – овие ризици всушност погодуваат поголем број на луѓе или цели заедници (коваријантни, од типот на заразна болест, финансиска криза, суша), **еднократни наспроти репетитивни** (ова се ризици кои се повторуваат)³.

Во социјалната работа се употребува класификацијата на ризиците според која тие се делат на: **физиолошки ризици** (мајчинството, болест, старост, смрт); **семејни ризици** (потешкотиите околу воспитувањето и одгледувањето на децата, семејната дисфункционалност, структурално пореметените семејства); **професионални ризици** (професионалните болести, повредите и смртните случаи на работното место, невработеноста); **општествени ризици** (војните, револуциите); **геофизички ризици** (земјотресите, пожарите, поплавите)⁴.

Во законодавството на Република Северна Македонија, во областа на социјална заштита под социјални ризици се подразбираат следниве ризици: **ризивите по здравјето** (болест, повреда и инвалидност); **ризивите на старост и стареењето**; **ризивите на еднородителското семејство**; **ризивите од невработеност, губењето на приход за издржување по основа на работа**; **ризивите од сиромаштијата и ризивите од друг вид на социјалната исклученост.**

³Holzmann R., Sherburne-Benz L, Tesliuc E. (2003), Social Risk Management: The World Bank's Approach to Social Protection in a Globalizing World, The World Bank

⁴Milosavljevic M. (2003), Devijacije i društvo, Biblioteka studije (Izdavačka kuća "Draganić")

1.4. Стрес и стресори

Кога ризикот ќе се актуелизира и ќе се појави стресорот, се предизвикува стрес. Под поимот **стрес** се подразбира целокупната реакција на човекот на барањата и притисоците кои ги наметнуваат стресорите и тоа резултира со штетни последици кои го надминуваат адаптивниот капацитет на луѓето и ја загрозуваат нивната добросостојба.

Под поимот **стресори** се опфаќаат сите настани кои може да предизвикаат опасност, штета, загуба или повреда. Стресорите можат да бидат:

1. **Развојни** – тоа се стресори кои се резултат на транзициите на поединецот или семејството низ животниот циклус, а тие може да се предвидат и на тој начин поединецот и семејството можат да се подготват. Пример: проблематично однесување на детето како резултат на развојниот влез во адолесценцијата;
2. **Неразвојни (непредвидливи)** – тоа се стресори кои се резултат на непредвидливи настани. Примери: предвремена смрт, раѓање на инвалидно дете, повреди, хронични болести и слично. Овој вид на стресори се јавуваат одеднаш и врз нив не постои никаква контрола поради што е голема веројатноста за интензивна емоционална и бихевиорална дезорганизација. **Неразвојните стресори можат да се поделат во три групи: а) неочекувани случајни настани** – на пример: раѓањето на инвалидно дете; **б) физичка и психолошка траума** – на пример: преживување на природни катастрофални непогоди, насилство, криминал, физичка злоупотреба, смрт на член на семејството. Овој вид стресори ја погодуваат организациската способност и адаптивност на поединецот и целото семејство; **в) ненадеен успех или неуспех** – на пример: стекнување со слава или богатство одеднаш (добивање наследство или приход од игри на среќа), банкрот и слично.

Сите овие ситуации се доживуваат како стресни затоа што се нови обрасци кои бараат приспособувања и промени. Дисфункционалните обрасци ќе се јават тогаш кога неочекуваните кризи ќе го исфрлат поединецот или целото семејство од рамнотежа до тој степен за да ја загубат способноста за опоравување⁵.

1.5. Дефинирање на поимот дете и дете во ризик

Дефиницијата за дете е дадена и е дефинирана во Конвенцијата на Обединетите Нации за правата на детето (Генерално Собрание на Обединети Нации, 1989 година)⁶, на која потписник е и Република Северна Македонија. Дефиницијата за дете гласи: **под поимот дете се подразбира секое човечко суштество кое не навршило 18 години од животот доколку врз основа на закон кој се однесува на детето, полнолетството не се стекнува порано.**

Согласно класификациите во Законот за заштита на децата, Законот за социјална заштита и Конвенцијата на Обединетите Нации за правата на детето, се издвојуваат три групи на деца:

- **Дете во ризик** – тука се вбројуваат децата кои се наоѓаат во одредена ситуација која неповолно влијае на нивниот раст и развој и тоа неповолно влијае во задоволувањето на потребите на децата. Ова може да придонесе до трајни последици кај детето.
- **Дете со психосоцијална потреба** – тоа е состојба во која детето се соочува со неможност или тешкотија во задоволувањето на развојните потреби.
- **Дете со психосоцијален проблем** – тоа е состојба во која детето се соочува со проблеми поврзани со:

⁵Gladding S. (1998), Family Therapy: History, Theory and Practice, Merrill

⁶Конвенција на Обединети Нации за права на детето, усвоена од Генерално Собрание на Обединети Нации, со резолуција 44/25 од 20 ноември 1989 година (стапено во сила на 02.09.1990 година)

- **Социјалниот развој** – се однесува на сиромашното семејство, социјалната депривација, проблемите на современото семејство: болестите, инвалидност, пречките во психофизичкиот развој, непотполните семејства заради смрт на еден од родителите или развод, дете кое е без родители и без родителска грижа;
- **Девијантно однесување** – тоа е однесувањето кое се јавува како судир на вредностите и нормите, малолетничката деликвенција, трговијата со деца, болестите на зависности, бездомништвото и слично.

Согласно политиката за заштита на децата, една од целите е да се постават основните принципи според кои што волонтерите, вработените, давателите на услуги, но и сите други соработници треба да ги почитуваат принципите сè со цел да се заштитат децата од злоупотреба и на тој начин да се креира етичка практика во работата со нив, но и генерално да се создаде безбедна атмосфера.

Злоупотребата на децата ги содржи следниве карактеристики:

- **Физичката злоупотреба** – тоа е реалната или потенцијалната физичка повреда која се јавува како резултат на дејствувањето или недостатокот од дејствување кое вообичаено е под контролата на родителот, одговорното лице или лицето од доверба. Физичката злоупотреба може да подразбира: удирање, плескање, тресење, фрлање, труење, горење, правење лузни, давење и задушување. Исто така, може да се подразбира и физичката повреда на детето со создавање на симптомите или намерно влошување на здравјето на лицето. Инцидентите може да се случат еднаш или повеќепати.
- **Сексуалната злоупотреба** – тоа подразбира активност помеѓу детето и возрасниот или друго дете кое според возраста или развојот се наоѓа во одговорна врска, каде има доверба или моќ, а активноста има за цел задоволување на потребите на другата личност.

Сексуалната злоупотреба на децата вклучува и присилување или заведување на детето да учествува во сексуалните активности, без разлика за тоа дали детето е свесно за тоа што се случува или не. Активностите може да вклучуваат и физички контакт. Сето ова подразбира и гледање на порнографски материјал од страна на децата или учество во неговото снимање, како и поттикнување на децата на несоодветно сексуално однесување.

- **Запоставувањето и запоставувачкиот третман** – тоа е необрнувањето на внимание од страна на родителот/старателот/згрижувачот во врска со развојот на детето на ниво на: здравјето, образованието, емоционалниот развој, исхраната, живеалиштето и безбедните животни услови во смисла на средствата кои се вообичаено достапни на семејството или на оној кој се грижи за детето. На тој начин се предизвикува и има голема шанса да се предизвика опасност по здравјето на детето или неговиот физички, ментален, духовен, морален или социјален развој. Тука се вклучува и несоодветното надгледување и заштитата на децата од опасност колку што е можно повеќе.
- **Емоционалната злоупотреба** – тоа е постојан лош и емоционален третман на детето кое негативно влијае на развојот и претставата за себе. Ова подразбира дека на детето постојано му се нагласува дека тоа е безвредно, не е сакано, дека не припаѓа таму. Дејствата можат да бидат следниве: ограничувањето на движењето, закани, заплашување, дискриминирање, расипништво, исмејување, деградирање, малтретирање, понижување (на пример: поставување потенцијално засрамувачки прашања, барање на потенцијално засрамувачка постапка) или други форми на непријателското или одбивното однесување кои не се физички. Децата имаат свои потреби и за задоволување на нивните потреби задолжени се родителите и сите даватели на услуги во општеството.

Сите деца имаат право да бидат заштитени од повреда. Иако семејството е претпочитано место за децата, понекогаш односите меѓу детето и неговото семејство може да се нарушат. Ријадските упатства наведуваат дека во заедницата треба да бидат достапни служби што ќе нудат соодветно советување, водење и рекреативни активности за децата и нивните семејства. Особено е важно ваквите услуги да им бидат достапни на сите деца без дискриминација, вклучувајќи ги децата на домородните, мигрантските и бегалските семејства.

Поради превалентноста и штетата што произлегува од семејното насилство, Ријадските упатства⁷ препорачуваат да се развијат мерки и стратегии што ќе го превенираат семејното насилство што влијае на децата. Семејното насилство често е фактор на ризик видлив во потеклото на ранливите деца и оние деца кои се во судир со законот. Сите деца имаат право да растат во околности што не ги изложуваат на ризик од судир со законот.

Конвенцијата за правата на детето⁸ наведува дека на сите деца треба да им се почитуваат правата во смисла на адекватен животен стандард, висок здравствен стандард, пристап до здравствената заштита, пристап до образованието, заштитата од сите форми на физичко или душевно насилство, повреда или злоупотреба, економска или сексуална експлоатација.

Државното законодавство треба да гарантира дека ниедно дете не треба да биде предмет на суровите или деградирачките поправни или казнени мерки дома, на училиште или во некоја друга институција.

Највообичаената карактеристика на децата во ризик од децата во судир со Законот е нивната ранливост.

⁷Упатства на Обединети Нации за спречување на малолетничка деликвенција (Ријадски упатства), 1990 година

⁸Конвенција на Обединети Нации за права на детето, усвоена од Генерално Собрание на Обединети Нации, со резолуција 44/25 од 20.11.1989 година (стапено во сила на 02.09.1990 година)

Децата во ризик од децата во судир со Законот имаат тенденција⁹ да покажуваат одредени особини именувани како „фактори на ризик“ што ги наведуваат стручните лица да веруваат дека тие деца може да извршат кривично дело во иднина. Повеќето од овие „фактори на ризик“ може да се неутрализираат преку негувањето на повеќе позитивни особини или „заштитни фактори“. Во основата на превенцијата е обидот за справување со „факторите на ризик“ преку негување на „заштитните фактори“ во животот на децата. Превентивните политики ја олеснуваат успешната социјализација на сите деца. Децата кои се изоставени од овие општествени структури имаат најголема потреба од помош. Оние што го напуштаат училиштето или на друг начин не го завршуваат образованието имаат поголема веројатност од ризик од оние кои одат на училиште. Фокусот на превентивните програми треба да бидат ранливите деца кои се изоставени од таквата социјална заштита. Ријадските упатства наведуваат дека превентивните програми најдобро се развиваат преку служби во заедницата, а не преку формални агенции на владата. Успешната превенција на детскиот криминал ја вклучува целата заедница каде децата и младите треба да играат активна улога во превенцијата работејќи во партнерство со останатиот дел од општеството.

⁹UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012)

2. Правна рамка за заштита на децата

Република Северна Македонија спаѓа во земјите кои ги ратификувале главните договори за човековите права на меѓународно и на европско ниво. Тоа значи дека како држава-потписничка има правно-обврзувачки обврски. Во ратификуваните договори за човекови права спаѓа и Конвенцијата на Обединетите Нации за правата на детето (Генерално Собрание на Обединети Нации, 1989 година), која во Република Северна Македонија стапува на сила на 17.09.1991 година.

Битни во заштитата и грижата за децата се протоколите и другите конвенции кои Република Северна Македонија ги има ратификувано:

1. Хашката конвенција за меѓународно грабнување деца (стапува на сила од 26.10.1980 година).
2. Хашката конвенција за заштита на децата и соработка во врска со меѓународното посвојување од 1993 година (стапува на сила од 1995 година).
3. Европската конвенција за посвојување на деца од 1967 година (стапува на сила од декември 2002 година).
4. Европската конвенција за правниот статус на децата родени вонбрачно од 1975 година (стапува на сила од 01.03.2003 година).
5. Европската конвенција за признавање и извршување одлуки за старателство врз деца и за враќање старателство врз деца од 1980 година (стапува на сила од 01.03.2003 година).
6. Европската конвенција за остварување на правата на децата од 1996 година (стапува на сила од 01.03.2003 година).
7. Дополнителен протокол кон конвенцијата за правата на детето за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија од 2000 година (стапува на сила од 17.11.2003 година).
8. Конвенцијата за акција против трговија со луѓе на Советот на Европа од 2005 година (стапува на сила од 01.09.2009 година).

Во Република Северна Македонија, заштитата на децата е организирана дејност од страна на државата. Со донесувањето на низа закони, подзаконски акти, ратификувањето на меѓународните документи, донесувањето на развојни програми, Република Северна Македонија се вбројува во групата на држави кои имаат сериозен пристап во заштитата на децата. Битна улога за остварувањето на заштитата на децата имаат развојните документи кои се донесени од страна на Владата на Република Северна Македонија како што се програмите, националните стратегии и слично.

Системот на организирани мерки и активности за грижата и заштитата на децата се остварува со Уставот на Република Македонија (согласно член 42 од Уставот)¹⁰.

Заштитата на децата е опфатена со следниве закони:

- **Законот за заштита на децата** („Службен весник“ бр. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18, 104/19, 146/19, 275/19, консолидиран текст од јуни 2020 година);
- **Законот за правда на децата** („Службен весник“ бр. 87/07 како Закон за малолетничка правда. Измени на терминологија како Закон за правда на децата во „Службен весник“ бр. 148/13 од 29.10.2013 година).
- **Законот за семејството** („Службен весник“ бр. 80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 105/15, 104/15, 150/15, консолидиран текст од 20.11.2015 година);
- **Законот за социјалната заштита** („Службен весник“ бр. 79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13/ 148/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 150/15, 192/15, 33/15, 72/15, 104/15, 173/15, 30/16, 163/17, 51/18, 104/19 од 23.05.2019 година);

¹⁰Устав на Република Македонија („Службен весник“ бр. 52/91 од 17.11.1991 година)

2.1. Закон за заштита на децата

Со Законот за заштита на децата¹¹ се уредува системот и начинот на кој што е организирана заштитата на децата.

Согласно овој Закон, заштитата на децата е организирана дејност која е заснована на правата на децата, исто така, и на правата и обврските на родителите за планирање на семејството, од една страна, и, од друга страна, државата и единиците на локалната самоуправа се со цел водење на хумана популациона политика. Заштитата на децата се остварува со обезбедувањето на условите и нивото на животен стандард што одговараат на физичкиот, менталниот, емоционалниот, моралниот и социјалниот развој на децата.

Државата и единиците на локалната самоуправа се грижат за давањето на соодветната материјална помош на родителите за издржувањето, подигнувањето, грижата и заштитата на децата, како и за организирањето и обезбедувањето на установите и службите за заштита на децата. Државата е таа која ја изготвува програмата за развој на дејноста за заштита на децата. Државата е таа која го обезбедува правото на детето да го изрази сопственото мислење за сите прашања кои се однесуваат на детето и на мислењето на детето, да му биде посветено внимание во согласност со годините на живот и зрелоста на детето. Изразувањето на детето може да биде непосредно, преку застапник или соодветен орган.

Во обезбедувањето на заштитата на детето и неговите права утврдени со Законот се вклучени: родителите, семејството, старателите на детето и згрижувачкото семејство, потоа установите за деца, образовните, социјалните, здравствените и културните институции и поединци, државните институции и институциите на единиците на локалната самоуправа, организациите, како и другите физички и правни лица чии активности се поврзани со давањето на помош и поддршка на децата.

¹¹Закон за заштита на децата („Службен весник” бр. 275/19, консолидиран текст од јуни 2020 година)

Во примена на Законот, секогаш се тргнува од принципите на заштитата на правото на живот и развој на детето, заштитата на најдобриот интерес на детето, обезбедувањето на минимум стандард за секое дете, под еднакви услови, а од друга страна, битно е да постои исклучување на каква било форма на дискриминација, да се почитува правото на детето на слобода и безбедност на личноста, на сопствено мислење и на слободно изразување, на здружување и на образование, на условите за здрав живот и остварувањето на други социјални права и слободи на детето.

Права за заштита на децата се:

- Детскиот додаток;
- Посебниот додаток;
- Еднократната парична помош за новороденче;
- Родителскиот додаток за дете;
- Додатокот за образование;
- Партиципацијата.

Облици за заштита на децата се:

- Згрижувањето и воспитувањето на децата во предучилишна возраст;
- Одморот и рекреацијата на децата;
- Другите облици на заштита.

2.2. Закон за правда на децата

Со Законот за правда на децата¹² се уредува постапувањето со децата во ризик и децата сторители на дејствија што со Закон се предвидени како кривични дела и прекршоци.

¹²Закон за правда на децата („Службен весник“ бр. 87/07 како Закон за малолетничка правда. Измени на терминологија како Закон за правда на децата во „Службен весник“ бр. 148/13 од 29.10.2013 година)

Со овој Закон се определуваат условите за примена на мерките на помош, грижа и заштита, на воспитните и на алтернативните мерки, за казнувањето на децата и на помладите полнолетни лица.

Во Законот е утврдена положбата, улогата и надлежноста на органите што учествуваат во постапувањето со децата и извршувањето на воспитните и на алтернативните мерки и казни.

Се уредуваат и мерките за заштита на децата-жртви на дејствија кои со Законот се предвидени како кривични дела и на децата-сведоци со вклучени мерки за превенција на детското престапништво.

Целите и примената на Законот се остварување на приоритетните интереси и заштитата на децата од криминалот, насилството и од било кој друг облик на загрозување на нивните слободи, правата и остварувањето на правилниот развој. Заштитата на децата сторители на дејствијата кои со Закон се предвидени како кривични дела и прекршоци, нивната социјализација, воспитувањето и превоспитувањето, помошта и грижата за децата, како и заштитата во постапката пред Судот и другите органи се во согласност со правата на децата кои се загарантирани согласно Уставот на Република Северна Македонија, потоа со Конвенцијата за правата на детето и другите меѓународни договори за положбата на децата кои се ратификувани согласно со Уставот на Република Северна Македонија.

Согласно Законот, Судот и другите институции за примената на овој закон се должни да ги почитуваат и обезбедуваат правата на детето без никаква дискриминација, без оглед на полот, расата, бојата на кожата, родот, припадноста на маргинализирана група, етничката припадност, јазикот, државјанството, социјалното потекло, религијата или верското уверување, другите видови на уверувања, образованието, политичката припадност, личниот или општествениот статус, менталната и телесната попреченост, возраста, семејната или брачната состојба, имотниот статус, здравствената состојба или кој било друг основ кој е предвиден со Закон или со ратификуван меѓународен договор, на родителот/те, односно старателот/те или на членовите на семејството на детето.

Судот и другите надлежни институции со примената на овој Закон ги превземаат сите потребни мерки за обезбедување на заштита на детето од сите видови на дискриминација или санкција или други ограничувања на правата на децата.

Во Законот се дефинирани следниве поими:

- **Дете** – тоа е секое лице на возраст до 18 години.
- **Дете во ризик** – тоа е секое дете кое наполнило 7 години, но не наполнило 18 години. Може да е со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, да е жртва на насилство, да е воспитно и социјално запуштено, да се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителот/те, односно старателот/те. Дете кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено е во питање, скитање или проституција, дете кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол и кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со Закон како жртва или како сведок на дејствие кое со Закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со Закон е предвидено како кривично дело.
- **Дете во ризик до 14 години** – тоа е секое дете кое во времето на извршување на дејствието што со Закон е предвидено како кривично дело и за тоа дело е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие кое со Закон е предвидено како прекршок, дете кое наполнило 7 години, а не наполнило 14 години.
- **Дете во ризик од 14 години до 18 години** – тоа е секое дете кое во времето на извршувањето на дејствието со Закон предвидено како кривично дело е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие кое со Закон е предвидено како прекршок, дете кое наполнило 14 години, а не наполнило 18 години.
- **Дете во судир со закон од 14 години до 16 години** – тоа е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со Закон

- предвидено како кривично дело и за кое е утврдена казна затвор над три години, дете кое наполнило 14 години, а не наполнило 16 години.
- **Дете во судир со закон над 16 години** – тоа е секое дете кое во времето на извршување на дејствието кое со Закон е предвидено како кривично дело и за кое е утврдена казна затвор над три години, дете кое наполнило 16 години, а не наполнило 18 години.
 - **Дете-жртва** – тоа е секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи ја и физичката и менталната повреда, емотивното страдање, материјалната загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со Закон предвидено како кривично дело.
 - **Помладо полнолетно лице** – тоа е лице кое во времето на пресудување за дејствието кое со Закон е предвидено како кривично дело наполнило 18 години, а не наполнило 21 година.
 - **Мерки** – тоа се мерки на помош и заштита кои се определени со Закон и тие не се состојат во одземањето и ограничувањето на слободите и правата на децата поради стореното дејствие кое со Закон е предвидено како кривично дело или прекршок или состојба на ризик, мерки кои спрема детето, родителот/родителите, односно старателот/старателите може да ги примени Судот или другите органи определени со овој Закон.
 - **Семејство** – се родителот/родителите или старателот/старателите, полнолетните роднини по крв во права линија, брат, сестра и други полнолетни лица со кои детето живее во заедничко домаќинство.
 - **Санкција** – тоа е правната последица на дејствието кое со Закон е предвидено како кривично дело и прекршок и се состои во помош и заштита или ограничување или одземање на определените слободи и права на детето од 14 години до 18 години поради дејствија кои се предвидени со Законот како кривично дело или прекршок што го изрекува Судот во постапката определена согласно овој Закон.
 - **Надлежен суд** – тоа е судијата за деца и совет за деца.

- **Други специјализирани органи** – тоа се Центарот за социјална работа, Јавното обвинителство, Министерството за внатрешни работи и установите за извршување на санкции за деца.

Во постапувањето со децата постои одредено исклучување на санкциите кои се предвидени со овој Закон. Кон детето кое во време на извршувањето на дејствието и кое со Закон е предвидено како кривично дело или прекршок, детето не наполнило 14 години, не може да се примени санкцијата утврдена согласно овој Закон. Кон детето во ризик до 14 години и детето во ризик над 14 години се применуваат со Закон предвидените мерки на помош и заштита кои се од најдобар можен интерес за детето и неговото понатамошно воспитување и развој. Мерките на помош и заштита се применуваат тогаш кога Центарот за социјална работа ќе оцени дека состојбата на ризик се одразува негативно врз развојот на личноста на детето и неговото понатамошно правилно воспитување. Тоа се мерки со Закон во областа на образованието, здравствената, социјалната, семејната и во другите облици на заштита.

2.3. Закон за семејство

Со Законот за семејство¹³ се уредуваат: бракот и семејството, односите во бракот и семејството, одредени облици на посебна заштита на семејството, нарушените односи и насилството во бракот и семејството, посвојувањето, старателството, издржувањето, како и постапката пред Судот во брачните спорови.

Во овој Закон се наведува дека државата обезбедува посебна заштита на семејството, мајчинството, децата, децата без родители и без родителска грижа. Државата обезбедува заштита на бракот и семејството од нарушените односи и насилството во бракот и семејството.

¹³Закон за семејство („Службен весник“ бр. 150/15, консолидиран текст од 20.11.2015 година)

Дефинирани се односите во семејството кои се засноваат врз рамноправност, взаемното почитување, меѓусебното помагање и издржувањето и заштитата на интересите на децата. Се уредуваат односите помеѓу родителите и децата. Родителите кон своите деца имаат еднакви права и должности (родителско право). Односите на родителите и децата се засноваат на правата и должностите на родителите да се грижат за подигањето, чувањето, воспитувањето и образованието на своите деца и да ги развиваат нивните работни способности и навики. Родителското право го вршат родителите заедно и во согласност со потребите и интересите на децата како и интересите на општествената заедница. На родителот може да му биде одземено или ограничено вршењето на родителското право под услови предвидени со овој Закон.

Со овој Закон се уредува и посвојувањето, односно дава основни одредби и услови кои треба да се исполнат за посвојувањето, засновање на посвојувањето, правата и должностите на посвоителот и на посвоеникот, како и престанок на посвојувањето.

Во Законот постојат одредби кои се однесуваат на старателство. Со старателството, државата им дава посебна заштита на децата кои се без родителска грижа. Законот дава специфични одредби за тоа кој сè може да биде старател и со посебни одредби се уредува старателството над децата.

Со овој Закон се уредува и издржувањето, поточно имотните односи на брачните другари, имотните односи на вонбрачните другари и имотните односи на родителите и децата.

2.4. Закон за социјална заштита

Со Законот за социјална заштита¹⁴ се уредуваат системот и организацијата на социјалната заштита, корисниците во системот на социјалната заштита, правата на парична помош и социјалните услуги,

¹⁴Закон за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година)

постапките за остварување на правата и користењето на услугите, вршење на дејноста на социјалната заштита, кадрите, финансирањето и надзорот над вршењето на социјалната заштита и другите прашања од значење за вршењето на дејноста на социјалната заштита.

Социјалната заштита е дејност од јавен интерес и таа се остварува преку мерките, активностите, програмите и политиките за заштита од социјалните ризици, превенцијата и надминувањето на социјалните проблеми кои неповолно се одразуваат врз добросостојбата на граѓаните и тоа се со цел:

- Да се промовира и одржува социјалната сигурност на граѓаните;
- Да се спречи социјалната исклученост;
- Да се подобри квалитетот на животот на граѓаните;
- Да се зајакнат капацитетите на граѓаните за водење на независен, активен и продуктивен живот.

Социјалната заштита се остварува исто преку превземање на мерки и активности во вработувањето, стипендирањето, домувањето, заштитата на семејството, заштитата на децата, здравствената заштита, воспитувањето и образованието, како и во другите области согласно со Законот.

Во Законот се дефинирани поимите социјален проблем и социјален ризик:

- **Социјален проблем** – тоа е објективен настан или ситуација која е предизвикана од сложени општествени настани, природни непогоди и девијантни однесувања и е со неповолно влијание врз поединецот, општествените групи на граѓани или заедници и на тој начин им го отежнува или го оневозможува социјалното функционирање и задоволувањето на човековите потреби. Притоа, е со последици кои не можат да се надминат без организирана и општествена поддршка.
- **Социјален ризик** – тоа е состојбата која има потенцијал да го отежне или оневозможи непреченото социјалното функционирање на поединецот, семејството и одредена група на граѓани која може да

дојде во потреба од социјална помош. **Основните социјални ризици на кои е изложен поединецот се уредени со законот и тоа се:** мајчинството, болеста, староста, смртта, повредата и попреченоста.

Дефинирани се носителите на Законот за социјална заштита. Државата се грижи за социјалната заштита на граѓаните согласно начелото на социјалната праведност. Државата го воспоставува системот на социјална заштита и го овозможува неговото функционирање.

Носители на социјалната заштита се државата, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје кои се уредени со овој Закон во рамки на законските надлежности на сите носители и институции. Државата и општината, градот Скопје и општините во градот Скопје обезбедуваат вршење на дејноста на социјалната заштита во рамките на правата и должностите утврдени со Уставот на Република Северна Македонија и со Закон преку основањето на установите за социјална заштита или пренесувањето на вршење на работи од социјалната заштита на граѓанските здруженија и другите правни и физички лица.

Министерството за труд и социјална политика утврдува мрежа на овластени даватели на социјални услуги. Мрежата ја сочинуваат јавните установи за социјална заштита и другите овластени даватели на социјални услуги (граѓанските здруженија и другите домашни и странски правни лица), со кои Министерството за труд и социјална политика, односно општината, градот Скопје и општините во градот Скопје склучиле управен договор за давање социјални услуги. Тука спаѓаат и физичките лица кои добиле дозвола за вршење на работи од социјалната заштита како професионална дејност и склучиле договор со Центарот за социјална работа. Граѓанските здруженија и другите правни и физички лица кои не се во мрежата на овластените даватели на социјални услуги, социјалните услуги ги даваат доколку добиле дозвола за вршење на работи од социјална заштита. Установите за социјална заштита и другите даватели на социјални услуги во остварувањето на социјалната заштита соработуваат со установите за

деца, училиштата, здравствените установи, полицијата, правосудните и другите државни органи, здруженијата и другите правни и физички лица.

За остварување на дејноста на социјалната заштита, Владата на Република Северна Македонија донесува, основа, дава:

- Ја донесува Националната програма за развој на социјалната заштита во која се утврдуваат целите, приоритетите и правците на развојот на социјалната заштита на граѓаните на Република Северна Македонија, со мерки на среден рок до 5 години и на долг рок до 10 години;
- Ги основа јавните установи за социјална заштита;
- Ја донесува Годишната програма за остварувањето на социјалната заштита со која се утврдуваат подрачјата на социјалната заштита, согласно со потребите на населението како и начинот и средствата за остварување на социјалната заштита;
- Ги дава одобренијата за основањето на установите за социјалната заштита од страна на општините, градот Скопје и општините во градот Скопје како и на другите правни и физички лица за вршењето на работи од социјалната заштита.

За остварување на дејноста на социјалната заштита, Министерството за труд и социјална политика изготвува, развива, обезбедува, утврдува, собира, остварува, анализира, управува, врши:

- Ја развива Националната политика за социјалната заштита;
- Ги изготвува законите и другите прописи со кои се регулира социјалната заштита;
- Ги развива, координира и администрира Националните програми и проекти за социјалната заштита;
- Ги утврдува стандардите и нормативите за давањето на социјалните услуги;

- Ги собира и анализира информациите и статистиките во врска со социјалната заштита и ги споделува со општата јавност;
- Го управува системот за евиденција на податоците за социјалната заштита;
- Ги обезбедува финансиските средства за вршењето на работите од социјалната заштита и ги склучува управните договори за давањето на социјалните услуги со овластените даватели на социјални услуги;
- Ги обезбедува дополнителните финансиски средства за општините, градот Скопје и општините во градот Скопје за социјалната заштита и склучува управни договори за давањето на социјалните услуги;
- Го врши надзорот над работењето на установите, граѓанските организации и другите правни и физички лица кои вршат работи од социјална заштита;
- Ја остварува соработката со министерствата и другите органи на државната управа за развој на социјалните услуги;
- Ги врши другите работи кои се поврзани со социјалната заштита од надлежност на Министерството за труд и социјална политика согласно со Законот.

За остварување на дејноста на социјалната заштита, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје обезбедуваат, формираат, основаат, донесуваат, развиваат локални мерки и активности за социјална заштита согласно со Законот и тоа:

- Го обезбедуваат спроведувањето на социјалната заштита согласно со Законот;
- Ги основаат јавните установи за социјалната заштита согласно со Законот;
- Ги донесуваат општите акти од областа на социјалната заштита;
- Ги донесуваат одлуките за утврдувањето и на другите права и социјални услуги во областа на социјалната заштита. Исто така и правата и услугите кои се во поголем обем од обемот на правата и

услугите утврдени со овој Закон, кои се со поповолни услови за нивното остварување и ги обезбедуваат средствата за нивната имплементација;

- Го формираат Советот за социјална заштита на општината, градот Скопје и општините на градот Скопје за подрачјето на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје;
- Го формираат Советот за социјална заштита на планскиот регион заради планирањето и развојот на мрежата на социјалните услуги на планскиот регион;
- Го изготвува Социјалниот план во дејноста социјална заштита;
- Ги донесуваат Годишните програми за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита во која се предвидуваат активностите и средствата за реализација на истите. Годишните програми за социјална заштита се изготвуваат врз основа на Социјалниот план на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје. Сето ова е во согласност со Националната програма за развој на социјалната заштита и истите пред нивното донесување, се доставуваат до Министерството за труд и социјална политика на мислење;
- Го усвојуваат завршниот извештај за реализираните активности во социјалната заштита согласно со предвидената годишна програма и ги доставуваат до Министерството за труд и социјална политика заради информирање;
- Ги даваат финансиските средства за вршењето на работи од социјалната заштита на граѓанските организации, другите правни и физички лица и ги склучуваат управните договори согласно со Законот;
- Ги вршат другите работи кои се поврзани со социјалната заштита согласно со Законот.

Во Законот за социјална заштита се дефинирани и мерките на социјалната превенција. **Мерките на социјалната превенција** се употребуваат и реализираат за заштита од социјалните ризици, спречување на појавата на социјалните проблеми, како и ублажување на последиците од настанатите социјални проблеми на граѓаните. Тие се реализираат во соработка помеѓу установите за социјалната заштита, предучилишните, образовните, здравствените установи, полициските станици, единицата на локалната самоуправа и другите државни органи, здруженијата, правните и физичките лица. Установите за социјална заштита, мерките на социјалната превенција ги реализираат согласно со програмата за работа на установата. Мерките на социјалната превенција се утврдуваат во Годишната програма за остварување на социјалната заштита донесена од страна на Владата на Република Северна Македонија. Исто така, тие се утврдени и во Годишната програма за социјална заштита донесена од страна на општините, градот Скопје и општините во градот Скопје.

Со мерките на социјалната превенција се опфаќа:

- Раното откривање на групата на граѓани кои се во социјален ризик, со социјални потешкотии или проблеми и така им се обезбедува пристапот до стручната помош и поддршка;
- Употребата на превентивните увиди кај социјално ранливите лица заради согледување на социјалната ситуација и превенција на појавата на социјалните проблеми;
- Употребата на превентивни активности за заштита од социјални ризици и спречување на појавата на социјалните проблеми;
- Развивањето и организирањето на едукативните настани, дебатите, трибините, кампањите и проектите за превенција на социјалните проблеми;
- Организирањето на волонтерските активности кои се за помош на социјално ранливите групи на луѓе во локалната заедница;
- Се развива поттикнувањето и помошта во воспоставувањето на групи за поддршка и самопомош на граѓани со сродни социјални проблеми.

3. Социјални услуги

3.1. Социјални услуги и видови на социјални услуги

Социјалните услуги кои се нудат и даваат согласно воспоставениот систем на социјална заштита се дефинирани и поделени во шест групи во Законот за социјална заштита¹⁵.

Социјални услуги се следните услуги:

1. Услугите на информирање и упатување;
2. Услугите на стручната помош и поддршка;
3. Услугите на советување;
4. Услугите во домот;
5. Услугите во заедницата;
6. Услугите за вон-семејната заштита.

1. **Услугите на информирањето и упатувањето** – овие услуги го опфаќаат информирањето на граѓаните за правата од социјална заштита како и за расположливите социјални услуги, со првична проценка и упатување до други институции, се со цел остварување на непречен пристап до правата и услугите.

2. **Услугите на стручната помош и поддршка** – овие услуги ја опфаќаат помошта и поддршката за надминувањето на индивидуалните и семејните проблеми преку проценката, планирањето, интервенциите за заштитата и евалуацијата, за следењето на состојбата по завршувањето на интервенциите. Тоа е сè со цел за зајакнување на капацитетот на корисниците, промоцијата на нивниот непречен развој, обезбедувањето и одржувањето на добросостојбата и независноста како и за нивното долгорочно оспособување за самостојното надминување на проблемите.

¹⁵Закон за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година)

3. **Услугите на советувањето** – овие услуги ја опфаќаат советодавната работа, поточно советувањата работа која е со цел за превенирањето, ублажувањето и надминувањето на последиците од настанатите социјални проблеми на поединецот и семејството. Овие услуги се однесуваат на: подготовката за брак, живот во семејство, родителството, планирањето на семејство, брачно/партнерското советување за партнери со нарушени односи, советувањето при развод на брак, семејната медијација за семејства со нарушени семејни односи, психо-социјалната поддршка за жртви на семејното насилство, психо-социјалниот третман на сторителите на семејното насилство и другите специјализирани видови на советувања.
4. **Услугите во домот** – овие услуги се за обезбедувањето на помош и на нега во домот на лицето со привремено или трајно намален функционален капацитет и се со цел овозможување на лицето да продолжи да живее во сопствениот дом, како и за превенција на потребата од вон-семејна заштита. **Се обезбедуваат како услуги за помош и нега во домот и личната асистенција.**
- **Услугата помош и нега во домот** – е услуга која се обезбедува за помош во вршењето на основните и инструменталните активности од секојдневниот живот до 80 часа месечно. Оваа услуга се однесува за лицата со намален функционален капацитет кои не можат сами да се грижат за себе. Целта е да се оспособи корисникот за самопомош и да ја врати, стекне или одржи способноста самиот/та да се грижи за себе, да продолжи да живее во сопствениот дом и да води независен живот во заедницата. Корисници на услугата се: лицата со најтешка попреченост, поточно комбинираната попреченост со највисок степен, слепите лица, старите лица и другите лица на кои им е потребна помошта и негата во домот.
 - **Услугата лична асистенција** – е услуга која ја опфаќа индивидуална помош и поддршка за лицата од 18 годишна до 65 годишна возраст кои се со намален функционален капацитет.

Целта е да се овозможи независното и самостојното живеење, активното и рамноправното учество во заедницата како и за вршењето на секојдневните активности за кои лицата без попреченост вообичаено ги вршат без поддршка. Личната асистенција вклучува: помош и поддршка во вршењето на основните и инструменталните активности од секојдневниот живот, помошта и поддршката на работното место, образовните институции, Центрите за рехабилитација, помошта и поддршката во заедницата и другите активности од интерес на лицето, и сето тоа е со времетраење до 80 часа месечно. Корисници на услугата се: лицата со потешка и најтешка телесна попреченост и потполно слепите лица.

5. **Услугите во заедницата** – тука се опфаќаат: услугите на дневен престој, привремениот престој, ресоцијализацијата, рехабилитацијата, реинтеграцијата на корисниците, одмена на семејната грижа и куќа на пола пат. Целта е заради превенција, згрижување и заштита како и за овозможување на корисникот да продолжи да живее во сопствениот дом, односно заедницата. Тука е вклучена и превенцијата на потребата од вон-семејната заштита.
- **Услугата за дневен престој** – е услуга која го опфаќа дневното згрижување, индивидуалните активности за стекнување на животни и работни вештини, социјалните, културните и рекреативните активности, едукацијата, социјалната поддршка на лицата и нивните семејства и други сродни активности. Корисници на услугата се: децата во ризик, лицата со попреченост, маргинализираните лица, старите лица и другите лица со специфични социјални проблеми.
- **Услугата за рехабилитација и реинтеграција на лица кои се соочуваат со социјални и/или здравствени проблеми** – е услуга која се обезбедува преку психо-социјалната поддршка, терапевтската работа, работно-окупационата терапија, поддршката за стекнување на работни вештини и вештини за вработување, реинтеграцијата и самостојното живеење.

Корисници на услугата се: децата во ризик, лицата со попреченост и маргинализираните лица со специфични социјални и здравствени проблеми.

- **Услугата за ресоцијализација** – е услуга која се обезбедува преку советодавната работа, индивидуалната, семејната и групната терапија, образовната поддршка, придружбата, едукациите за развој на вештини, спортот, рекреацијата, творештвото, поддршката за стекнувањето на работни вештини и вештините за вработување како и на другите услуги на ресоцијализација во зависност од потребите на корисниците.
- **Услугата за деца во ризик и деца во судир со Законот** – е услуга која се обезбедува во Центарот за деца согласно со Законот за правда за децата.
- **Услугата за ресоцијализација, за возрасните лица по издржувањето на казната затвор и за другите лица со специфични социјални проблеми во потреба од ресоцијализација** – е услуга која се обезбедува во Центарот за ресоцијализација.
- **Услугата за привремениот престој** – е услуга која ја обезбедува заштитата и стручната помош на лицата кои се наоѓаат во кризна состојба заради надминувањето на состојбата и нивната социјална интеграција. Корисници на услугата се: дете кое ќе се затекне без родителска грижа или како скита, дете кое е жртва на злоупотреба, жртва на семејно насилство и родово базирано насилство, жртви на трговија со луѓе, бездомници. Услугата се обезбедува во времетраење до 3 месеци, со можност за продолжување уште за 3 месеци, а во исклучителни случаи кога состојбата не е надмината и до 1 година.
- **Услугата за одмена на семејната грижа** – е услуга која го обезбедува краткотрајното згрижување на зависните членови од семејството заради одмена, одмор и задоволување на личните и

професионалните потреби на членовите на семејството кои се грижат за нив, а може да се обезбедат и во домот на корисникот. Корисници на услугата се: член на семејството кој се грижи за старо лице, лице со попреченост и друго болно и изнемоштено лице кое не може самостојно да ги врши основните и инструменталните активности од секојдневниот живот. Услугата за одмена на семејна грижа се реализира со трошоци надоместени од страна на Центарот за социјална работа и се обезбедува во времетраење до 15 дена во една календарска година.

- **Куќа на пола пат** – е услуга со која се обезбедува помош, поддршка и подготовка за самостојното живеење на лица кои претходно биле под вон-семејна заштита, лицата кои немаат свој дом или услови за живот во својот дом, пред се заради нивната реинтеграција во општеството. Услугата се обезбедува во текот на сместувањето или веднаш по престанокот на сместувањето. Корисници на услугата се: дете кое е без родители и родителска грижа, дете по напуштање на воспитна установа за ресоцијализација, возрасните лица по издржување казна затвор, лицата со попреченост, зависниците од алкохол и дроги по спроведен третман за лекување и други лица со специфични социјални проблеми кои имаат потреба од подготовка за самостоен живот.
- 6. **Услугите на вон-семејната заштита** – се услуги кои ја обезбедуваат основната заштита: сместувањето, помошта и поддршката од стручните лица, згрижувањето, исхраната, облеката, здравствената заштита и другите услуги во зависност од видот на корисниците, а тоа се корисниците кои немаат услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребна вон-семејната заштита. **Услугите на вон-семејната заштита се:** живеењето со поддршка, згрижувањето во друго семејство и сместувањето во установа.

- **Живеењето со поддршка** – е услуга која се обезбедува во посебна станбена единица со помош од стручните или другите лица во насока на остварувањето на основните и инструменталните активности во секојдневниот живот. Помошта и поддршката може да биде повремени, дневна или 24-часовна помош и поддршка и тоа е се во зависност од потребите на корисникот. Корисници на услугата се: лицата со попреченост и децата кои се без родители или родителска грижа над 14 годишна возраст, најдоцна до завршување на средното образование заради оспособување за самостоен живот и интеграција во општеството. Во станбена единица за живеење со поддршка може да се сместат најмногу до 5 лица, односно 7 деца кои се без родители или родителска грижа.
- **Згрижувањето во семејство** – е услуга која ја опфаќа основната заштита и 24-часовната грижа за децата и возрасните лица кои немаат свое семејство или немаат услови за живот во сопственото семејство. Згрижувањето може да се обезбеди како: општо, специјализирано, повремено, интервентно и роднинско згрижување.
 - **Општо згрижување** – е услуга со која на сместените лица им се обезбедува задоволувањето на секојдневните потреби, грижата за личноста, воспитувањето, образованието, развојот, здравствената состојба и тоа е се во зависност од секојдневните потреби на сместеното лице. Корисници на услугата се: старите лица, децата кои се без родители и родителска грижа, лицата со попреченост.
 - **Специјализирано згрижување** – е услуга со која на сместените лица им се обезбедува општото згрижување на лицата со поддршка сè до надминување на социјалните проблеми и се обезбедува од страна на згрижувачите кои поминале специјализирана обука. Корисници на услугата се: дете кое е жртва на семејно насилство, дете кое е во ризик и дете кое е во судир со Законот, дете или лице со попреченост.

- **Повремено згрижувачко семејство** – е услуга со која се обезбедува згрижувањето на детето или возрасното лице згрижено во друго згрижувачко семејство, како и за детето или возрасното лице кое е со попреченост и живее со родител/старател. Повременото згрижувачко семејство се обезбедува пред сè заради одмор, терапија, лекување и завршување на домашните, семејните и професионалните обврски на згрижувачот, односно родителот/старателот. По престанокот на потребата од привремено згрижување, згрижувачкото семејство, односно родителот/старателот, ја продолжува грижата за детето или лицето.
- **Интервентно згрижување** – е услуга на краткорочно згрижување во семејството на лицата за кои е неопходна итната заштита сè до изнаоѓањето на соодветните облици на заштита, а тоа е со временски рок до 30 дена. Корисници на услугата се: дете кое е без родители и родителска грижа, деца од конфликтни семејства, жртвите на насилство, жртвите на трговија со луѓе и другите лица чиј социјален проблем налага итно згрижување и заштита.
- **Роднинско згрижување** – е услуга за згрижување на дете кое е без родители и без родителска грижа во семејство на неговите баба, дедо, брат, сестра, вујко, чичко или тетка.
- **Сместувањето во установа** – е услуга која ја опфаќа основната заштита и која го обезбедува: згрижувањето, 24-часовната помош и поддршка од стручните лица, исхраната, облеката и обезбедувањето на здравствена заштита. Сето ова е во зависност од утврдените потреби на корисникот кој нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребна вон-семејната заштита. Услугата за сместувањето во установите за деца, старите лица, лицата со попреченост и барателите на азил покрај основната заштита, го обезбедува и пристапот до образованието, стекнувањето

на животните вештини, работното оспособување и професионалната рехабилитација, социјалните, културните и рекреативните активности и тоа е сè во зависност од потребите на корисниците на услугите.

- **Услугата за сместувањето на децата во судир со Законот на возраст од 14 до 18 години и со изречена мерка упатување во воспитна установа** – е услуга која согласно со прописите од областа за извршувањето на санкциите и упатувањето во соодветна установа согласно со Законот, каде освен основната заштита, ја опфаќа и ресоцијализацијата, реинтеграцијата, воспитувањето, пристапот до образованието и образовната поддршка, организираното минување на слободното време и другите услуги за ресоцијализација. Ова се организира во воспитната установа за деца согласно со Законот за правда на децата.
- **Услугата за сместувањето на изнемоштеното старо лице, хронично болното лице, терминално болното лице и другото лице во потребата од континуирана помош и нега** – е услуга која освен основната заштита ја опфаќа и специјализираната стручна помош и социјалната поддршка на неговото семејство.
- **Услугата за сместувањето на лицата со попреченост, лицата кои имаат проблем со зависности и други маргинализирани лица кои имаат потреба од спроведување на третман и рехабилитација** – е услуга која покрај основната заштита, го обезбедува и третманот и рехабилитацијата, работно-окупационата терапија, поддршката за стекнувањето на работните вештини и вештините за вработувањето, реинтеграцијата и самостојното живеење и тоа е сè во зависност од потребата на корисниците.
- **Услугата за сместувањето на барателите на азил** – е услуга која ја обезбедува основната заштита согласно со минимумот

на стандардите за прифат на барателите на азил кои се утврдени согласно со меѓународните договори, ратификувани согласно со Уставот на Република Македонија.

Битно е да се напомене дека во Законот за социјална заштита, воведен е новитет во однос на социјалните услуги. Така, воведени се три новитети:

- **Лиценцирани даватели на услуги** – тоа се давателите на услуги кои ги исполнуваат нормативите и стандардите за давање на услуги и се стекнале со дозвола за вршење на работи во социјалната заштита.
- **Овластени даватели на социјални услуги** – тоа се лиценцираните даватели на услуги кои склучиле управен договор со Министерството за труд и социјална политика, односно општините, градот Скопје и општините во градот Скопје и даваат услуги на корисници по донесено решение од страна на Центарот за социјална работа.
- **Интегрирани социјални услуги** – тоа се сродните социјални услуги во домот, заедницата и вон-семејството кои се даваат од страна на лиценцирани даватели на социјални услуги.

Од клучен аспект е развивањето на социјалните услуги за социјално ранливите групи на граѓани на локално ниво. Развивањето на социјалните услуги не треба да се врши парцијално и фрагментирано туку треба да резултира во создавање на систем на услуги кој ќе обезбеди долгорочна и квалитетна заштита. **Долгорочната заштита**¹⁶ подразбира постоење на повеќе услуги кои се пружаат на одржлива основа за да им се овозможи на оние лица кои не можат сами да се грижат за себе и потребно им е одржување на функционалните капацитети на максимално ниво на социјално, здравствено и емоционално функционирање.

¹⁶ Спасовска С., Борнарова С., Богоевска Н., Ивановски Б., Георгиевска С., (2013), Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници, UNDP, Скопје

Целта на долгорочната заштита е да понуди грижа во текот на подолг временски период, во сопствениот дом или надвор од него, во целосно или делумно заштитена средина. Во фокусот на системот за долгорочна заштита е лицето кое е изнемоштено и е со ослабната функционалност и на кое му е потребна помош во активностите од секојдневниот живот. Добро развиениот систем за долгорочна заштита треба да понуди опции за задоволување на сите потреби од различни услуги и да постои континуитет на заштитата. Тој систем треба да ги поврзе сите релевантни услуги така што корисникот ќе има на располагање повеќе можности за избор помеѓу домашната помош, услугите во заедницата или институционалното сместување. Долгорочната заштита се смета дека опфаќа цел обем на услуги кои се поставени така што корисникот ќе може да се движи во зависност од потребите. Така, движењето не е линеарно (од дома во институција или обратно), туку тоа е циркуларно (од заштита во институција во заштита во локалната заедница, потоа повторно институционализирање, по што може да следи неа во домашни услови), поточно, постои можност за користење на повеќе различни услуги во зависност од потребите¹⁷.

Исто така, битно е да се даде краток осврт и на плурализацијата во системот на социјална заштита. **Со плурализацијата** се овозможува вршење на работи од областа на социјалната заштита од другите правни и физички лица. На тој начин се создаваат услови за мултисекторска соработка меѓу јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор.

Меѓусекторската или мултисекторската соработка¹⁸ се базира на тоа дека државата, пазарот и граѓанското општество поседуваат карактеристични ресурси кои можат да се комбинираат на продуктивен и квалитетен начин за решавање на комплексните социјални проблеми.

¹⁷Greene R., Cohen H., (2005), Social Work with Older Adults and Their Families: Changing Practice Paradigms, University of Texas - Austin, School of Social Work

¹⁸Министерство за труд и социјална политика (2010), Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010-2020, Скопје

Во справувањето со развојните проблеми, меѓусекторската соработка е стратегија која од една страна ги оптимизира предностите на секој од секторите, а од друга страна, го ограничува влијанието на нивните индивидуални слабости.

Важно е да се стави акцент и за примената на мултилатералните партнерства за достава на социјалните услуги. **Примената на мултилатералните партнерства за достава на социјалните услуги** го овозможува здружувањето на институциите и организациите од јавниот, приватниот и граѓанскиот сектор и тоа е се со цел заедно да се справат со комплексните и мултидимензионални социјални проблеми. Промоцијата на мултисекторските партнерства во Република Северна Македонија денес се реализира преку активностите насочени кон намалување на улогата на државата во социјалната заштита и тоа во однос на социјалните услуги. Така, фокусот се поместува од институционалните форми на заштита кон алтернативните социјални услуги кои се основани во заедницата. Од корисниците на услугите во системот на социјална заштита се очекува дека покрај користењето на одредени услуги и тие исто така треба паралелно да ги јакнат своите и потенцијалите на семејството. Корисникот треба да учествува во процесот на заштита, да превзема дел од конкретните активности и одговорноста за сопствената социјална сигурност.

3.2. Даватели на социјални услуги

Дејноста на социјалната заштита е дефинирана согласно Законот за социјална заштита ¹⁹. **Давателите на социјалните услуги кои се дефинирани согласно Законот за социјална заштита се:**

1. Заводот за социјални дејности;
2. Центарот за поддршка на згрижувачките семејства;
3. Установите за социјална заштита;
4. Згрижувачките семејства;

¹⁹Закон за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година)

5. Здруженијата;
6. Физичките лица.

1. **Заводот за социјални дејности** – е јавна установа која работи во насока на унапредување на социјалната дејност. Основана е од Владата, остварува дејност на целата територија на Република Северна Македонија и ги врши следниве работи и задачи:

- Да ги следи, истражува и анализира социјалните појави и проблеми;
- Да предлага мерки за унапредување на дејноста социјална заштита;
- Да ги спроведува постапките за лиценцирање на стручните работници во дејноста социјална заштита;
- Да дава стручно мислење при изготвување на програмите и стратегиите за развој на социјалната заштита;
- Да води електронски регистар на одобрените програми за професионална едукација;
- Да ги спроведува активностите за професионален развој на стручните работници во установите за социјална заштита и другите даватели на социјални услуги;
- Да врши проценка на потребите од континуирана професионална едукација на стручните лица во установите за социјална заштита како и кај другите даватели на социјални услуги;
- Да донесува програма за континуирана професионална едукација по претходно мислење од комисијата за одобрување на програмите за континуирана професионална едукација;
- Да изготвува стандарди и процедури за работа на стручните лица во установите за социјална заштита и другите овластени даватели на социјални услуги;
- Да извршува надзор над стручната работа на установите за социјална заштита и другите овластени даватели на социјални услуги;

- Да донесува етички кодекс за стручните работници во дејноста на социјалната заштита;
 - Да реализира стручна соработка со домашните и меѓународните експерти, релевантните институции и организации, како и да објавува стручни публикации во дејноста од социјална заштита;
 - Да спроведува супервизија во стручната работа во јавните установи за социјална заштита и на стручните лица во Агенцијата за вработување на Република Северна Македонија - Центрите за вработување кои работат на водење на случај и соработуваат со стручните лица во Центрите за социјална работа.
2. **Центарот за поддршка на згрижувачките семејства** – е центар кој ја врши промоцијата на услугата за згрижувањето во семејство, подготовката, проценката и обуката на идните згрижувачки семејства според програмата која е одобрена од Заводот за социјални дејности за да ги следи и дава поддршка на постојните згрижувачки семејства. Центарот за поддршка на згрижувачките семејства соработува со надлежниот Центар за социјална работа и му доставува извештај за работата на згрижувачите, функционирањето на згрижувачкото семејство и предлага мерки за подобрување на згрижувањето најмалку два пати годишно. Центарот за поддршка на згрижувачките семејства се основа како установа за социјална заштита или како организационен дел на установата за вон-семејната заштита на децата кои се без родители и без родителска грижа.
3. **Установите за социјална заштита** – тука спаѓаат: Центарот за социјална работа; Установата за вон-семејната социјална заштита; Центарот за социјални услуги.
- **Центарот за социјална работа** – е јавна установа за социјална заштита која е со јавни овластувања и се основа заради вршење на работите од социјалната заштита. Центарот за социјална работа може да се основа за подрачјето на една или повеќе општини.

Начелата на внатрешната организација на Центарот за социјална работа ги пропишува Министерот за труд и социјална политика. Центарот за социјална работа ги врши следниве работи и задачи:

- Да решава за правата од социјална заштита утврдени со Законот за социјална заштита;
- Да решава за правата утврдени со Законот за заштита на децата;
- Да решава за парична помош на лица со признаен статус на бегалец и под супсидијарна заштита кои се утврдени со Законот за меѓународна и привремена заштита;
- Да решава за работите утврдени со прописите за семејно-правните односи;
- Да решава за правото утврдено со Законот за социјалната сигурност за старите лица;
- Да постапува по работите од својата дејност утврдени со прописите од кривичното право;
- Да врши други работи утврдени со Законот за социјална заштита;
- Да го врши информирањето и упатувањето на граѓаните во однос на остварувањето на пристапот до правата од социјалната заштита;
- Да ја спроведува стручната помош и поддршка на поединец и семејството за надминување на социјалните проблеми;
- Да ги реализира мерките и активностите на социјалната превенција и советувањето на поединец и семејството заради спречувањето и ублажувањето на последиците од социјални проблеми;
- Да изврши непосреден увид заради утврдувањето на фактичката состојба во домаќинството и потребите на членовите на домаќинството од социјална заштита;
- Да превзема интервенции за зачувување на семејството во криза од дезинтеграција и спречување на одвојување на децата од биолошкото семејство како и интервенции за создавање на услови за враќање на децата во биолошкото семејство;

- Да ги развива и спроведува услугите во домот и заедницата;
- Да обезбедува пристап до услугите во домот, во заедницата и вон-семејството;
- Да изготвува планови и програми за социјалната заштита;
- Да води евиденција и да прибира документација за корисниците на социјалната заштита;
- Да работи за заштита на децата како и на семејно-правната заштита и применетите облици на социјалната заштита;
- Да поднесува извештај до Министерството за труд и социјална политика согласно со Законот за социјална заштита;
- Да учествува во работата на Советот за социјална заштита на планскиот регион;
- Да ги применува и спроведува програмите и другите општи акти од областа на социјалната заштита донесени и финансирани од општината, градот Скопје и општините во градот Скопје;
- Да учествува во работата на Советите за социјална заштита на општините, градот Скопје и општините во градот Скопје како и во подготовката на Социјалниот план на општината, градот Скопје и општината во градот Скопје;
- Да ги поттикнува, организира и координира волонтерските активности на граѓаните, здруженијата, фондациите и хуманитарните организации во спроведувањето на програмите за социјална заштита на подрачјето на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје;
- Да врши и други работи утврдени со Законот за социјална заштита.
 - **Установите за вон-семејната социјална заштита** – се установи кои вршат работи од социјалната заштита за давање на социјални услуги согласно со видот, описот и корисниците на социјалната услуга за вон-семејната заштита. Установата за вон-семејна социјална заштита може да дава и социјално-здравствени услуги.

Установи за вон-семејната социјална заштита се:

- Резиденцијалниот дом;
 - Домот за помош и нега;
 - Воспитната установа;
 - Установата за третман и рехабилитација – оваа установа може да се организира и како терапевтска заедница. Установата може исто така да воспостави и советувашиште како посебна организациона единица;
 - Групниот дом;
 - Установата за прифат на барателите на азил.
 - **Центарот за социјални услуги** – е центар кој дава дневни или привремени услуги во домот на корисникот и во заедницата. Центарот за социјални услуги врши работи од социјалната заштита на давање на социјални услуги во согласност со видот, описот и корисниците на социјалната услуга во домот или заедницата кои се утврдени со Законот за социјална заштита.
 - **Центарот за социјални услуги кој дава дневни услуги** се организира како:
 - Центар за социјални услуги во домот;
 - Центар за дневен престој;
 - Центар за рехабилитација;
 - Центар за ресоцијализација;
 - Советувалиште.
 - **Центарот за социјални услуги кој дава привремени услуги** се организира како:
 - Центар за привремен престој;
 - Центар за одмена на семејната грижа;
 - Куќа на пола пат.
4. **Згрижувачкото семејство** – згрижувач може да биде лицето кое ги исполнува следниве критериуми: да е полнолетно; да е деловно способно; да има општа здравствена состојба; да постои разлика во

возраста меѓу згрижувачот и сместеното лице и тоа најмалку од 18 години и најмногу до 50 години; да не му е одземено или ограничено родителското право; да не му е изречена осуда за кривично дело со казна затвор повеќе од шест месеци; да има материјални и станбени услови за вршење на оваа услуга; да има завршено обука за згрижувач спроведена од центарот за поддршка на згрижувачки семејства. Згрижувачот има право на надоместок на трошоците за сместување на лицето и надоместок за згрижување. Сместувањето на лице во згрижувачкото семејство се врши врз основа на склучен договор помеѓу Центарот за социјална работа и згрижувачот. Со договорот се дефинираат: начинот и условите за сместувањето и престанокот на сместувањето на лицето во семејството; видот и обемот на социјалната заштита која му се обезбедува на лицето кое се сместува во згрижувачкото семејство; висината на надоместокот за сместеното лице која ги опфаќа трошоците на сместувањето и надоместокот за згрижувањето; времетраењето на договорот со можност за неговото продолжување; условите за раскинувањето на договорот; отказниот рок за раскинувањето на договорот кој за згрижувачот не може да биде пократок од три месеци; случаите при кои престанува да важи договорот; другите права, обврски и одговорности во врска со згрижувањето. Центарот за социјална работа може еднострано да го раскине договорот и пред истекот на рокот утврден во договорот, а тоа е секогаш кога е во најдобар интерес на детето, односно интересите на лицето кое се сместува во згрижувачкото семејство. Центарот за социјална работа ги следи и координира активностите поврзани со згрижувањето на лицето во згрижувачкото семејство. Згрижувачот е должен да постапува по дадените насоки од Центарот за социјална работа за згрижување на сместеното лице и навремено да го известува Центарот за социјална работа за сите промени и потреби на згриженото лице. Центарот за социјална работа може да смести во едно згрижувачко семејство

најмногу пет лица, имајќи ги предвид условите и можностите за сместување на семејството.

5. **Здружението** – е организација која може да дава социјални услуги согласно со Законот за социјална заштита и тоа: **социјалните услуги во домот; социјалните услуги во заедницата**, освен услугите за ресоцијализацијата на децата во ризик и ресоцијализацијата на децата во судир со Законот за правда на децата; **услугите на вон-семејната заштита**, освен установата за прифат на барателите на азил, воспитната установа и групен дом за децата во ризик; **услугите на информирањето и упатувањето; услугите на стручната помош и поддршка; услугите на советување**. Услугите ги дава согласно со издадената дозвола за вршење работи од социјална заштита. Услугите кои ги дава без основање на установа се преку посебна организациона единица на здружението. Услугите: установа за сместување, групен дом, установа за третман и рехабилитација, ги дава доколку основа установа која е во согласност со Законот за социјална заштита.
6. **Физичкото лице** – е лице кое може самостојно да врши работи од социјалната заштита и тоа како: професионална дејност, работи кои се однесуваат на помошта и негата во домот, згрижувањето во семејство, личната асистенција и одмената на семејната грижа. Треба да ги исполнува следните услови: да не му е одземена или ограничена деловната способност; да не му е одземено вршењето на родителското право; да има здравствена способност за вршење на дејноста; да има најмалку средно образование; да не му е изречена осуда за кривично дело со казна затвор над шест месеци; да не му е изречена забраната за вршење на должност, дејност и професија.

3.3. Социјални услуги за деца во ризик

Во глава 3 беа опишани сите социјални услуги кои се даваат во системот на социјална заштита согласно Законот за социјална заштита.

Во овој дел се дава осврт само на тие социјални услуги со сите специфики и карактеристики кои се однесуваат на децата во ризик²⁰. Тие се:

1. **Услугите на информирањето и упатувањето** – со овие услуги се опфаќа информирањето на граѓаните за правата од социјалната заштита и расположливите социјални услуги, првичната проценка и упатувањето до други институции и тоа е се со цел за остварување на непречен пристап до правата и услугите. Овие услуги ги спроведуваат установите за социјална заштита, лиценцираните даватели на социјални услуги и овластените даватели на социјални услуги. Целна група е општата популација во која се вклучени и децата, лицата во социјален ризик и социјално ранливите групи на луѓе во локалната заедница.
2. **Услугите на стручната помош и поддршка** – со овие услуги се опфаќа помошта и поддршката за надминување на индивидуалните и семејните проблеми преку проценката, планирањето, интервенциите за заштитата и евалуацијата, како и следењето на состојбата по завршувањето на интервенциите и тоа е се со цел за зајакнување на капацитетите на корисниците, промоцијата на нивниот непречен развој, обезбедувањето и одржувањето на добросостојбата и независноста, нивното долгорочно оспособување за самостојно надминување на социјалните проблеми. Овие услуги ги спроведуваат установите за социјална заштита, лиценцираните даватели на социјални услуги и овластените даватели на социјални услуги. Целна група се поединците и семејствата во социјален ризик, децата и социјално ранливите групи во локалната заедница.

²⁰Димитријоска С., (2019), Права и услуги во рамките на системот на детска и социјална заштита во Република Северна Македонија, Здружение на социјални работници, Скопје

3. **Услугите во заедницата** – со овие услуги се опфаќаат **услугите на дневниот престој**: услугите за рехабилитацијата и реинтеграцијата, услугите за ресоцијализацијата на корисниците и **услугите на привремениот престој**: одмена на семејната грижа и куќа на пола пат заради превенција, згрижување и заштита. Ова е со цел за овозможување на корисникот да продолжи да живее во сопствениот дом, поточно во заедницата каде е вклучена и превенцијата на потребата од вон-семејната заштита.

- **Услугата за дневен престој** – со оваа услуга се опфаќа дневното згрижување, индивидуалните активности за стекнување на животните и работните вештини, социјалните, културните и рекреативните активности, едукацијата, социјалната поддршка на лицата и нивните семејства и други слични активности. Корисници на услугата се: децата кои се во ризик и децата кои се во судир со Законот. Оваа услуга се обезбедува во Центарот за деца согласно Законот за правда на децата. Услугата ја спроведува месно-надлежниот Центар за социјална работа и лиценцираните и овластените даватели на социјални услуги кои раководат со Дневниот центар.
- **Услугата за привремен престој** – со оваа услуга се опфаќа и обезбедува заштитата и стручната помош на лицата кои се наоѓаат во кризна состојба заради надминување на состојбата и нивната социјална интеграција. Корисници на услугата се: дете кое ќе се затекне без родителска грижа или како скита, дете кое е жртва на злоупотреба. Оваа услуга се обезбедува во времетраење до 3 месеци, со можност за продолжување уште за 3 месеци, а во исклучителни случаи кога состојбата не е надмината до 1 година. Услугата ја спроведува месно-надлежниот Центар за социјална работа и лиценцираните и овластените даватели на социјални услуги.

- **Куќа на пола пат** – со оваа услуга се опфаќа и обезбедува помошта, поддршката и подготовката за самостојното живеење на лицата кои претходно биле под вон-семејната заштита, немаат свој дом или услови за живот во својот дом, пред се, заради нивната реинтеграција во општеството. Оваа услуга се обезбедува во текот на сместувањето или веднаш по престанокот на сместувањето. Корисници на услугата се: дете кое е без родители и родителска грижа, дете по напуштање на воспитната установа за ресоцијализација. Услов за пристапување е издаденото решение од страна на месно-надлежниот Центар за социјална работа за дете кое е затекнато без родителска грижа или како скита, дете кое е жртва на злоупотреба, дете по напуштање на воспитната установа за ресоцијализација.

4. **Услугите на вон-семејната заштита** – со оваа услуга се опфаќа и се обезбедува основната заштита која ги опфаќа: сместувањето, помошта и поддршката од стручните лица, згрижувањето, исхраната, облеката, здравствената заштита и другите услуги во зависност од видот на корисниците кои немаат услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребна вон-семејната заштита. **Услугите на вон-семејната заштита** се: живеењето со поддршка, згрижувањето во друго семејство и сместувањето во установа.

- **Живеење со поддршка** – оваа услуга се обезбедува во посебна станбена единица, со помош од страна на стручни или други лица во остварувањето на основните и инструменталните активности од секојдневниот живот. Помошта и поддршката може да биде повремена, дневна или 24-часовна помош и поддршка, во зависност од потребите на корисникот. Корисници на услугата се: децата без родители или родителска грижа над 14 годишна возраст, најдоцна до

завршување на средното образование заради оспособување за самостоен живот и интеграција во општеството. Во станбена единица за живеење со поддршка може да се сместат најмногу до 5 лица, односно 7 деца без родители или родителска грижа. Услугата се спроведува од страна на месно-надлежниот Центар за социјална работа и овластените даватели на социјални услуги. Услов за пристапување е издаденото решение од страна на месно-надлежниот Центар за социјална работа за дете без родители или родителска над 14 годишна возраст, најдоцна до завршување на средното образование заради оспособување за самостоен живот и интеграција во општеството.

- **Згрижувањето во семејство** – со оваа услуга се опфаќа основната заштита и 24-часовната грижа за децата кои немаат свое семејство или немаат услови за живот во сопственото семејство. За децата сместени во згрижувачкото семејство следува детски и посебен додаток. Центарот за социјална работа може да смести во едно згрижувачко семејство најмногу до 5 лица имајќи ги во предвид условите и можностите за сместување во семејството. Надлежната институција за имплементација е месно-надлежниот Центар за социјална работа и тоа е преку одделението за старателство. **Згрижувањето може да се обезбеди како: општо, специјализирано, повремено, интервентно и роднинско згрижување.**
- **Општото згрижување** е услугата преку која на сместените лица им се обезбедува задоволувањето на секојдневните потреби, грижата за личноста, воспитувањето, образованието, развојот, здравствената состојба и тоа е сè во зависност од секојдневните потреби на сместеното лице.

Корисници на услугата се: децата кои се без родители и родителска грижа, дете кое е со попреченост.

- **Специјализираното згрижување** е услугата преку која на сместените лица им се обезбедува општото згрижување на лицата со давање на поддршка до надминување на социјалните проблеми и тоа поддршка која се обезбедува од страна на згрижувачи кои поминале специјализирана обука. Корисници на услугата се: дете кое е жртва на семејно насилство, дете кое е во ризик, дете кое во судир со Законот, дете кое е со попреченост.
- **Повременото згрижувачко семејство** е услугата која го обезбедува згрижување на детето, како и за детето или возрасното лице кое е со попреченост и кое живее со родител/старател. Овој вид на згрижување е пред сè заради одмор, терапија, лекување и завршување на домашните, семејните и професионалните обврски на згрижувачот, односно родителот/старателот. По престанокот на потребата од привременото згрижување, згрижувачкото семејство, односно родителот/старателот, ја продолжува грижата за детето или лицето.
- **Интервентното згрижување** е услугата која го опфаќа краткорочното згрижување во семејство на лицата за кои е неопходна итната заштита и тоа сè до изнаоѓањето на соодветните облици на заштита, со рок најдолго до 30 дена. Корисници на услугата се: дете кое е без родители и родителска грижа, деца кои се од конфликтни семејства.
- **Роднинското згрижување** е услугата која го опфаќа згрижувањето на дете кое е без родители и без родителска грижа, во семејство на неговите баба, дедо, брат, сестра, вујко, чичко или тетка.

5. **Сместувањето во установа** – е услугата која ја опфаќа основната заштита и обезбедува: згрижување, 24-часовна помош и поддршка од стручните лица, исхрана, облека и обезбедување на здравствена заштита. Тоа е сè во зависност од утврдените потреби на корисникот кој нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребна вон-семејната заштита. Услугата за сместувањето во установа за деца е во зависност од потребите на корисниците на услугите. Надлежна институција за имплементација е месно-надлежниот Центар за социјална работа, како и јавните установи од областа на социјалната заштита и приватната установа СОС Детско село - Скопје.

- Децата кои се без родители и родителска грижа, сè до нивното оспособување за самостоен живот и работа и доколку до завршување на средното образование не постојат други можности за згрижување и воспитување, може да ја користат **услугата за сместување во установа за деца**. Оваа услуга се остварува во установите за заштита на децата кои се без родители и родителска грижа. Министерството за труд и социјална работа²¹ од средината на 2017 година започна да работи на процесот на деинституционализација согласно Националната стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“. Тоа значи трансформација на установите за згрижување децата и тоа во мрежа на мали групни домови. Со оваа реформа се овозможува индивидуален пристап кон секое дете, подобра грижа и значително намалување на социјалниот ризик.

²¹ Податоци од интернет: https://www.mtsp.gov.mk/mart-2017-ns_article-makedonija-prodolzuva-so-procesot-na-deinstitucionalizacija.nspix

Согласно процесот на деинституционализација, јавните установи се трансформирани и функционираат како:

- **Јавна установа Дом за доенчиња и мали деца – Битола** – во Битола од октомври 2019-та година сите деца се преселени во објекти кои наликуваат на топол семеен дом.
- **Јавна установа Детски дом за деца без родители „11 Октомври“ – Скопје** – трансформирана е јавната установа и децата се сместени во четири мали групни домови и за нив се грижат воспитувачите од „11 Октомври“ – Скопје.
- Децата со воспитно-социјални проблеми (малтретираните, занемарените и социјално необезбедените деца) по проценка на Центарот за социјална работа може да се сместат во ученички дом или во друга установа каде што ќе може да се обезбеди чувањето, воспитувањето, обезбедувањето и правилен развој на децата. Овие деца може да се сместат во **јавна установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми во Скопје**. Оваа јавна установа исто така беше трансформирана согласно процесот на деинституционализација и децата се сместени во пет мали групни домови.
- Децата што се со нарушено поведење, сторителите на кривични дела по проценка на Центарот за социјална работа или се со изречената судска мерка – сместување во установа каде што ќе се обезбеди чување, воспитување, образование и развој, ова право и услуга може да го остварат во **јавна установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење во Скопје**. Оваа јавна установа исто така беше трансформирана согласно процесот на деинституционализација и децата се сместени во два мали групни домови.

- **Услугата за сместување во установа за деца во судир со Законот на возраст од 14 години до 18 години со изречена мерка упатување во воспитна установа** согласно со прописите од областа за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа согласно со Законот, освен основната заштита, ја опфаќа и ресоцијализацијата, реинтеграцијата, воспитувањето, пристапот до образованието и образовната поддршка, организираното минување на слободното време и други услуги за ресоцијализација. Услугата се организира во воспитната установа за деца, согласно со Законот за правда на децата.
- **Сместување во СОС Детско село – Скопје²²** – е приватна установа која ја започнува својата работа со формирањето на здружението на граѓани во 2001 година. Од приемот на првото дете во 2002 година, организацијата континуирано се развивала и го проширувала своето поле на делување. СОС Детско село – Скопје се грижи за децата и младите кои се без родителска грижа и работи на полето на социјалната превенција. Работи на полето на зајакнување на семејствата кои се во социјален ризик и во кои децата се во најголем ризик да ја загубат грижата од своите родители. Истовремено, спроведува и многу програми и проекти за деца и млади во социјален ризик, како и проекти за градење на капацитетите на институциите и професионалците кои работат во системот на згрижувањето на децата без родителска грижа. СОС Детско село – Скопје активно ги застапува и лобира за остварување на детските права и за промените во законите и подзаконските акти и тоа е сè со цел за создавање на поволна средина за пружање на висококвалитетни социјални услуги.

²²Податоци од интернет: <https://sos.org.mk/struktura-na-organizacijata/>

3.4. Модели и примери на социјални услуги низ светот за деца во ризик

Одбрани се следниве примери од високо развиените социјални земји како најдобри модели за давање на социјални услуги за децата во ризик²³.

Унгарија: „Мокасини“

„Мокасини“ е мултиагенцискиот пристап во заедницата за обезбедување на корисни слободни активности за младите изложени на ризик. Друг фокус е училишната обука за социјалните и животните вештини која е комбинирана со информативните кампањи за подигање на свеста.

Соединети Американски Држави: Заедниците кои се грижат

Заедниците кои се грижат (Communities That Care) е програмата на Центарот за превенција на злоупотреба на супстанции. Тоа е коалициски превентивен и оперативен систем што го користи пристапот на јавното здравство за спречување на однесувања како насилството, деликвенцијата, напуштањето на училиштето и злоупотребата на супстанции. Со помош на стратешките консултации, обуката и помагалата базирани на истражување, осмислено е да им се помогне на чинителите и одлучувачките структури во заедницата за да ги разберат и да ги применат информациите за факторите на ризикот и заштитата. Програмите докажано внесуваат промена во унапредувањето на здравата средина за младите. Се фокусираат врз јакнење на заштитните фактори кои може да ги одбранат децата од проблематичните однесувања и да промовираат позитивен младински развој, да се ангажираат сите членови на заедницата кои имаат некаков интерес за здравата иднина на младите, да се поставуваат приоритети за акција врз основа на предизвиците и предностите во заедницата. Со текот на времето се следат јасни и мерливи исходи за да се покаже напредокот и обезбеди одговорност.

²³UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012)

Доказите сугерираат дека превентивните програми кои се фокусираат врз родителите и другите членови на семејството се најефективни за помалите деца. Согласно Конвенцијата за правата на детето се потврдува важноста на одговорноста на родителите за воспитување на своите деца. Се нагласува и потребата на државите да им обезбедат помош на родителите или старателите за подобро вршење на родителските должности. Овие мерки не се фокусираат само врз превенцијата на негативните ситуации, туку и врз унапредувањето на социјалниот потенцијал на родителите.

Шведска: Програма во заедницата за едукација на родителите

Шведскиот национален институт за јавно здравство развил предучилишна, семејна и интерактивна превентивна програма (Community Parent Education Program - Програма во заедницата за едукација на родителите). Програмата се состои од околу 15 групни сесии и може да опфати до 30 родители со еден или двајца лидери на групата, сè со цел промовирање на позитивното однесување кај децата и нивното поучување како да постават граници и да избегнат конфликти, но и подобрување на соработката помеѓу родителите и предучилишните деца.

Обединето Кралство на Голема Британија: Вебстер-Стратон програмата за обука на родителите

Оваа програма вклучува обука за родителите и вештини за децата чија цел е да се поттикнат про-социјалното однесување и интерперсоналните вештини. Со помош на видео-моделирање, родителите добиваат и неделни сеанси со терапевт во времетраење од 22 недели до 24 недели. Околу 140 деца на возраст од 3 години до 8 години кои покажале знаци на асоцијално однесување и нивните родители, биле распределени во експериментални или контролни групи. Извештаите на родителите покажале дека асоцијалното однесување во експерименталните групи се намалило, додека кај контролните групи не се променило.

Програмите за деца

Интервентните програми²⁴ функционираат најдобро за децата кога истовремено се спроведуваат и во домот и во училиштето. Превентивните програми се фокусирани врз децата кои го вклучуваат образованието и позитивните активности и се популарен начин за спречување на асоцијалното однесување. Ријадските упатства нагласуваат дека образовните системи се во најдобра положба да им помогнат на децата изложени на социјален ризик.

Финска: „Момчињата во шумата“

Финската програма „Момчињата во шумата“ била осмислена како „емотивно искуство во терапевтската врсничка група“ и се заснова врз учењето за самодоверба и одговорност. Децата превземаат редовни активности во форма на пешачење, кампирање, планинарење, возење кану, сè со цел да се зајакнат социјално загрозените момчиња кои се на возраст од 7 години до 15 години и со нивните емоционални ресурси, самоконтрола, социјални вештини да стекнуваат способност за да се справат со емотивните искуства.

Австрија: „Надвор аутсајдерите“

Австриската програма „Надвор аутсајдерите“ има за цел и со помош на мултимедија, драматизација и обука за животни вештини да ја развие личноста на младото лице со тоа што ќе го научи како да даде отпор на притисокот од врсниците и да изгради сопствени граници.

Австрија: Врсничката медијација

Во Австрија, врсничката медијација се користи за решавање на конфликтите од страна на ученикот кој во текот на доброволна настава бил обучен за помагач при расправи или медијатор што ја води расправијата, пред сè, заради разрешување конфликти на начин соодветен за возраста.

²⁴UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012)

Истовремено, сите ученици се охрабруваат да превземат одговорност за своите постапки и да ги решаваат конфликтите на конструктивен и ненасилен начин. Улогата на наставникот е ограничена на обуката на ученикот како медијатор и тој постапува како подучувач. Постарите ученици превземаат медијација кај проблемите на помладите. Со медијаторите се контактира со тоа што им се пушта ливче во поштенско сандаче или преку директно разговарање со посакуваниот медијатор. Се разгледуваат и анонимните барања добиени по пошта. Ваквата врсничка медијација дала резултат со одлични коментари од учениците, родителите и наставниците.

Пристапите кон целото семејство

Превентивните пристапи²⁵ што го вклучуваат целото семејство имаат поголема веројатност да доведат до постојано подобрување во однесувањето на децата. Ријадските упатства поддржуваат општествен пристап кон помагањето на семејството за да се обезбеди грижата и заштитата, физичката и душевната благосостојба на децата.

Обединето Кралство на Велика Британија: Вклучувањето на младите и панел за поддршка (Youth Inclusion and Support Panel)

Youth Inclusion and Support Panel е за деца меѓу 8 години и 13 години. Службата е развиена со нагласок врз превенцијата на вклученост во криминалот или асоцијалното однесување. За децата да бидат прифатени за проценка во Youth Inclusion and Support Panel тие треба да се најдат во четири или повеќе од факторите на ризик наведени во барањето за упатување. Учесството во проценка на Youth Inclusion and Support Panel е доброволно и затоа младото лице и неговите родители/старатели мора да дадат согласност и да потпишат договор што се испраќа со барањето за упатување. Откако упатот ќе се прифати, се извршува проценката во врска со менталното здравје на детето или младото лице, неговиот статус на ризик, ранливост, злоупотреба на супстанции и родителството.

²⁵UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012)

Youth Inclusion and Support Panel е во целосна усогласеност со процесите на другите служби за деца заради избегнување на дуплирање кај семејствата и добивање на усогласена услуга. Проценката на Youth Inclusion and Support Panel покажува дека тоа е мултиагенциска интервенција и информациите за семејството се споделуваат со другите агенции.

Шведска: Функционалната семејна терапија

Функционалната семејна терапија е семејната превентивна и интервентна програма која успешно била применета во различни контексти заради третирање на високо ризични млади лица и нивните семејства. Овој пристап во своите семејни интервентни напори се потпира врз мултисистемската перспектива. Функционалната семејна терапија е насочена кон младите помеѓу 11 години и 18 години од низа етнички и културни групи, но обезбедува и третман за помладите браќа и сестри на упатените адолесценти. Функционалната семејна терапија е краткорочна интервенција вклучувајќи во просек од 8 до 12 сесии за благи случаи и до 30 часа директни услуги (на пример: клиничките сеанси, телефонските повици и состаноците вклучувајќи ги ресурсите во заедницата) за потешките случаи. Во повеќето случаи, сеансите се распоредуваат во три месечен период. Без оглед на целната популација, функционалната семејна терапија ја нагласува важноста на почитување на сите членови од семејството под нивните сопствени услови.

Мултисекторската соработка

Државите треба целосно да ја промовираат и да ја поддржуваат вклученоста на децата која е во согласност со Конвенцијата за правата на детето и се охрабрува и бара активно учество како на родителите, така и на лидерите во заедницата и другите клучни актери: претставниците на невладиниот сектор, службите за условни казни и социјалните работници.

Ова е сè со цел кога се работи на развивањето и спроведувањето на програмите – квалитетот од ваквата вклученост е клучен фактор за успех.

Полска: Мултисекторската превенција

Во Полска, 10-годишната програма иницирана од Министерствата за внатрешни работи, образованието и спортот, социјалната политика, здравството и правдата, како и од главниот штаб на полицијата, е насочена кон асоцијалното однесување и малолетничка деликвенција. Ги спроведува и евалуира различните модули: постапките за наставниците и методите на соработка меѓу училиштата и полицијата во ситуации кога децата и младите се во опасност од деликвенција, зависност од дроги, алкохолизам и проституција; поддршката за оние кои работат со младите во опасност од асоцијалното и криминалното однесување, вклучувајќи ги и итните интервенции во семејството; алтернативниот проект со условното казнување за младите што престојуваат во институциите за ресоцијализација.

Обединето Кралство на Велика Британија: Проектот за семејната интервенција

Проектот за семејната интервенција на „најризичните“ семејства им обезбедува високо квалитетна и интензивна поддршка за да ги внесат позитивните промени во својот живот. Неколку различни агенции ги поддржуваат семејствата да минат низ процесот на промена, вклучувајќи ги и фазите на рецидивизам, сè до моментот кога ќе може ефективно да функционираат без интензивна поддршка и сè со цел семејствата да се сочуваат заедно кога тоа е можно. Една централна агенција постапува како посредник за сите други служби кои се насочени кон семејството. Тие обезбедуваат и проценка на целото семејство и ангажирање на семејството и службите; план на поддршка и планирање на безбедноста; интензивната поддршка и интервенција што користи низа модели и пристапи; редовните состаноци за ревизија и постојаната проценка и планираниот излез.

Клучниот работник на секое семејство поседува транспарентност, чесност и искреност и тој/таа е отворен/а и преиспитувачки поставен/а. Агенцијата обезбедува и продолжителна и постинтервентна поддршка.

Службите за поддршка

Кога тоа се смета за неопходно или соодветно, детето може да се упати до локалните служби за поддршка или до специфичните видови помош. Ова може да ги вклучи советувањето, лекувањето од злоупотреба на супстанции, како и курсеви – едукативни или развојни вештини за справување со престапничкото однесување и контрола на гневот или решавање на проблемите. Со нив треба да се третира причината за однесувањето на детето и таа да се реши на конструктивен начин.

Белгија: Социјалните услуги на Судот за млади

Во Белгија, истражувањето за животната средина на детето и неговата личност се прави од страна на социјалните услуги при Судот за младите. Тие ги истражуваат социјалните околности на детето и даваат препораки во најдобар интерес за детето и соодветните мерки за неговото образование и третман. Дококу е потребно, психијатарот може да побара дополнително медицинско-психолошко истражување.

Чешка: Соработката меѓу полицијата и социјалните служби

Република Чешка реализира проект за рана интервенција кај оние што се уапсени поради полесно кривично дело. Постои брза соработка меѓу полицијата, семејството на детето и социјалните служби кои потоа ќе го обезбедат советувањето и другите услуги независно од какви било правни постапки.

Општокорисната работа

Општокорисната работа²⁶ е работа која ја врши детето во полза на општеството. Таа нуди можност детето да ја почувствува одговорноста и да надомести дел од штетата која ја предизвикало со своето криминално однесување. Оваа санкција вклучува конкретен број часови на неплатена работа која вообичаено се врши вон редовните училишни часови за да не го попречува образовниот процес на детето. Општокорисната работа е особено полезна затоа што ја вклучува и локалната заедница во реинтеграцијата на детето. Општокорисната работа најдобро функционира кога видот на работата одговара и може да се поврзе со делото, извршено од страна на младото лице. На пример, ако детето извршило дело против некое постаро лице, тоа би можело да биде испратено да работи во некој дом за згрижување на стари лица. Важно е да се запамети, дека за да се донесе налог за општокорисна работа, претходно мора да се обезбеди и слободно дадената согласност од детето.

Источна Европа: Налозите за општокорисна работа

Во некои држави од Источна Европа: Ерменија, Молдавија, Украина и Азербејџан, законодавството пропишува дека налозите за општокорисна работа можат да бидат изречени само во случај на осудените малолетни лица над одредена возраст. Ваквата условеност со возраста, произлегува од минималната пропишана возраст за работа во законите за труд во овие земји.

Во Ерменија, Молдавија и Украина, малолетниците можат да бидат упатени на општокорисна работа, само доколку се постари од 16 години.

Во Грузија, законот со кој се регулираат налозите за општокорисна работа, предвидува дека таквата работа може да се извршува, единствено вон редовното време, предвидено за посета на училиште.

²⁶ UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012)

Канада: Програмата за налозите за општокорисната работа

Програмата за налозите за општокорисната работа која ја води организацијата „Свети Леонардо“ е задолжена за извршувањето на санкциите во случај кај децата кои се сторители на кривично дело. Одржувањето на контактот помеѓу децата и нивните заедници им помага да преземат одговорност за сопствените дела и обезбедувањето на неопходното вработување и социјалните вештини кои се само некои од целите кои стојат зад програмата за налозите за општокорисната работа. Со внимателно снимање на секој клиент, вработените се обидуваат да го сместат поединецот во опкружувањето кое ќе го извлече најдоброто и таквото позиционирање да биде корисно за сите лица вклучени во процесот. Секој клиент е под надзор за време на сместувањето, а извештаите за нивните активности директно се испраќаат до стручниот кадар уверувајќи се дека лицето ги има одработено часовите одредени од Судот. Повеќе од 130 локални непрофитни организации учествуваат во програмата што на клиентите им дава можност да работат директно со заедницата и да развиваат врски и контакти кои ќе осигураат поздрав животен стил ориентиран кон процесот на ресоцијализација.

4. Општините и локалната заедница во системот на социјална заштита

Пред да се анализираат активностите и обврските на општините и локалната заедница во системот на социјална заштита, дефинирани се поимите социјално исклучување и социјално вклучување²⁷. Анализирани се и процесите на децентрализација и деинституционализација, процеси кои се битни за вклучување на општините и локалните заедници во системот на социјална заштита.

Поимот социјална исклученост е спротивност на поимот социјална вклученост. Социјалното исклучување се сретнува низ различните социјални процеси и димензиите во секојдневното живеење и со него се опфаќаат економската, културната, физичката или менталната попреченост, политичкото или институционалното исклучување. **Социјалната исклученост** е последица на комплексен и сложен процес и не е последица на сиромаштијата. Социјалната исклученост треба да се разбере како рамка на социјалната структура што вклучува повеќе области:

- Политичката сфера (како систем на демократска дистрибуција);
- Економската сфера (пазарот на труд и другите инструменти на економската интеграција);
- Социјалниот систем (системот на благосостојба и социјалната интеграција);
- Системот на заедницата и на семејството.

Социјалната вклученост е процес што треба да ги промени условите и навиките што водат до социјалната исклученост. Социјалната вклученост треба да опфати повеќе елементи: да биде процес, стратегија и да биде развојна цел на долг рок.

²⁷Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Анализа на состојбите во социјална заштита и социјално вклучување на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2010)

Социјалната вклученост треба да претставува координиран одговор на сложениот систем на проблемите од политичката, економската, социјалната, културната, здравствената и воопшто, целокупната општествена сфера на човековото живеење. Социјалната вклученост треба да им обезбеди поголемо учество во процесот на донесување одлуки на најранливите и на најмаргинализираните групи на граѓани во општеството со што ќе им дозволи да го подобрат севкупниот животен стандард и благосостојбата. Треба да биде коректив на услугите што се нудат на национално и на локално ниво и тоа, пред сè, во насока на нивното обезбедување на еднакви услови за сите групи на граѓани во општеството. За таа цел треба да се мобилизираат сите актери на национално ниво, особено на локално ниво, за да се обезбеди политиката на социјална вклученост и тоа да биде развоен императив за сите граѓани, почнувајќи од единиците на локалната самоуправа, граѓанските организации, физичките и правните лица и слично²⁸. На национално ниво тоа се остварува преку Центрите за вработување каде се спроведуваат активни мерки за вработување со кои се опфаќаат одредените ранливи групи на граѓани. Се обезбедуваат парични надоместоци за редовно средно образование за децата од домаќинства-корисници на социјална парична помош. За лицата кои до 18-годишна возраст имале статус на дете кое е без родители или без родителска грижа, предвидена е паричната помош, надоместокот за домување, вработувањето, согласно посебната програма и паричната помош за редовно високо образование и тоа е сè со цел за да се овозможи социјална интеграција на овие лица. Процесот на инклузија на лицата со пречки во развојот се подржува со воведување на додаток за слепило или мобилност.

Социјалното вклучување на ранливите групи на граѓани најдобро се остварува преку обезбедување на достапност на социјалните услуги во

²⁸Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Анализа на состојбите во социјална заштита и социјално вклучување на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2010)

заедницата, потоа со развој на услугите според потребите за помош, јакнењето на капацитетите на корисниците, отстранувањето на пречките и овозможувањето на еднакви можности за нивно социјално вклучување. Системот на социјална заштита го овозможува воспоставувањето на услугите на дневно и привремено згрижување, подобрувањето на згрижувањето на децата во згрижувачките семејства, јакнењето на потенцијалот на биолошките семејства за грижа за своите членови, организираното живеење во станбени единици со поддршка, мал групен дом и другите форми согласно со потребите на корисниците во заедницата.

Основна цел на социјалната заштита е преземањето на мерки за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите групи на граѓани преку воспоставувањето на достапни услуги во заедницата²⁹.

На 01.07.2005 година е започнат **процесот на децентрализација** во Република Северна Македонија. Законот за социјалната заштита ги определува надлежностите на единиците на локалната самоуправа во однос на обезбедувањето на грижата за ранливите групи на граѓани во заедницата. Општините се јавуваат како носители на социјалната заштита и тоа во вршењето на ефективно пренесените надлежности, но и во однос на дадените можности за остварување на правата и развојот на социјалните услуги на локално ниво³⁰.

Законот за локална самоуправа претставува основна правна рамка преку која се ефектуизира процесот на децентрализација. Преку Законот за локална самоуправа³¹, општината во согласност со економската политика на државата се финансира од сопствените извори на приходи, како и од други извори на финансирање.

²⁹ Министерство за труд и социјална политика (2010), Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2011-2021, Скопје

³⁰ Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Децентрализација на социјалната заштита во Република Македонија – фактичка состојба, предизвици и можности на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2012)

³¹ Закон за локална самоуправа („Службен весник“ бр. 5 од 29.01.2002 година)

Основна цел на стратегијата за децентрализација во делот на социјална заштита е подигањето на квалитетот на услугите од социјална заштита и создавање на услови за приближување на услугите до корисниците на локално ниво. Оваа цел се постигнува преку развој како на постојните, така и на новите вонинституционални форми на заштита преку трансформацијата на постојниот систем на институционална заштита.

Со цел успешно да се спроведе процесот на децентрализација, треба да се овозможи и плурализацијата во обезбедувањето на социјалните услуги. **Плурализацијата** подразбира различни субјекти да се јават како даватели на социјални услуги. Овие два процеса се дополнуваат и ја овозможуваат социјалната кохезија преку вклучувањето на сите засегнати страни на локално ниво и тоа е сè со цел за да се постигне поуспешна и поквалитетна испорака на социјалните услуги и нивната поголема достапност за корисниците.

Сите социјални услуги кои ги обезбедуваат разни државни или приватни обезбедувачи мора да гарантираат одредено ниво на квалитет во согласност со стандардите. Квалитетот на социјалните услуги ја сочинува суштината на секој систем на социјална заштита како и гаранцијата дека квалитетот се базира на неколкуте стандарди кои претставуваат всушност збир од принципите кои ги гарантираат дефинираните показатели за квалитетот на социјалните услуги. Тие зависат од три главни елементи:

- Дефинирањето на стандардите;
- Мониторингот на постигнувањата на збирот на стандардите за квалитет;
- Евалуацијата и подобрувањето на квалитетот на социјалните услуги.

Стандардите јасно и на транспарентен и на мерлив начин ги дефинираат критериумите кои треба да ги исполнат обезбедувачите на социјалните услуги. Тие се содржани во јавен документ кој им помага на обезбедувачите на социјалните услуги да ги исполнат обврските.

Стандардите служат како основа за мониторингот на квалитетот на социјалните услуги и по изготвувањето и запознавањето со стандардите од страна на обезбедувачите, тие се тестираат и оценуваат во пракса. За да се оцени постигнувањето на стандардите, врз основа на одобрени стандарди, треба да се креира систем за мониторинг кој ќе функционира преку регулаторни механизми како што се лиценцирање и инспекција. Сите граѓански здруженија како и приватните обезбедувачи кои треба да обезбедуваат социјални услуги, добиваат лиценци во согласност со постоечка законска легислатива. Министерството за труд и социјална политика ги издава лиценците само во случаи кога е потврдено дека обезбедувачот на социјалната услуга го исполнува минимумот од стандардите кои се бараат според законската легислатива за обезбедување на ваквите услуги.

Тргувајќи од овие принципи, како и од досегашните позитивни резултати од вонинституционалните форми на заштита, Министерството за труд и социјална политика ја има утврдено потребата од донесување и развивање на стратегијата за деинституционализација во системот на социјална заштита. Социјалната заштита, покрај својата улога да ги прифати лицата кои не успеале да ја обезбедат својата социјална сигурност преку другите системи (вработувањето, пензионирањето, здравството), сè повеќе има за цел да им помогне на овие лица при надминувањето на оваа состојба и да им овозможи социјално вклучување на ранливите категории на групи на граѓани.

Процесот на деинституционализација ³² се дефинира како затворање на институциите и истовремен развој на социјалните услуги во заедницата. Таа претставува процес на интегрирано планирање за трансформација на институциите, намалување на нивниот капацитет или нивна елиминација, со истовремено воспоставување услуги во заедницата, чијашто функција се темели на стандардите за човековите права.

³² Министерство за труд и социјална политика (2018), Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“, Скопје

Деинституционализацијата се заснова на сфаќањето дека институционалната грижа е штетна и неефикасна и дека претставува неетичко решение кое ги крши човековите права. Основната димензија на деинституционализацијата е преминот од институционална кон грижа во заедницата. Грижата во заедницата не е само промена на локацијата, туку и длабока промена на начинот на кој се обезбедуваат услугите. Таа подразбира процес во заедницата, учество на разновидни даватели на услуги, афирмација на човековото достоинство, зајакнување на корисникот да превземе различни улоги и да води вообичаен живот. Процесот на деинституционализација опфаќа³³:

- Промена на односите помеѓу професионалците и корисниците;
- Стекнување на нови социјални улоги, поточно, вклучување на корисниците и нивен активен ангажман во одлучувањето за грижата и поддршката согласно нивните потреби;
- Префрлување на моќта од стручњациите, професионалците и институциите кон корисниците;
- Промена на сфаќањето за долгорочната грижа.

Институциите според заедничките европски насоки за премин од институционална кон грижа во заедницата, се дефинирани во однос на човековите права и достоинството на корисниците, нивниот квалитет на живот и здравје, самостојноста и социјалната инклузија. Тие ги имаат следниве карактеристики:

- Изолација на корисниците;
- Колективен аранжман на живеење;
- Отсуство на влијание на корисниците врз сопствениот живот;
- Предност на интересите на организацијата пред личните потреби на корисниците.

³³ Министерство за труд и социјална политика (2018), Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“, Скопје

Општините и локалната заедница имаат битна улога и функција во системот на социјална заштита. Општината, градот Скопје и општините на градот Скопје во рамките на своите надлежности исто така изработуваат соодветни програми и обезбедуваат финансиски средства. Тие можат и со своја одлука во согласност со материјалните можности да утврдуваат и други права од областа на социјалната заштита, а со тоа да спроведуваат и друг вид на мерки и активности.

Носители на социјалната вклученост на локално ниво се единиците на локалната самоуправа и центрите за социјална работа. Надлежноста на единиците на локалната самоуправа е уредена со Законот за локална самоуправа, Законот за социјална заштита и Законот за финансирање на единиците на локалната самоуправа³⁴.

Единици на локалната самоуправа се општините. Единиците на локалната самоуправа како главни носители на социјалната заштита се одговорни за основањето на јавните установи за социјална заштита, развивањето на вонинституционалните форми за социјална заштита и реализирањето на социјалните програми во соработка со останатите сегменти на јавниот сектор, приватниот сектор и граѓанските организации³⁵.

Социјалната заштита во единиците на локалната самоуправа се одвива преку:

1. Преку вработените во општинската администрација;
2. Преку постојните комисии на советот на општините кои работат во полето на социјалната, детската заштита, образованието, спортот и културата.

³⁴ Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Децентрализација на социјалната заштита во Република Македонија – фактичка состојба, предизвици и можности на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Скопје, Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2012)

³⁵ Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа („Службен весник“ бр. 61 од 13.09.2004 година)

Општините и градот Скопје се надлежни за³⁶:

- Социјалната заштита и заштитата на децата - детските градинки и домовите за старите лица (преку сопственост, финансирање, инвестиции и одржување);
- Остварувањето на социјалната грижа за инвалидните лица;
- Децата без родители и родителска грижа;
- Децата со воспитно-социјални проблеми;
- Децата со посебни потреби;
- Децата од еднородителски семејства;
- Децата на улица;
- Лицата изложени на социјален ризик;
- Лицата засегнати со злоупотреба на дрога, алкохол;
- Подигање на свеста на населението;
- Домување на лицата со социјален ризик;
- Остварување на правото и воспитувањето на децата од предучилишна возраст.

За остварување на дејноста на социјалната заштита, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје обезбедуваат, формираат, основаат, донесуваат, развиваат локални мерки и активности за социјална заштита³⁷:

- Го обезбедуваат спроведувањето на социјалната заштита согласно со Законот;
- Ги основаат јавните установи за социјалната заштита согласно со Законот;
- Ги донесуваат општите акти од областа на социјалната заштита;
- Ги донесуваат одлуките за утврдувањето и на другите права и социјални услуги во областа на социјалната заштита. Исто така и правата и услугите кои се во поголем обем од обемот на правата и

³⁶Закон за локална самоуправа („Службен весник“ бр. 5 од 29.01.2002 година)

³⁷Закон за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година)

услугите утврдени со Законот, кои се со поповолни услови за нивното остварување и ги обезбедуваат средствата за нивната имплементација;

- Ги донесуваат Годишните програми за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита во која се предвидуваат активностите и средствата за реализација на истите. Годишните програми за социјална заштита се изготвуваат врз основа на Социјалниот план на општината, градот Скопје и општините во градот Скопје. Сето ова е во согласност со Националната програма за развој на социјалната заштита и истите пред нивното донесување, се доставуваат до Министерството за труд и социјална политика на мислење;
- Го усвојуваат завршниот извештај за реализираните активности во социјалната заштита согласно со предвидената Годишна програма и ги доставуваат до Министерството за труд и социјална политика заради информирање;
- Ги даваат финансиските средства за вршењето на работи од социјалната заштита на граѓанските организации, другите правни и физички лица и ги склучуваат управните договори согласно со Законот;
- Ги вршат другите работи кои се поврзани со социјалната заштита согласно со Законот.

Заради остварувањето на социјалната заштита на локално ниво се формираат:

- Совет за социјална заштита на општината – советот за социјална заштита го основа Советот на општината и тоа по предлог од градоначалникот. Бројот на членови на Советите за социјална заштита се утврдува со одлуката за основањето и е составен од претставниците на општинската администрација, Центрите за социјална работа, приватните даватели на услуги, граѓанските

организации, корисниците, верските заедници и другите правни лица и физички лица кои вршат дејност од социјалната заштита, установите од областа на образованието, здравствената заштита, вработувањето. Советот предлага социјален план за подрачјето на општината и тој социјален план го усвојува претставничкото тело на општината. Социјалниот план вклучува мапирање на социјалните проблеми и ранливите групи на граѓани во општината, анализа на капацитетите и расположливите социјални услуги на општината, како и специфичните цели за развој на социјалните услуги. На основа на социјалниот план, градоначалникот предлага на советот за социјална заштита на општината да се усвои Годишната програма за социјална заштита.

- Совет за социјална заштитата на планскиот регион – општините во секој плански регион основаат совет за социјална заштита на планскиот регион заради планирањето и развојот на мрежата на социјални услуги на регионот. Советот за социјална заштита на планскиот регион го сочинуваат градоначалникот на општината и претставник од општинската администрација, како и еден претставник од Центарот за социјални работи на подрачјето на планскиот регион. Иницијативата за основање на Советот за социјална заштита на планскиот регион ја покренува општината со најголем број жители во регионот. Членовите на советот го бираат претседателот на советот од редот на градоначалниците кој има обврска да ги свикува состаноците на советот врз основа на ротирањето за период од една година. Советот дава мислење до Министерството за труд и социјална политика за потребните услуги во планскиот регион врз основа на кое Министерството за труд и социјална политика утврдува социјални услуги за кои обезбедува финансиски средства.

Комуникацијата со граѓаните со општините се одвива преку директна врска. Тоа значи дека доколку граѓаните се обратат во општината за одредена помош, подготвувањето на документи или при креирањето на локални планови или проекти, ја добиваат потребната помош согласно нивните потреби. Граѓанската соработка во општините најчесто се одвива преку претседателите на урбаните, односно месните заедници кои ги посочуваат проблемите во своите населени места.

Како пример на директно обраќање на граѓаните кон општината е дигиталната комуникациска алатка која се употребува во општина Карпош³⁸. Мобилната апликација „мЗаедница“ претставува платформа која овозможува пофлексибилна комуникација помеѓу граѓаните и административците од општина Карпош. Овој тип на комуникација, преку дигитални алатки овозможува поголема ефикасност на администрацијата, двонасочна и структурирана комуникација.

Во однос на соработката на општините со граѓанските организации, тоа е претежно во насока на проектните активности во кои граѓанските организации имаат средби за соработка со општината. Општините начелно ги канат граѓанските организации за консултации и учество во работните групи доколку треба да се изготват одредени акциони планови или програми.

Општините соработуваат со Центрите за социјална работа претежно во добивањето информации за примателите на соодветните видови помош. Дел од оваа соработка се однесува и на вклучувањето на претставниците од Центрите за социјална работа во креирањето на локалните акциони планови. Општините не водат база на податоци за прашањата поврзани со социјалната заштита, како и за вклученоста во насока на класифицирањето на податоци по категории на приматели на помош, по категории на целни групи на граѓани и слично. Податоците за списоците на лицата кои примаат одреден вид помош се добиваат исклучиво од Центрите за социјална работа.

³⁸Податоци од интернет: <https://karpos.gov.mk/двонасочната-комуникација-на-карпош/>

Општините најчесто ги идентификуваат потребите на одредена целна група на граѓани при изготвувањето на локалните акциони планови. Во овие планови не се опфатени сите одредени целни групи на граѓани што постојат во општината. Така, постои мапирана целна група на граѓани со која се работи, а таа целна групна не е вклучена како идентификувана група на граѓани во акциониот план и обратно.

Градот Скопје и општините на градот Скопје во рамките на своите надлежности изработуваат соодветни програми, но и обезбедуваат средства за активностите во областа на социјалната заштита. Согласно Законот за социјална заштита, советот на град Скопје изготвува предлог програма за активностите во областа на социјалната, детската и здравствената заштита. Реализацијата на програмата и давањето на услугите се остварува во Центрите за социјална работа во соработка со општината, градот Скопје и општините на градот Скопје, со предучилишните, училишните, здравствените установи и другите државни институции, правните и физичките лица, граѓанските организации и религиозните заедници.

Како главна цел на град Скопје, согласно програмата за активностите во областа на социјалната, детската и здравствената заштита за 2021 година³⁹, е да се предложат формите на социјалната и здравствената грижа и да се одредат приоритетите во решавањето на истите во рамките на своите законски овластувања за добробит на своите граѓани, земајќи ги во предвид различните потреби и интереси на жените и мажите, девојчињата и момчињата. Програмата се темели на начелата за еднаквост, недискриминацијата и почитувањето на човековите права и директно придонесува кон имплементација на обврските кои произлегуваат од меѓународните, националните и локалните документи во овие области.

³⁹ Совет на град Скопје, Предлог - Програма за активностите во областа на социјална, детска и здравствена заштита во град Скопје за 2021 година, Скопје (декември, 2020 година)

Предмет на програмата за активностите во областа на социјалната, детската и здравствената заштита во град Скопје се активностите кои ќе се реализираат во текот на 2021 година и преку кои ќе се имплементираат надлежностите на градот Скопје во областа на социјалната, детската и здравствената заштита⁴⁰. Во рамките на своите надлежности во областа на социјалната заштита градот Скопје има право:

1. Да донесува развојни програми за социјалната заштита;
2. Да основа јавни установи за социјална заштита;
3. Да ги развива вонинституционалните форми за социјалната заштита;
4. Да ги реализира социјалните програми во соработка со останатите сегменти на јавниот сектор и приватниот сектор како и со меѓународните и невладините организации.

Приоритетите и мерките на програмата за 2021 година се определени врз основа на анализата на состојбите на целокупната сфера на социјалното живеење и идентификуваните проблеми. Со програмата се предвидува фокусот на активностите на градот Скопје во областа на социјалната, детската и здравствената заштита, да биде насочен кон остварувањето на пет приоритетни цели кои треба да допридонесат за унапредување на социјалната и здравствената заштита на граѓаните. Тие се:

1. Остварувањето на социјалната заштита на лицата со посебни потреби;
2. Остварувањето на социјалната заштита на лицата засегнати од злоупотребата на дрога;
3. Општественото вклучување и социјалните услуги за ранливите категории на граѓани;
4. Еднаквите можности на жените и мажите, недискриминацијата, поттикнувањето и развојот на личните и општествените вредности;
5. Унапредувањето на здравствената заштита.

⁴⁰Совет на град Скопје, Предлог - Програма за активностите во областа на социјална, детска и здравствена заштита во град Скопје за 2021 година, Скопје (декември, 2020 година)

4.1. Зајакнување на капацитетите и ресурсите на општините и локалната самоуправа

Како предлози за зајакнување на капацитетите и ресурсите на општините и локалната самоуправа, а со тоа подобрување на нивната работа и дејствување во системот на социјална заштита⁴¹, се следниве предлози и потребно е⁴²:

- Општините треба да поседуваат институционално оформена структура на стручни кадри. Овие кадри ќе можат да работат на изготвувањето на акциите и насоките и на тој начин тие ќе бидат основата за креирањето на локалната политика во областа на социјалната заштита и социјалната вклученост;
- Потребна е задолжителна едукација и континуирани обуки на вработените лица во секторот за јавните дејности и одделението за социјална заштита и тоа во следниве области: социјалните услуги, проценката на потребите од социјалните услуги, мултисекторската соработка во доставата на социјалните услуги, буџетирањето и подготовката за поднесување на апликација врз основа на јавниот повик за финансирањето на социјалните услуги;
- Вработените во општината потребно е редовно да посетуваат обуки за дооформување и надградување на своето знаење и тоа особено во полето на социјалната вклученост и човековите права;
- Потребно е зајакнување на административните капацитети на општините преку измени на актите за внатрешната организација и формирање на одделенија за социјална заштита. Ова подразбира утврдување на посебните работни места т.е. задолжително предвидување на профилот социјален работник и правник;

⁴¹Како до „подобар“ систем на социјална заштита во Република Македонија, Институт за Демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје (ИЦДС), ЕУ, Скопје (2017)

⁴²Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Анализа на состојбите во социјална заштита и социјално вклучување на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2010)

- Општините треба да го спроведуваат социјалното мапирање. Тие треба да дизајнираат ефикасни општински механизми и алатки за идентификување, мапирање и вклучување на сиромашните лица и на ранливите групи на граѓани. Исто така, потребно е да прават анализи на социјално-заштитните потреби на ранливите групи на граѓани во општината;
- Општините треба да воведат и да употребуваат механизми за идентификување на потребата на ранливите и на сиромашните групи на граѓани, поддршка и грижа за социјалните потреби на ранливите лица, како и соодветни информации и бази на податоци за бројот на ранливите групи на граѓани, за видовите на ранливост, нивните специфични потреби и ограничувања. Сето ова понатаму би се користело за подготовка на соодветни локални програми и решенија базирани на локалните потреби на населението;
- Општините треба да развијат и употребуваат механизам кој ќе служи за консултација со ранливите групи на граѓани и граѓаните на локално ниво. Сето ова е со причина бидејќи постои тенденција за променливост на човековите потреби;
- Општините треба да развијат свои сопствени програми за специфичните потреби на ранливите групи на граѓани како резултат на утврдените потреби на ранливите групи на граѓани. На овој начин, давањето на услугите од социјалната заштита континуирано ќе се остварува заради задоволување на потребите на граѓаните на долг рок. Ваквите конципирани развојни програми ќе се финансираат мултисекторски, како со владините така и со граѓанските организации и бизнис-секторот. Овие развојни концепти позитивно ќе влијаат и придонесат кон постепено напуштање на концептот на „проектизација“ во однос на уредувањето на јавните работи, под кои спаѓа и социјалната заштита и ќе создадат стратегиски план за унапредување на состојбата за социјално загрозените лица;

- Општините треба да ги дефинираат и остварат развојните цели во сите подрачја на социјалниот развој на локално ниво, поточно, се што се однесува на животните услови, работните услови, образовните услови;
- Општините треба да создадат соодветни механизми, рамки и програми кои ќе служат за мониторирање и евалуација на планираните активности;
- Општините при носењето на акционите планови за социјална заштита и вклученост треба задолжително да ги планираат и да ги вклучат активностите за социјалната превенција во соработка со соодветните граѓански организации што функционираат на локално ниво и со Центарот за социјална работа;
- Општините треба и потребно е да обезбедат соодветен мултисекторски пристап за остварување на социјалната превенција со Центарот за социјална работа, предучилишните, училишните, здравствените установи и со другите државни тела и органи, правните, физичките лица и граѓанските организации;
- Општините треба и потребно е да донесат програми за социјалната вклученост кои ќе го претставуваат методот на интегрално, мултисекторско и мултикоординативно планирање на социјалниот развој во соработка и поврзаност со соодветните институционални и вонинституционални фактори на локално ниво;
- Општините треба да донесат и програми за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и програми за превенција на малолетничката деликвенција;
- Општините потребно е да формираат Совет за превенција од малолетничка деликвенција;
- Општините треба да развијат сеопфатно и инклузивно организирање на заштитата на децата во основното и средното образование. Сето ова потребно е да биде со непосредно учество на родителите, заедниците и локалните установи за успешно спроведување на

активностите за намалување на стапката на предвременото напуштање на основните и средните училишта и малолетничката деликвенција;

- Општините треба да создадат развојна рамка и програма за дефинирањето, планирањето, развивањето, имплементацијата, мониторирањето и евалуацијата на активностите од социјалната сфера и вклученост на краток, среден и долг рок;
- Потребна е да биде зајакната и да функционира квалитетна систематска соработка помеѓу централната власт и општините за решавање на социјалните предизвици. Поточно, потребна е систематска соработка помеѓу Центарот за социјална работа, општините, Центрите за вработување, граѓанските организации, училиштата, полициските станици и другите организации за решавање на социјалните проблеми;
- Општините треба да развијат и обезбедат одржливи извори за финансирање на активностите од областа на социјалната заштита на локално ниво;
- Потребни се обуки на одредени вработени во рамките на општините и тоа за аплицирање на ИПА фондови и проекти. На тој начин би се обезбедил поголем износ на финансиски средства потребни за реализација на програми и услуги од социјалната заштита;
- Општините треба да водат база на податоци за прашањата кои се поврзани со социјалната заштита и според целната група на граѓани, според категориите на примателите на помош и слично. Базата на податоци најлесно би се развила во соработка со локалниот Центар за социјална работа;
- Општините треба да ги евидентираат барањата на граѓаните и според тоа да го дефинираат обемот на потребите. Тоа треба да служи како основа за планирањето на активностите од областа на социјалната заштита и социјалната вклученост;

- Општините треба да ги идентификуваат соодветните граѓански организации што функционираат на локално ниво, кои работат во сферата на социјалната заштита и вклученост и нудат социјални услуги. Овие граѓански организации, општините треба да ги објават на својата веб-страница;
- Општините треба да се координираат со соодветните граѓански организации што функционираат на локално ниво во полето на социјалната заштита, се со цел за да планираат и да аплицираат за проекти кои се од социјално значење. Општините треба да бидат нивен соодветен партнер во нивното извршување;
- Општините треба да имаат поактивна улога при аплицирањето на надворешни проекти и тоа не само на повици од централната власт или граѓанските организации;
- Треба да се зајакнат постоечките партнерства и да се создадат нови партнерства на граѓанските организации и фондациите со локалните власти и приватниот сектор. На овој начин, ќе се вклучат и развијат нови и иновативни социјални партнерства и облици на меѓуопштинска соработка фокусирани на младите, лицата со инвалидитет (попреченост) и ранливите групи на граѓани;
- Општините треба да имаат поактивна соработка со Центарот за социјална работа во предлагањето, иницирањето и спроведувањето на акциите кои што би го намалиле социјалниот ризик на граѓаните;
- Општините треба да инвестираат во изградба на домови за стари лица и на Центри за ран детски развој. Руралните општини треба да инвестираат во изградба на установи за предучилишна возраст;
- Општините треба да развијат посебни механизми за вклучување на руралните жители, со особен акцент на руралните жени и децата како посебна ранлива категорија во своите програми и акциони планови;
- Општините треба да воведат посебни видови услуги за социјална заштита и вклученост за жителите од руралните средини и тоа особено за младите луѓе и за старите и изнемоштени луѓе;

- Во општините треба да се воведат специјални паралелки во предучилишната возраст за децата со посебни потреби;
- Општините треба да организираат донаторска конференција во соработка со бизнис-заедницата што ќе функционира на локално ниво. Сето ова е со цел за да се обезбеди фонд на финансиски средства кои ќе бидат наменети за подобрување на состојбата на сиромашните и на ранливите групи на граѓани. Оваа конференција потребно е да се одржува на годишно ниво. На овој начин ќе се оствари проактивна соработка на општината со бизнис-секторот;
- Општините треба да активираат и да отвораат локални канцеларии за млади кои би ја имале улогата на посредник во организирање на средби на младите лица со завршено образование и со оние лица кои се веќе долгорочно невработени. Сето ова би било во врска и комуникација со претставниците на локалната бизнис-заедница за разгледување на можностите за вклучување на младите невработени лица во обуки или да се развие можност за директно да се вработат. На овој начин, превентивно ќе може да се влијае на релаксирање на системот на социјална заштита, посебно во делот на вработувањето;
- Општините треба секоја година треба да организираат доделување на награди за општествена одговорност на локално ниво за најуспешното правно и физичко лице. Овие награди ќе се однесуваат на тој правен субјект или физичко лице кое ќе има најголема заслуга за обезбедувањето на помош или на иницијативата за социјална вклученост.

II. Истражувачки дел

По многу нешта децата се разликуваат меѓусебно. Можеби најзначајната разлика во нивниот развој е изложеноста на ризици на која тие не можат да влијаат. Децата се раѓаат, растат и се развиваат, дел од децата имаат сигурност, грижа и прифаќање, другиот дел од децата, имаат неизвесност и страдање.

Неповолните економски и политички услови во Република Северна Македонија влијаат врз зголемувањето на социјалните ризици кај населението. Се зголемува и бројот на социјално загрозените лица од кои во најнеповолна состојба се наоѓаат некои ризични групи, а меѓу нив и децата. Така, одредени негативни социјални појави кои биле присутни во незначителен обем се повеќе добиваат на тежина.

Новонастанатите општествено-политички и економско-социјални состојби во државата ја потенцираат потребата од промени во системот на заштита на децата и неопходноста од негова трансформација. Со донесување на Законот за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година) воведени се нови социјални услуги за децата во ризик и нивните семејства, како и нови парични права кои обезбедуваат поголема сигурност на семејствата и можноста за надминување на ризиците во кои се наоѓаат.

Во Република Северна Македонија во заштита на децата во ризик се применува резидуален или либерален модел на заштита со три сектори на даватели на социјални услуги за заштита на децата во ризик и тоа: семејството, државата и граѓанските организации. Со новиот модел на давање на социјални услуги се овозможува:

- Развој на системот на социјалната заштита со проширување на видот на социјални услуги;
- Подобар квалитет на социјалните услуги за сите категории на деца во ризик;
- Поголема достапност на социјалните услуги за децата во ризик;

- Социјални услуги кои одговарат на индивидуалните потреби на децата во ризик согласно со расположивите ресурси во локалната заедница.

1. Предмет на истражувањето

Основен предмет на истражувањето се социјалните услуги за деца во ризик кои се даваат согласно Законот за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година).

Предмет на истражувањето се и доставените социјални услуги за деца во ризик од страна на државните институции, поточно Центарот за социјална работа и локалната самоуправа.

2. Цел на истражувањето

Основна цел на истражувањето е да се проучат социјалните услуги за децата во ризик кои се насочени кон обезбедување на задоволување на индивидуалните потреби на децата во ризик.

Да се проучат активностите на локалната самоуправа во поддршка на децата во ризик со влијание на политика на креирање и носење на локални програми за социјална заштита во поддржување на децата во нивниот развој.

Да се дадат препораки за понатамошното спроведување на политики, акции и програми за работа со децата во ризик.

3. Дефинирање на основни поими на истражувањето

Поимот дете во ризик е дефиниран во Законот за правда на децата („Службен весник“ бр. 148/13 од 29.10.2013 година). Дете во ризик е секое дете кое наполнило 7 години, но не наполнило 18 години. Може да е со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, да е жртва на

насилство, да е воспитно и социјално запуштено, да се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителот/те, односно старателот/те. Дете кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено е во питање, скитање или проституција, дете кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол и кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со Закон како жртва или како сведок на дејствие кое со Закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со Закон е предвидено како кривично дело.

Социјалните услуги кои се обезбедуваат и даваат се дефинирани во Законот за социјална заштита („Службен весник“ бр. 104/19 од 23.05.2019 година). Тие се:

- Услугите на информирање и упатување;
- Услугите на стручна помош и поддршка;
- Услугите на советување;
- Услугите во домот;
- Услугите во заедницата;
- Услугите за вон-семејна заштита.

4. Хипотези во истражувањето

Согласно со предметот и целите на истражувањето се поставуваат следниве хипотези:

- Поголем број на социјални услуги кои се даваат на децата во ризик се за задоволување на развојните потреби на децата.
- Поголем број на персоналот на даватели на социјални услуги на децата во ризик имаат потреба од дополнителна едукација, материјална и техничка поддршка за работа со децата во социјален ризик.

- Локалната самоуправа има потреба од зајакнување на човечките, техничките и организациските капацитети за работа со децата во ризик.

5. Методи и техники на истражувањето

Имајќи во предвид дека се истражува општествена појава која не може лесно квантитативно да се обработи, во истражувањето се користи триангулација, комбинирани квалитативни и квантитативни податоци.

Се користи анализа на содржина на официјалните документи (закони, правилници, стратегии, одлуки, досиејата на корисниците, извештаите) за социјалните услуги дадени на децата во ризик.

За проучување на перспективите за развој на сервиси за деца во социјален ризик се користи техника на интервју, која е остварена со персоналот кој што дава или решава за социјалните услуги на децата во ризик како и интервјуа со експерти од областа на заштитата на децата.

Истражувањето е спроведено во Меѓуопштинскиот центар за социјална работа во Скопје со користење на извештаи за 2017 година до 2019 година и тоа со вработените во Центар за социјална работа - 4 лица и 5 лица од локалните самоуправи во градот Скопје кои како целна група ги имаат децата во ризик и 10 даватели на услуги од граѓанските организации кои се даватели на социјални услуги на децата во ризик.

6. Резултати од истражувањето

Мерките на социјална превенција се реализираат за заштита од социјалните ризици, спречување на појавата на социјални проблеми и ублажување на последиците од настанатите социјални проблеми на граѓаните. Социјалната превенција се реализира во соработка помеѓу установите за социјална заштита, предучилишните, образовните, здравствените установи, полициските станици, единиците на локалната

самоуправа и другите државни органи, правните и физичките лица, граѓанските организации.

Центарот за социјална работа, мерките на социјална превенција ги реализира согласно со програмата за работа на установата. Превентивната социјална работа и во текот на 2019 година била превземена во сите служби на институцијата и истата била насочена кон заштита на најранливите групи на корисници преку превземање на мерки и активности за спречување и настанување на основните социјални ризици се со цел надминување, односно ублажување на штетните последици настанати од ризикот. Превентивната работа на стручните работници претежно се спроведувала преку:

- Развивање на форми на помош до самопомош;
- Преку носење на Програми за примена на превентивното работење;
- Системски организирани акции за питање, се со цел сузбивање на оваа општествено-девијантна појава и сместување на децата во соодветни социјални установи: Дом за деца без родители; формата на сместување во згрижувачки семејства; интензивен надзор над родителското право; поддршка на семејствата за одговорно родителство; упатување во Советодавен центар за родители и деца при СОС Детско Село - Скопје; упатување во Дневните центри за дневно ангажирање; анимација на децата и едукативно-воспитна поддршка; Превентивни програми за родители за подигање на свеста и поддршката на родителите во воспитно-образовниот процес на децата;
- Со цел заштита на децата во ризик, функционира и Дневниот центар за деца на улица на две локации: во Автокоманда и Кисела Вода. Во работата во последниот квартал од 2018 година, партиципираат и граѓанските организации со волонтерска работа со децата и мапирање на деца во ризик – деца на улица;
- Превентивна работа преку советувањен третман со децата во ризик;

- Пружање на стручна и советуваљшна работа во Советувалиште за брак и семејство; Советувалиште за родители и деца-жртви на насилство; Советувалиште за психо-социјален третман на извршители на семејно насилство; примена на други методи, мерки и активности кои соодветствуваат на потребите согласно разните Програми на превентивно дејствување и обезбедување на средства. Мерките се применуваат и реализираат во Центарот за социјална работа во соработка со општините, градот Скопје, училиштата, здравствените установи и другите државни тела и органи како и правните и физичките лица и невладиниот сектор;
- Во рамки на планираните активности, Дневниот центар за лица со церебрална парализа, се со цел социјализација на активности, соработува со волонтерите на Црвениот Крст на град Скопје, со учениците од ДМБУЦ „Илија Николовски - Луј“, со учениците од Меѓународната гимназија „Нова“, ПСУ „Јахја Кемал“, како и со некои граѓански организации. Исто така имаат соработка, но и продолжување со Филозофскиот факултет - Институт за специјална едукација и рехабилитација.

Активностите и мерките кои се спроведени во значителен дел ги дале очекуваните резултати и се очекува истите да бидат со подобрување и понатаму да придонесуваат за намалување на социјалните ризици или состојби. Планираните активности на Центарот за социјална работа се летните одмори на децата во згрижувачките семејства и установите, надзор на родителското право во континуитет на Превентивните програми за родителите за подигање на свеста и поддршка на родителите во воспитно-образовниот процес на децата, трибините за анимирање на јавноста за ангажирање на потенцијални згрижувачки семејства на локално ниво и зајакнување на соработката со локалните заедници и Советите за малолетничко претстапништво како и интензивирање на соработката со „Прв семеен центар“ на град Скопје.

Врз основа на постојаното следење на состојбата со децата на улица и зголемениот број на деца кои питаат, се наметнува потребата за превземање на активности за евидентирање/мапирање на овие деца. За таа цел од страна на Министерство за труд и социјална политика и ЈУ Меѓуопштински центар за социјална работа на град Скопје, во соработка со УНИЦЕФ и Црвен Крст, се формирани тимови составени од теренски работници и стручни работници од ЈУ Меѓуопштински центар за социјална работа на град Скопје. На територијата на град Скопје делувале 6 тима на повеќе фреквентни локации. Во овој период биле евидентирани вкупно 700 деца од кои:

1. Кај некои деца е направен увид во домот од страна на стручни лица од ЈУ Меѓуопштински центар за социјална работа на град Скопје, заедно со теренските работници, при што е обавен првичен разговор со родителите и оставена е покана за разговор во просториите на Центарот за социјална работа со наведен датум и час.
2. Направен е обид за увид во семејствата, но е констатирано дека адресата не е таа што е наведена во евиденцијата на терен.
3. Евидентирани се и деца кои воопшто не дале адреса на живеење.

Тимовите на терен и при посета на семејства во домот им укажуваат на родителите за последиците од социопатолошката појава питање како и од занемарување на нивната родителска должност. Упатени се да отидат во Центарот за социјална работа како би можеле да остварат права од социјалната и детската заштита. Исто така, понудена им е помош во однос на вадење на личната документација и вклучување на децата во редовниот образовен процес, како и вклучување во Дневен центар. Досега не се евидентирани деца на кои им е потребна лекарска помош. Кај неколку поголеми деца е забележано дека се под дејство на наркотици и агресивно однесување кон тимовите.

Досега не е забележана можна трговија со луѓе од страна на други лица освен искористување на децата за питање од страна на родителите.

Против родителите на евидентираниите деца од страна на Службата за заштита на деца се применуваат мерки на надзор над вршење на родителското право, а спрема децата се применуваат мерки на помош и заштита. Теренската евиденција како и посетата во домот на евидентираниите деца продолжила и во наредниот месец при што се вршела евиденција и на други локации во Скопје и тоа во зависност од потребата на теренски увиди и од добиените информации и сознанија.

Услуги на информирање и упатување

Услугите на информирањето и упатувањето го опфаќаат информирањето на граѓаните за правата од социјална заштита како и за расположливите социјални услуги, со првична проценка и упатување до други институции се со цел остварување на непречен пристап до правата и услугите. Самото информирање на корисниците е една од континуираните активности на Центарот за социјална работа, но во самата документација на Центарот на социјална работа не е систематизирано водена, но нејзината присутност е изразена.

Услуги на стручна помош и поддршка

Услугите на стручната помош и поддршка ја опфаќаат помошта и поддршката за надминувањето на индивидуалните и семејните проблеми преку проценката, планирањето, интервенциите за заштитата и евалуацијата, за следењето на состојбата по завршувањето на интервенциите. Тоа е сè со цел за зајакнување на капацитетот на корисниците, промоцијата на нивниот непречен развој, обезбедувањето и одржувањето на добросостојбата и независноста како и за нивното долгорочно оспособување за самостојното надминување на проблемите.

Табела бр. 1: Услуги за стручна помош и поддршка за деца без родители и родителска грижа во периодот од 2017 година до 2019 година

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	265	267	180	180	0
	Новопримени	75	64	92	70	+22
	Завршени	73	151	38		
	Предмети во работа	267	180	254		
Возраст на дете	до 3 години	27	4	31		
	4 години - 6 години	35	7	60		
	7 години – 10 години	38	12	64		
	11 години – 14 години	79	34	76		
	15 години - 18 години	105	33	23		
	над 18 години	19				

За заштита на децата без родители и родителска грижа како една од најризични групи на деца во социјален ризик, се реализираат мерките за социјална превенција за да се спречат појавите на социјални проблеми и ублажување на последиците од настанатите социјални проблеми. Мерките на социјална превенција опфаќаат:

- Општо згрижување – услуга преку која на сместените лица им се обезбедува задоволувањето на секојдневните потреби, грижата за личноста, воспитувањето, образованието, развојот, здравствената

заштита, се во зависност од секојдневните потреби на сместеното лице.

- Роднинско згрижување – услуга за згрижување на дете кое е без родители и без родителска грижа во семејство на неговите баба, дедо, брат, сестра, вујко, чичко или тетка.

Кај категоријата дете без родители и родителска грижа од податоците од Табелата бр. 1 може да се забележи дека во текот на 2019 година, движењето на бројот на новопримени предмети е на речиси исто ниво како во 2018 година, со незначително зголемување. Причините поради кои децата останале без родители и родителската грижа се многубројни: напуштање на партнерите и оформување на ново семејство, необразованост на родителите кои стапиле во формален или неформален брак, сиромаштијата, болест, издржување казна затвор, жртви на семејно насилство, смрт на родители и слично.

Децата без родители и родителска грижа претставуваат најризичната група, но во исто време и најранлива група која без превентивни мерки и интервенции од страна на стручен тим, не би можеле сами да си помогнат во состојба на болка по загубениот родител, болест, злоупотреба, запоставеност, малтретирање, од аспект дека децата се физички, емоционално и социјално незрели скоро во сите фази од нивниот развој. Во такви околности неминовно е да се интервенира со најразлични форми на психосоцијална интервенција, се со цел да се зајакне нивната личност и воопшто нивниот статус во средината (семејството, училиштето, установата).

Услуги на советување

Услугите на советување ја опфаќаат советодавната работа, поточно советувањата работа која е со цел за превенирањето, ублажувањето и надминувањето на последиците од настанатите социјални проблеми на поединецот и семејството.

Овие услуги се однесуваат на: подготовката за брак, живот во семејство, родителството, планирањето на семејство, брачно/партнерско советување за партнери со нарушени односи, советувањето при развод на брак, семејната медијација за семејства со нарушени семејни односи, психо-социјалната поддршка за жртви на семејното насилство психо-социјалниот третман на сторителите на семејното насилство и другите специјализирани видови на советувања.

Услуги на вон-семејна заштита

Услугите на вон-семејната заштита се услуги кои ја обезбедуваат основната заштита: сместувањето, помошта и поддршката од стручните лица, згрижувањето, исхраната, облеката, здравствената заштита и другите услуги во зависност од видот на корисниците, а тоа се корисниците кои немаат услови за живеење во своето семејство или од други причини им е потребна вон-семејната заштита. Услугите на вон-семејната заштита се: живеењето со поддршка, згрижувањето во друго семејство и сместувањето во установа.

Табела бр. 2: Услуги за вон-семејна заштита

Видови на услуги	Реализирано во 2019 година
Живеење со поддршка	37
Згрижување во друго семејство	214
Сместување во установа	76
Вкупно	327

Во текот на 2019 година, вкупно 327 деца користеле услуги на вонсемејна заштита каде најголем број на деца користеле услуги на сместување во друго семејство, 76 деца биле сместени во установа, 37 деца користеле услуга живеење со поддршка.

Табела бр. 3: Дневен центар за лица/деца со попреченост

Корисници	Реализирано			План 2019	Разлика
	2017	2018	2019		
Вкупен број на категоризирани лица на територијата што ја покрива Центарот за социјална работа на возраст од 0-26 (потенцијални корисници)	239	295	299	277	+22
Број на упатени во Дневен Центар за лица/деца со попреченост	92	91	101	94	+7
Просечен број на присутни во Дневен Центар за лица/деца со попреченост	30	30	30	30	0

На овој тип на Дневни центри, основната функција е дневното згрижување и престојот, негата, исхраната, психо-социјалната рехабилитација и реедукацијата, како и советодавната работа со децата попречени во развојот.

Од податоците во Табелата бр. 3 може да се забележи дека нема разлика во движењето на социјалната услуга Дневен центар за лица/деца со попреченост на овој вид на услуга во 2019 година во однос на 2018 година. Согласно податоците добиени од анализа на годишната евиденција на упатени и категоризирани деца со пречки во менталниот или телесниот развој, може да се забележи дека и во 2019 година најфреквентни групи во кои се распоредени децата се категоријата на комбинирани пречки во развојот и децата со хронични заболувања и сериозно нарушена здравствена состојба.

Во однос на возраста на категоризирани деца се забележува варијација на застапеноста на одредена возраст по вид на попреченост. Од анализата на податоци од службената евиденција на Центарот за социјална работа може да се констатира дека во Дневните центри за деца со посебни потреби се вклучуваат деца од 3 годишна до 26 годишна возраст и тоа во конкретен Дневен центар согласно видот и степенот на попреченост.

Во однос на полот се забележува поголема застапеност на децата од машки пол. Во тековната година е забележан поголем интерес за користење на услугите на Дневниот центар за децата со аутизам како и користење на услугите за индивидуален третман во Дневен центар за децата со церебрална парализа.

Дневниот центар за лицата со церебрална парализа во текот на 2019 година го посетувале вкупно 33 деца. Врз основа на проценката која е спроведена од страна на стручниот тим вработен во индивидуалните психо-физички и говорни способности на децата, корисниците на социјалните услуги кои се нудат во истиот, направен е Индивидуален план за работа со секое дете, одделно, врз основа на која се реализираат насочени и слободни активности.

Активностите кои се реализираат со секое дете, поединечно се насочени кон постигнувањето на долгорочните и краткорочните цели во насока на нивно поуспешно осамостојување, интеграција и инклузија во социјалната средина.

Формите на работа кои се применуваат се: индивидуалната и групната работа со деца. Со децата се работи на развој на моториката, развој на визуелно-моторната контрола, развој и корекција на говорот, развој на гностичките функции, осамостојување при исхрана, одржување на лична хигиена, тоалет, тренинг, интерна социјализација и поттикнување на алтруизам, обука за користење ортопедски помагала во зависност од индивидуалните помагала и во зависност од индивидуалните потреби на децата во ризик.

Од методите на работа се применуваат класичниот дефектолошки, психолошки, логопедски метод и кинезитерапија, како и специфичните методи за развој на спонтаните слободни движења според Еми Пиклер. Се применува Монтесори пристапот како метод за развој на самостојно учење преку слободна активност во однапред подготвена средина во која се почитуваат сензитивните фази од развојот на децата.

Се употребува и TEACH методот за развој на комуникација и говор со употреба на слики и симболи кои го заменуваат зборот. Дел од децата кои имаат потреба и за кои е предвиден MOVE програмот, се поддржани и со нив се спроведува овој програм врз основа на однапред извршената проценка која е специфична за спроведување на MOVE програмата.

Во насока на поддршка на родителите на децата со церебрална парализа, корисниците на социјални услуги на Дневниот центар, се организираат индивидуални стручни средби и разговори меѓу нив и вработен во Центарот за социјална работа се со цел размена на искуства за предизвиците кои ги поставува попреченоста на нивните деца во рамки на домот и пошироката општествена заедница, како и проследување на информациите во насока на остварување на правата од областа од социјалната и детска заштита, образованието и здравствената заштита.

Во однос на институционалната заштита на децата со ментална или телесна попреченост може да се забележи тренд на намалување на бројот на упатени во установа за социјална заштита, што пак од друга страна ја наметнува потребата од континуиран развој на постојните и на нови алтернативни форми на згрижување, помош и поддршка на семејства и децата со попреченост.

Услуги во заедницата

Услугите во заедницата ги опфаќаат услугите на дневен престој, привременiot престој, ресоцијализацијата, рехабилитацијата, реинтеграцијата на корисниците, одмена на семејната грижа и куќа на пола пат.

Целта е заради превенција, згрижување, заштита и за овозможување на корисникот да продолжи да живее во сопствениот дом, т.е. заедницата. Тука е вклучена и превенцијата на потребата од вонсемејната заштита.

Услуги во заедницата се:

- Услуги на дневен престој (услуги за рехабилитација и реинтеграција и услуги за ресоцијализација);
- Услуги на привремен престој (услуги за одмена на семејна грижа и кука на пола пат).

Услуги на дневен престој

Услугите на дневен престој ги опфаќа дневното згрижување, индивидуалните активности за стекнување на животни и работни вештини, социјални, културни и рекреативни активности, едукација, социјална поддршка на лицата и нивните семејства и други сродни активности. Со користење на социјалната услуга дневен престој во форма на Дневен центар, децата во ризик се стекнуваат со животни и работни вештини преку социјални, културни и рекреативни активности, едукација и можат да продолжат да живеат и функционираат во сопствениот дом, односно заедницата и надминување на потребата од вонсемејна заштита.

Услуга за рехабилитација и реинтеграција на лица кои се соочуваат со социјални и/или здравствени проблеми

Услугата за рехабилитација и реинтеграција на деца и лица кои се соочуваат со социјални и/или здравствени проблеми е услуга која преку психо-социјална поддршка, терапевтска работа, работно-окупациона терапија, има за цел да се поддржат децата во ризик во стекнувањето на работни вештини и вештини за вработување, реинтеграција и самостојно живеење.

Услуги на ресоцијализација

Целта на услугата за ресоцијализација е стекнување на животни и работни вештини преку социјални, културни и рекреативни активности, едукација, социјална поддршка на лицата-корисници и нивните семејства за корисниците да продолжат да живеат и функционираат во сопствениот дом, односно заедницата и надминување на потребата од вонсемејна заштита.

Табела бр. 4: Дневен центар за улични деца - деца на улица

Корисници	Реализирано			План 2019	Разлика
	2017	2018	2019		
Вкупен број на евидентирани деца на улица на подрачјето на Центар за социјална работа	47	60	212	1	+106
Број на упатени во Дневен центар за улични деца – деца на улица	5	48	19	24	-5
Просечен број на присутни во Дневен центар за улични деца – деца на улица	17	27	13	19	-6

Дневниот центар за улични деца – деца на улица е наменет за онаа категорија на деца кои имаат семејства, но кои се запоставени во истите, кои се исклучени од образовниот систем, кои се подложни на економска експлоатација и слично. Децата за време на нивниот престој поминуваат едукативни, воспитни и психо-социјални содржини, развиваат хигиенски навики, истите се мотивираат за вклучување во редовниот образовен процес.

Од податоците од Табелата бр. 4 може да се забележи дека бројката на присутни деца во ризик во Дневниот центар за деца на улица во последните години со мали варијации е константна.

Како стручна институција, Центарот за социјална работа освен тоа што има овластување да врши работи од социјалната заштита, врши социјална превенција и интервенција врз овие деца, а во одделни случаи делува стручно и советодавно и врз цели семејства кои се нашле во состојба на социјален ризик и со тоа ги изложуваат на ризик и сопствените деца за кои не се во состојба да се грижат. Во Дневните центри, децата се упатени за дневно згрижување, анимација на децата и едукативна и воспитна поддршка. Превентивните програми за родители се за подигање на свеста и поддршка на родителите во воспитно-образовниот процес на децата. Целта е стекнување на животни и работни вештини преку социјални, културни и рекреативни активности, едукација, социјална поддршка на децата во ризик и нивните семејства за корисниците да продолжат да живеат и функционираат во сопствениот дом, односно заедницата и надминување на потребата од вонсемејна заштита.

Постапки кои се водат во Центарот за социјална работа

За секој поединечен вид на услуга од социјалната заштита се даваат податоци за број на предмети за три години наназад, број на планиран обем на работа и споредба на планот со реализацијата.

Табела бр. 5: Постапки кои се водат во Центарот за социјална работа

Број на предмети во работа	Реализирано			План	Разлика
	2017	2018	2019	2019	2020
Брак и семејство	2470	2190	2693	2335	
Дете на кое му се уредуваат односите со родителот со кој не живее	367	344	422	451	-29
Вонбрачно доверување на дете	89	98	92	85	7
Дете кое сака да стапи во брак пред полнолетство	26	8	15	12	3
Заштита на деца	3775	4097	4542	4249	

Дете без родители и родителска грижа	340	331	272	250	22
Дете со попреченост	1262	1557	1856	1817	39
Дете во ризик	639	776	1501	1093	408
Дете во судир со закон	1030	845	448	562	-114
Дете под старателство	320	490	291	319	-28
Надзор над вршење на родителско право	57	43	43	55	-12
Одземање на родителско право	7	7	4	8	-4
Посвојување	120	130	125	145	-20
Илегални мигранти-деца			2		

Од анализата на податоците во Табелата бр. 5, на секој поединечен вид на услуга во рамки на бракот и семејството и заштита на децата, се доаѓа до заклучок дека незначително се зголемува бројот на дадените социјални услуги. Имено, во Табелата бр. 5 се прикажани податоци за број на предмети за три години, по број, планиран обем на работа и споредба на планот со реализацијата во однос на бракот и семејството, каде се уредуваат односите со родителот на дете со кој не живее и самата поддршка на децата со давање на соодветни социјални услуги на детето согласно неговите индивидуални потреби и најдобриот интерес на детето. Се забележува тренд на зголемување на бројот на деца каде се регулираат односите со родителот со кој не живее, како и децата со попреченост во развојот, но самата бројка на децата во ризик е намалена во 2019 година во однос на 2018 година. Може да се заклучи дека во текот на 2019 година, стручниот персонал од Центарот за социјална работа работел со 850 предмети за бракоразводните постапки, што укажува дека има зголемување во однос на 2018 година.

Самите причини за зголемување на бројот на бракоразводни постапки стручните работници го објаснуваат со динамичниот живот кој е секојдневие и за младите и за возрасните, различниот начин на сфаќање

на нештата кои го покажуваат карактерот на сопружниците, кариерата пред семејството се наметнува секогаш од страна на едниот брачен партнер, нетрпеливоста, мешањето на родителите во бракот помеѓу сопружниците. Ова се само дел од причините кои доведуваат до оддалечување на брачните партнери, причини кои доведуваат и до раскинување на бракот помеѓу сопружниците. На овие причини, стручниот персонал укажува на можност за нивно надминување низ разговор и соочување со секојдневието, сепак, младите брачни парови во земјава избираат прекинување на бракот наместо прифаќање на посложените обврски, грижата и мислењето за друг освен за самите себе. Многу мала е бројката на брачни партнери кои прифаќаат соочување со секојдневието и надминување на проблемите со учествување во советодавните услуги и нивното користење во секојдневниот живот.

Во последните пет години најчеста причина за развод во земјава е оддалеченоста на брачните партнери еден од друг. Односите помеѓу сопружниците се заладуваат поради динамичниот и различниот начин на живот. Исто така, тука е и занемарувањето на дел од традиционалните навики во македонското семејство. Иако се ретки, има и такви случаи во кои по консултација со социјален работник, семејството си дава втора шанса и ги повлекува документите за развод.

Видувањата на Центарот за социјална работа се дека преку примена на соодветни мерки на превенција, превентивно работење со маргинализираните групи на граѓани, преку примена на интердисциплинарни тимови во рамки на институцијата, но и координирана соработка со други релевантни институции, надлежни за оваа област, секако дека би имало поголеми ефекти во изнаоѓање на начин за сузбивање на овие несакани појави кои би биле од штета за општеството, но и лично за самите поединци кои се наоѓаат во состојба на ризик.

Табела бр. 6: Бракоразводи

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	83	102	215	215	0
	Новопримени	674	586	635	600	+35
	Доставено мислење до Суд	730	473	556		
	Позитивна мировна постапка	9	14	11		
	Предмети во работа	102	215	267		

Мировната постапка Центарот за социјална работа согласно со Закон ја превземаат во случај на развод на брак кога партнерите кои имаат малолетни деца, со цел да се идентификуваат и минимизираат проблемите на комуникација и да се воспостави родителски однос со можност за продолжување на заедничкото живеење и воспоставување на соработнички однос во однос на нивните деца по разводот.

Во Табелата бр. 6 направени се прегледи кои статистички ги прикажуваат сите постапки и активности кои се превземаат и кои влегуваат во доменот на Службата за брак и семејство и семејно насилство. Се забележува мал број на брачни партнери со кои е постигната мировна постапка и тоа се движи од 9 брачни парови во 2017 година, 14 брачни парови во 2018 година и 11 брачни парови во 2019 година. Движењето на бројот на новопримени корисници на оваа постапка од податоците во табелата може да се забележи дека има тренд на зголемување во однос на 2018 година. Улогата на Центарот за социјална работа е да помага во надминување на кризата во семејството, давање поддршка со примена на соодветен стручен методолошки пристап со партнерите и во изнаоѓање на адекватни решенија за своето семејство, со цел заштита на најдобриот интерес на малолетните деца.

Вработените истакнуваат дека Центарот за социјална работа како орган на старателство има многу широки овластувања кои се од непосредно значење за развојот на децата, но самата сложеност и бројот на случаи со кои работат не секогаш им даваат можност тоа да го спроведат доставувајќи им ги потребните социјални услуги. Вработените од Центарот за социјална работа како најзастапени причини за развод на бракот ја наведуваат емоционалната несозреаност на брачните партнери, смалениот праг на толеранција каде доаѓаат до израз непремостливите разлики на карактерите, ставовите и очекувањата на сопругниците. Економскиот фактор исто така влијае врз младите, затоа што со месечни просечни примања во Република Северна Македонија тешко дека може да опстане едно четиричлено семејство, каде што во многу случаи едниот од сопругниците работи. Тоа допринесува родителите да помагаат материјално и на тој начин се зголемува ризикот истите да ја преминат границата и да навлезат во приватноста на младите и да ја влошат целата ситуација. Како причина може да се наведат и неверството, семејното насилство, зависностите (алкохолот, наркотичните и психотропните супстанции, хазардните игри, коцкањето и слично).

Табела бр. 7: Дете на кое му се уредуваат односите со родителот со кого не живее

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Регулирано видување со спогодба со родител со кого не живее	Пренесени	8	60	106	106	0
	Новопримени	51	46	43	50	-7
	Завршени	59		149		
	Предмети во работа	60	106	149		

Центарот за социјална работа е надлежен во уредувањето на личните односи и непосредните контакти со децата со родителот со кого не живеат. Согласно податоците во Табела бр. 7, во најголем број на случаи на регулирано видување со спогодба помеѓу родителите на детето на кое му се уредуваат односите со родителот со кој не живее, се почитува спогодбата за видување. Во текот на 2019 година има незначително намалување на бројот на нови предмети во однос на претходната година.

Табела бр. 8: Регулирање на видување - родител со дете со Решение

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Регулирано видување родител – дете со Решение	Пренесени	122	118	163	163	0
	Новопримени	169	94	80	100	-20
	Завршени	173		243		
	Предмети во работа	118	163	228		

Според податоците во Табела бр. 8, што се однесува до регулирањето на видувањата на детето со родителот кај кого не е доделено детето по разводот на брачната заедница, се носи Решение од страна на Центарот за социјална работа и во поголем број од случаите, истото се почитува. Онаму каде што не се почитува се превземаат други законски мерки согласно законите.

Од прикажаното во горенаведената табела може да се забележи дека во текот на 2019 година, намален е бројот на новопримени барања за регулирање видување со Решение со родител во споредба со 2018 година.

За надминување на овој значаен проблем, стручните работници кои работат со оваа категорија на корисници истакнуваат дека една од причините е советодавната услуга на родителите со укажување на потребата за одржување на контакти на децата со нивните родители и

работа на подигање на свеста на родителите дека е во најдобар интерес на детето да одржува контакти на постојана основа со двајцата свои родители и тие заеднички и спогодбено да одлучуваат за најважните прашања поврзани со личноста, правата и интересите на детето.

Табела бр. 9: Вонбрачно доверување на дете

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	10	23	10	10	0
	Новопримени	79	75	82	75	
	Предмети во работа	23	10	7		

Кај доверување на деца кои се родени во вонбрачна заедница, во постапката што ја води Центарот за социјална работа, со Решение во најголем број случаи, децата се доверуваат на мајката. Од податоците во Табела бр. 9 може да се заклучи дека бројот на деца со кои се работи се зголемува.

Табела бр. 10: Малолетно лице кое сака да стапи во брак пред полнолетство

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени					
	Новопримени	26	8	15	12	+3
	Доставено мислење до Суд	26	8	15		

Центарот за социјална работа своите социјални услуги ги доставува и на малолетно лице кое сака да стапи во брак пред полнолетство. Според анализата на податоците кои се однесуваат на 2019 година, констатирано е дека вкупната бројка на малолетни лица кои сакале да стапат во брак е вкупно 26 и истата е значително зголемена во однос на претходната година.

Искуствата на граѓанските организации на терен кои се занимаваат со оваа појава велат дека најчести причини за неа се нискиот степен на образование на родителите, социо-економскиот статус, невработеноста и сиромаштијата, традицијата, како и посебните ритуали и начини на живеење кои следат некои посебни и карактеристични правила и обичаи.

Браковите меѓу малолетните лица во 2019 година се најприсутни кај албанската и ромската популација, како дел од традицијата и културата на која и припаѓаат. Со малолетните лица пред да стапат во брак има предбрачно советување од страна на стручниот тим при Центарот за социјална работа кој работи со нив, при што истите заедно со партнерот се запознаваат со правните аспекти за бракот и семејството, изборот на партнерот, мотивацијата за склучување на брак, животните циклуси на семејството, стилот и квалитетот на живеење, очекуваните и неочекуваните брачни кризи и нивното надминување, планирање на семејството и одговорно родителство, здравствената заштита и репродуктивното здравје на партнерите.

Деца со попреченост

Центарот за социјална работа доставува социјални услуги на децата со попреченост и на нивното семејство. Интервенцијата започнува со определување на видот и степенот на попреченост на самото дете.

Категоријата деца со посебни потреби како вид на услуга од областа на социјалната заштита ја анализираме и од аспект на степен на попреченост т.е. според видот на попреченост.

Табела бр. 11: Дете со попреченост во периодот од 2017 година до 2019 година

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	1004	1262	1557	1557	0
	Новопримени	258	295	299	260	+39
	Решени	188	183	299		
	Предмети во работа	1262	1557	1856		

Согласно податоците добиени во Табела бр. 11 како и од анализата на годишната евиденција на упатени и категоризирани деца со пречки во менталниот или телесниот развој, може да се забележи дека и во 2019 година најчести групи во кои се распоредени децата се категоријата на комбинирани пречки во развојот и деца со хронични заболувања и сериозно нарушена здравствена состојба.

По однос на возраста на категоризираниите деца, се забележува варијација на застапеноста на одредена возраст по вид на попреченост. Децата до 18 годишна возраст кои се упатени со Решение во ЈУ Специјален завод „Демир Капија“ го имаат сменето обликот на заштита, од институционална заштита во користење на услуги на вон-семејна заштита (живеење со поддршка), единица која е под надлежност на Центарот за социјална работа, но Законот за социјална заштита дава можност тоа да го остваруваат и овластени даватели на услуги.

ЈУ Меѓуопштински Центар за социјална работа на град Скопје од градовите кој има сместено деца до 18 годишна возраст, работи со нивните родители и тие се координирани од раководството на установата.

Од Табела бр. 11 може да се забележи дека се зголемува бројот на новоевидентирани деца. Во истражуваниот период се забележува дека се зголемува бројот на децата од 1265 во 2017 година на 1856 деца што укажува на потребата од зголемување на социјални услуги на овие деца и

нивните семејства, а тоа бара и вработување на нов персонал за доставување на потребните социјални услуги на овие деца и нивните семејства.

Во Службата за лица со пречки во менталниот или телесниот развој согласно на новиот Закон за социјална заштита според член 76, корисниците може да ја користат услугата за различна асистенција.

Во текот на 2019 година вкупниот број изнесува 38 корисници. 60 корисници остваруваат право на траен надоместок на родител кој има дете со попреченост кој се грижел за детето до неговата 26 годишна возраст и не користело вон-семејна заштита. Вкупниот број на барања за остварување на правото изнесува 15 од кои 13 се решени, другите 2 се во постапка.

Дете во ризик

Дете во ризик до 14 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието што со закон е предвидено како кривично дело и за тоа дело е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие кое со закон е предвидено како прекршок, дете кое наполнило 7 години, а не наполнило 14 години.

Дете во ризик од 14 години до 18 години е секое дете кое во времето на извршувањето на дејствието со закон предвидено како кривично дело е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие кое со закон е предвидено како прекршок, дете кое наполнило 14 години, а не наполнило 18 години.

Согласно наведените законски прописи се применува интерсекторски пристап на работа. За ваквата појава, треба да се пристапи на сеопфатна анализа за да се откријат причините за оваа девијантна појава во општеството. Има голем број на фактори кои можеме да ги наброиме и кои придонесуваат за ваквата појава на кривичното дело кај децата, но важни фактори кои влијаат се: социоекономските услови; семејството; индивидуалните карактеристики на детето и односите со врсниците.

Табела бр. 12: Дете во ризик

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	149	277	595	595	0
	Новопримени	391	355	556	320	+236
	Завршени	263		383		
	Предмети во работа	277	595	768		
Возраст на дете	До 14 години	167	232	377		
	Од 14 години до 18 години	110	393	774		

Според податоците во Табела бр. 12, загрижува фактот кога ќе се погледне бројката на новопримени деца во ризик во 2019 година од 556, зголемена дури за 201, повеќе во однос на 2018 година.

Насилството врз децата го попречува нивниот развој, нивната способност за учење и успех на училиште. Децата се ограничуваат во воспоставување на здрави врски со другите. Тие чувствуваат емоционални болки, ја губат самодовербата, можат да почувствуваат и депресија.

Можни се повеќе видови на ризици кои водат кон агресивно однесување. Сепак, како и во многу делови од светот, насилството и понатаму претставува реалност за децата во земјата. Не постојат доволно емпириски податоци за обемот, распространетоста и типологијата на насилството, но достапните податоци покажуваат дека многу деца се во ризик од насилство.

Деца-жртви на насилство

Дете-жртва е секое дете на возраст до 18 години кое претрпело штета, вклучувајќи ја и физичката и менталната повреда, емотивното страдање, материјалната загуба или друга повреда или загрозување на правата и интересите како последица на сторено дејствие со Закон предвидено како кривично дело.

Насилството врз децата го има и во Република Северна Македонија и во светот станува вообичаена практика. Со новоподготвените процедури за постапување со деца-жртви на насилство се поставува нов пристап кон овие деца. Целта е да се минимизираат дополнителните трауми за децата, но и да се води детето и неговото семејство низ тие законски постапки.

Табела бр. 13: Деца-жртви на насилство со кои работел Центарот за социјална работа во периодот од 2017 година до 2019 година

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети (дете-жртва на насилство)	Пренесени	14	31	37	37	0
	Новопримени	36	60	65	50	+15
	Решени	19	57	51		
	Предмети во работа	31	37	51		

Од податоците во Табела бр. 13 се забележува зголемување на бројот на деца кои се жртви на насилство. Центарот за социјална работа работел со 36 новопримени деца во 2017 година, во 2019 година за 65 деца се отворени нови предмети за работа. Во однос на овој вид на услуга за дете-жртва на насилство, се бележи тренд на зголемување секоја наредна година. Со законските измени се обезбедува заштита на децата како систем на организирани мерки и активности за грижа и заштита на децата.

Најмногу насилство пријавуваат деца од машки пол и деца од градска средина, најмногу пријавуваат децата во ризик на возраст од 14 години до 18 години.

Деца-жртви на трговија со луѓе

Еден од најтешките облици на сексуално и експлоататорско искористување и злоупотреба на децата е трговијата со деца. Заради заштита на децата што биле жртва на некој облик на занемарување, експлоатација, злоупотреба, мачење или некој друг облик на нехумано однесување, државата треба да презема и мерки за подобро физичко и психичко закрепнување и реинтеграција на детето жртва.

Табела бр. 14: Деца-жртви на трговија со луѓе во периодот од 2017 година до 2019 година

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети (дете-жртва на трговија со луѓе)	Пренесени			2	2	0
	Новопримени		4	7	2	+5
	Решени		2	4		
	Предмети во работа		2	5		

Вообичаено за овој вид на услуга во Центарот за социјална работа се формираат мешовити интердисциплинарни тимови. Мешовитите интердисциплинарни тимови по потреба се вклучуваат во работа со корисниците на овој вид на услуга за деца-жртви на трговија со луѓе. Од податоците во Табела бр. 14, бројката на деца со кои работел Центарот за социјална работа е зголемена во 2019 година во однос на 2018 година и изнесува 5 деца.

Деца-жртви на сексуална злоупотреба

Сексуалната злоупотреба подразбира активност помеѓу детето и возрасниот или друго дете кое според возраста или развојот се наоѓа во одговорна врска, каде има доверба или моќ, а активната има за цел задоволување на потребите на другата личност. Сексуалната злоупотреба на децата вклучува и присилување или заведување на детето да учествува во сексуалните активности, без разлика за тоа дали детето е свесно за тоа што се случува или не. Активностите може да вклучуваат и физички контакт. Сето ова подразбира и гледање на порнографски материјал од страна на децата или учество во неговото снимање, како и поттикнување на децата на несоодветно сексуално однесување.

Сексуалната злоупотреба на децата се случува глобално и алармантен е фактот дека поголемиот дел од ваквите случувања остануваат обвиткани со молк. Во поголемиот број случаи, жртвите трпат доживотни последици врз своето здравје, како и врз менталната и психо-социјалната состојба и развој. Затоа, злоупотребата на децата останува едно од најголемите прекршувања на детските права и жртвите на сексуална злоупотреба предизвикуваат сè поголема загриженост за државите и за општествата.

Табела бр. 15: Деца кои биле жртви на сексуална злоупотреба

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети (дете-жртва на сексуална злоупотреба)	Пренесени					
	Новопримени			26		
	Завршени			18		
	Предмети во работа			8		
Возраст на дете	До 14 години			18		
	Од 14 години до 18 години			8		

Оваа појава позастапена е кај децата од ромска националност и возраста кај која оваа појава е најзастапена е од 7 години до 12 години. Согласно податоците во Табела бр. 15, во Центарот за социјална работа, има податоци само за 2019 година и изнесува 26 деца. Со новиот Закон за социјална заштита, оваа услуга ја работат стручните лица од Службата за социјално вклучување на лица во ризик.

Деца на улица

Често сме во ситуација да видиме деца како питачат, одејќи од маса на маса во угостителските објекти, стоејќи на раскрсниците, седејќи на тротоарите, свирејќи на музички инструменти по улиците, покажувајќи различни документи за нивната наводна или вистинска тешка здравствена или социјална состојба.

Табела бр. 16: Деца на улица во периодот од 2017 година до 2019 година

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети (дете на улица)	Пренесени	35	30	42	42	0
	Новопримени	12	19	180	15	+165
	Решени	12	7	66		
	Предмети во работа	30	42	158		

Според податоците од Табелата бр. 16, во текот на 2019 година, во однос на 2018 година не се бележат значителни разлики во однос на бројката на деца на улица што се должи на спроведувањето на акции за питачење, како и на зајакнување на родителските капацитети за грижа за своите деца и развивање на свесноста на родителите со последиците со кои можат тие и нивните деца да се соочат. Тука е вклучено и превземањето на соодветни мерки од страна на стручните работници кои работат на оваа проблематика.

Центарот за социјална работа ги зајакнува мобилните тимови кои прават мапирање на најфреквентните локации и таму каде што има деца кои питачат. Целта е на секое дете да му се обезбеди безгрижно детство, детство кое е целосно ослободено од насилство, експлоатација и злоупотреба. Оваа појава е најзастапена кај децата на возраст од 7 години до 12 години. Децата на улица се деца од ромска националност. Оваа појава досега не е евидентирана кај децата од останатите националности.

Деца кои злоупотребуваат дрога

Клиниката за психијатрија во просек има едно дете месечно што покрај одредена друга дијагноза на оваа клиника се третира и за одредена зависност.

Табела 17: Деца кои злоупотребуваат дрога

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети (деца кои злоупотребуваат дрога)	Пренесени					
	Новопримени	2				
	Решени					
	Предмети во работа	2				

Официјални статистички податоци за деца кои злоупотребуваат дрога нема согласно податоците од Табела бр. 17, Центарот за социјална работа само во 2017 година работел со 2 деца, а во 2018 година и 2019 година не работел ни со едно дете. Ова покажува дека состојбата е повеќе од очајно алармантна и е потребна поголема ангажираност на надлежните институции.

Дете во судир со законот

Дете во судир со закон од 14 години до 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело и за кое е утврдена казна затвор над три години, дете кое наполнило 14 години, а не наполнило 16 години.

Дете во судир со закон над 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието кое со закон е предвидено како кривично дело и за кое е утврдена казна затвор над три години, дете кое наполнило 16 години, а не наполнило 18 години.

Табела бр. 18: Дете во судир со законот

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	753	708	362	362	0
	Новопримени	277	137	86	200	-114
	Завршени	322	708	173		
	Предмети во работа	708	362	275		
Возраст	Полни 14 години, неполни 16 години	402	441	122		
	Полни 16 години, неполни 18 години	301	390	310		
	Полни 18 години, неполни 21 години	5	14	16		

Од податоците во Табелата бр. 18 се забележува тренд на опаѓање на бројот на деца во судир со законот од 708 на 275 година во 2017 година. Податоците укажуваат дека во однос на овој вид на услуга од прикажаните податоци во табелата се забележува тренд на намалување на бројката на децата кои се во судир со законот. Како причина за оваа појава, од досегашното искуство и работата на стручните лица во Службата за

заштита на деца се доаѓа до следниве констатации и за овој вид на услуга, основна причина е недоволното внимание и посветеноста од страна на родителите, возраста на детето, потребата да се биде лидер во групата и заведеност од групата врсници. Во Службата за заштита на деца, за децата во ризик и децата во судир со законот, согласно наведените законски прописи, во текот на 2019 година се применувал интерсекторски пристап на работа (поинтезивна соработка со другите служби од Меѓуопштинскиот центар за социјална работа и институциите кои го спроведуваат Законот за правда на децата).

Деца под старателство

Со старателството на децата се дава посебна заштита на децата кои се без родителска грижа. Под старателство се става дете без родителска грижа. Дете без родителска грижа е дете чии родители не се живи, кои се исчезнати, непознати или се со непознато живеалиште повеќе од една година и дете чии родители без оглед на причините привремено или трајно не ги извршуваат своите родителски права и должности. Старателот на детето е должен да се грижи како родител за личноста на детето, а особено за неговото здравје, воспитание, образование и оспособување за самостоен живот и работа.

Табела бр. 19: Дете под старателство

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	259	257	199	199	0
	Новопримени	61	152	92	120	-28
	Донесени решенија за престанок на старателство	63	210	37		
	Предмети во работа	257	199	254		

Од направените анализи и прикажаната бројка во рамките на табелата погоре која се однесува на услугата деца под старателство и која се применува во рамките на Служба за заштита на деца, се гледа дека во текот на 2019 година има значително намалување на бројката на новопримени предмети.

Основните причини за појавата на услугата на деца под старателство се:

- Материјалниот фактор со оглед на тоа што родителите, најчесто самохраните мајки не се во состојба да се грижат за своето дете за да му обезбедат егзистенцијални услови за живот;
- Поради смрт на еден од родителите и неможност на другиот да се грижи;
- Поради лошата економска состојба;
- Немање на постојано место на живеење, особено кај ромската популација;
- Во последен период поради тоа што родителите во борба за егзистенција ја напуштаат државата и децата ги оставаат кај блиски сродници кои немаат материјални средства да се грижат за нив и за да на крајот ги остават на грижа на Центарот за социјална работа;
- Доколку еден или двајцата родители издржуваат казна затвор или се спречени поради болест.

Надзор над вршење на родителското право

Центарот за социјална работа врши надзор над вршењето на родителското право и е должен да ги превземе потребните мерки заради заштита на личноста, правата и интересите на детето. Ако тоа го бараат интересите на детето, Центарот за социјална работа ги предупредува родителите на недостатоците во воспитувањето и развојот на детето и им помага детето правилно да го развиваат и воспитуваат, а може и да ги упати тие самите или заедно со детето да посетат соодветно

советувалиште или некоја друга здравствена, социјална или воспитна установа која може да им даде потребен совет.

Табела бр. 20: Надзор над вршење на родителско право

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	46	9	25	25	0
	Новопримени	11	34	18	30	-12
	Завршени	48	18	28		
	Предмети во работа	9	25	15		

Од податоците во Табелата бр. 20 може да се забележи дека во текот на 2019 година има тренд на намалување на бројката на новопримени предмети во однос на 2018 година кога имало 34 новопримени предмети.

Одземање на родителското право

На родителот кој го злоупотребува вршењето на родителското право или грубо го занемарува вршењето на родителските должности по прибавено мислење од Центарот за социјална работа му се одзема вршењето на родителското право со Решение на Судот, во вонпарнична постапка.

Како злоупотреба или грубо занемарување на родителските должности се смета ако родителот:

- Спроведува физичко или емоционално насилство над детето;
- Полово го искористува детето;
- Го присилува детето на работа која не одговара на неговата возраст;
- Му дозволува употреба на алкохол, дрога или други психотропни супстанции;
- Го наведува детето на питачење или го користи детето за питачење;

- Го наведува детето на општествено неприфатливи поведенија;
- Го напуштил детето и подолго од три месеца не се грижи за детето;
- На кој било друг начин грубо ги крши правата на детето

Табела бр. 21: Одземање на родителско право

		Реализирано			План	Разлика
		2017	2018	2019	2019	2019
Број на предмети	Пренесени	1	5	3	3	0
	Новопримени	6	2	1	5	-4
	Завршени	1	4			
	Предмети во работа	5	3	4		

Сместување во установа

Целта на оваа услуга е обезбедување заштита на децата кои немаат соодветни услови за живот во своето семејство и на кои од други причини, им е потребно сместување. Услугата ја опфаќа основната заштита и обезбедува: згрижување, 24-часовна помош и поддршка од стручните лица, исхрана, облека и обезбедување на здравствена заштита.

Табела бр. 22: Сместување во установа

Корисници	Реализирано			План
	2017	2018	2019	2020
ЈУ Дом за доенчиња и мали деца - Битола	22	22	3	
ЈУ Детски Дом „11 Октомври“	7	6	1	
ЈУ За згрижување деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење – Скопје	7	11	1	
ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци – Скопје	13	15	13	

ЈУ Завод за заштита и рехабилитација - Бања Банско – Струмица	5	5	5	
ЈУ Специјален завод „Демир Капија“	50	50	48	

Децата кои се без родители и родителска грижа, сè до нивното оспособување за самостоен живот и работа и доколку до завршување на средното образование не постојат други можности за згрижување и воспитување, може да ја користат услугата за сместување во установа за деца. **Оваа услуга се остварува во установите за заштита на децата кои се без родители и родителска грижа:**

- Јавна установа Дом за доенчиња и мали деца – Битола;
- ЈУ Детски дом „11 Октомври“ – Скопје;
- Приватна установа СОС Детско Село - Скопје;

Министерството за труд и социјална работа од средината на 2017 година започна да работи на процесот на деинституционализација согласно Националната стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“. Тоа значи трансформација на установите за згрижување децата и тоа во мрежа на мали групни домови. Со оваа реформа се овозможува индивидуален пристап кон секое дете, подобра грижа и значително намалување на социјалниот ризик.

Согласно процесот на деинституционализација, јавните установи се трансформирани и функционираат како:

- **Јавна установа Дом за доенчиња и мали деца – Битола** – со отворањето на петте мали групни домови од октомври 2019-та година, сите деца се преселени во објекти кои наликуваат на топол семеен дом.
- **Јавна установа Детски дом за деца без родители „11 Октомври“ – Скопје** – јавната установа е трансформирана и децата се сместени во четири мали групни домови и за нив се грижат воспитувачите од „11 Октомври“ – Скопје.

Децата со воспитно-социјални проблеми (малтретираните, занемарените и социјално необезбедените деца) по оценка на Центарот за социјална работа може да се сместат во ученички дом или во друга установа каде што ќе може да се обезбеди чувањето, воспитувањето, обезбедувањето и правилен развој на децата. Овие деца може да се сместат во јавната установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми во Скопје. Оваа јавна установа беше трансформирана согласно процесот на деинституционализација и децата се сместени во пет мали групни домови.

Услугата за сместување на деца во судир со Закон на возраст од 14 до 18 години, со изречена мерка упатување во воспитна установа, согласно со прописите од областа за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа согласно со Закон, освен основната заштита, се опфаќа и ресоцијализацијата, реинтеграцијата, воспитувањето, пристапот до образование и образовната поддршка, организираното минување на слободното време и други услуги за ресоцијализација. Оваа услуга се организира во воспитна установа за деца, согласно со Законот за правда на децата.

Децата што се со нарушено поведение и сторителите на кривични дела, по оценка на Центарот за социјална работа или се со изречена судска мерка – сместување во установа каде што ќе се обезбеди чување, воспитување, образование и развој, ова право и услуга може да го остварат во јавната установа за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение во Скопје. Оваа јавна установа беше трансформирана согласно процесот на деинституционализација и децата се сместени во два мали групни домови во населбите Визбегово и Радишани.

Лицата со умерени и тешки пречки во психичкиот развој упатени на оспособување за работно-производни активности, лицата со најтешки пречки во психичкиот развој и телесните инвалиди на кои им е потребно трајно згрижување, ова право го остваруваат во:

- ЈУ Завод за заштита и рехабилитација - Бања Банско во село Банско;
- ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци - Скопје;
- ЈУ Специјален завод „Демир Капија“.

Од декември, 2018 година децата со попреченост се сместени во мал групен дом во Скопје каде добиваат 24-часовна поддршка од лични асистенти со специјализирани индивидуализирани програми за работа и дефектолошки третмани. Во Специјалниот завод „Демир Капија“ веќе нема деца до 18 години. Децата до 18 годишна возраст кои се упатени со решение во ЈУ Специјален завод „Демир Капија“ го имаат сменето обликот на заштита од институционална во вонинституционална (станбена единици за организирано живеење со поддршка), единица која е под надлежност на установата.

УСЛУГИ ОД ОБЛАСТА НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА НА ПОДРАЧЈЕТО НА ГРАД СКОПЈЕ

Пункт и прифатилиште за времено згрижување на бездомни лица

Надлежна организација и контакт: Црвен Крст на град Скопје – Скопје

Тел/Факс: 2 3139 578, skopje@redcross.org.mk

Локација: Населба Момин Поток

ПРВ СЕМЕЕН ЦЕНТАР НА ГРАД СКОПЈЕ, Советувалиште за жртви од семејно насилство

Надлежна организација и контакт: Х.Е.Р.А. – Асоцијација за здравствена едукација и истражување

Локација: Ул. „Корстурски херои“ бр 54 – Скопје
Тел. 02 3215 905, infopsc@hera.org.mk

Превоз на лица со потешка инвалидности

Надлежна организација и контакт: Јавно Сообраќајно Претпријатие ЈСП – Скопје, ул.„Христо Смирненски“ бр. 48-1/6 Тел. 0800 15 115 Тел. 02 3171 952

Надлежен сектор и контакт за стекнување со право на користење: Град Скопје, Сектор за јавни дејности, Одделение за социјална, детска и здравствена заштита, бул. “Илинден“ бр. 82, барака 2 , Тел. 02 3297 321, natasam@skopje.gov.mk

Организиран, бесплатен превоз со посебно адаптирани возила на лица со потешка телесна инвалидност на кои заради движење им е потребна инвалидска количка и лица со тешки моторни предки

Дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови

Надлежна организација и контакт: Црвен крст на град Скопје – Скопје
Тел/Факс: 2 3139 578, skopje@redcross.org.mk

Локација: Даре Џамбаз, ул. „11 Октомври“ б.б. – Општина Центар
ул. „Вуковарска“ бр. 23 – Општина Чаир

Дневни центри за лица со интелектуална попреченост

Надлежна организација и контакт: Центар за поддршка на лица со интелектуална попреченост „ПОРАКА“ – Скопје , Тел. 02 2451 008

Локација: бул. “Јане Сандански” бр. 70 локал 1 - Општина Аеродром, ул. “Васил Ѓоргов” бр. 4 (Помеѓу АВРМ и Ортопедски завод Славеј – Скопје).
Дневните Центри „ПОРАКА“ – Скопје работат секој работен ден, од 07:00 часот до 16:30 часот.

Комисија за унапредување на правата на пациентите

Надлежна организација и контакт: Град Скопје, Сектор за јавни дејности, Одделение за социјална, детска и здравствена заштита
бул. “Илинден” бр. 82, барака 2, Тел. 02 3297 278

Советувалиште за едукација и превенција од употреба на дроги

Надлежна организација и контакт: Х.Е.Р.А. – Асоцијација за здравствена едукација и истражување

Тел: 02/3176 950 Водно Тел: 02/2651 955 Шуто Оризари

Локација: Амбуланта Водно, Младински центар „Сакам да знам“ на ул. Елисие Поповски бр. 2 – Скопје, Амбуланта Шуто Оризари; Младински центар „Сакам да знам“

Дневни центри за намалување на штети од употреба на дроги

Надлежна организација и контакт: Здружение ХОПС – Опции за здрав живот – Скопје

ул. „Христо Смирненски“ бр. 48-1/6, Тел. 02 3246 210

Локација: Дневен центар за намалување на штети во ДТЦ Мавровка, со работно време од 13:00 до 18:00 часот; Дневен центар за намалување на штети во Шуто Оризари, со работно време од 10:00 до 16:00 часот; Дневен центар за намалување на штети во Капиштец, со работно време од 09:00 до 17:00 часот; Во дневните центри работи стручен тим составен од координатор, асистент за размена на опрема за инјектирање, медицинско лице, социјален работник, правен советник и психијатар. Теренска работа од 07:30 до 16:00 часот, телефон за контакт 075 76 99 48.

Заклучоци од истражувањето

Од добиените резултати од истражувањето произлегува потребата од посистематско ангажирање на сите општини во откривање, третирање и заштита на децата во ризик. Можеме да заклучиме дека досегашното делување на локалните власти не е на потребното ниво и тие делумно и со потешкотии одговараат на потребите за децата во ризик.

Државата преку Министерството за труд и социјална политика на Република Северна Македонија со своите политики и стратегии, постепено го има отпочнато процесот на трансформација на јавните услуги на социјална заштита на лицата во ризик и тоа преку процесите на децентрализација, деинституционализација, приватизација, како и преку вклучување на граѓанските организации кои работат во областа на социјалната заштита.

Со текот на времето, постепено се превземаат надлежностите од страна на општините кои се во согласност со Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021. Локалните самоуправи се задолжени преку донесување на свои локални програми за социјална заштита за граѓаните на своите подрачја и програмите се испраќани во Министерството за труд и социјална политика каде се разгледувани од комисија која дава мислење за секоја општина посебно. На овој начин покрај увидот, се врши и координација на политиките на локално ниво со Националните стратешки правци за развој на социјалната заштита на ниво на држава.

Општините имаат голема важност во хуманизацијата на населението кое живее на нејзината територија во поглед на создавање на услови за достоинствен живот на децата во ризик.

Социјалните услуги се наменети за лица кои се соочуваат со тешкотии во животот како и за лица со физички и ментални попречености кои имаат специфични потреби и не се во состојба самите да ги овозможат и затоа имаат потреба за помош од страна на општеството.

Поради сето горе наведено, неминовно се наметнува потребата за донесување на нов Закон за социјална заштита кој беше донесен на 23.05.2019 година во насока на олеснување на животот и поголема заштита на социјално ранливите групи на население. Законот дава простор за сеопфатни и квалитетни социјални услуги. Заради надминување на утврдената состојба дека услугите од социјална заштита не ги следат индивидуалните потреби на крајните корисници, новиот Закон предвидува унапредување и развивање на социјалните услуги кои ќе се обезбедуваат во домот на корисникот, во заедницата и вон-семејството, како и нови иновативни и интервентни социјални услуги.

Во однос на обезбедувањето на социјалните услуги, се овозможува вклучување на локалната самоуправа, како и на граѓанските здруженија, физичките лица и приватниот сектор во обезбедувањето и испораката на услугите во заедницата. За да се обезбеди социјална заштита во општините, во сите општини согласно новиот Закон за социјална заштита, се формираат со одлука Општински совети за социјална заштита во кои членуваат претставници на општинската администрација, претставници од Центрите за социјална работа, граѓанските организации, верските заедници, полицијата, здравството, образовните институции, Јавно обвинителство, Судот и слично. Се изготвува Социјален план за одредена општина кој треба да содржи мапирање на социјалните проблеми и лицата во ризик, анализа на капацитетите и расположливите социјални услуги како и специфичните потреби за развој на социјалните услуги во општината. Со новиот Закон за социјална заштита, Министерството за труд и социјална политика најмалку еднаш годишно објавува повик за финансирање на општините со аплицирање на општините со свои проекти, иницијативи со наведување на видот на услугите кои се финансираат, рокот за аплицирање, временски рок за нивно реализирање како и сумата за планираните услуги. Предност имаат проекти кои се реализираат преку меѓуопштинска соработка.

Со наведеното може да се заклучи дека со новиот Закон за социјална заштита се овозможува една современа, квалитетна и сеопфатна заштита на децата во ризик.

Бенефициите и социјалните права кои се поврзани со паричните средства се одговорност на државата и на Владата на Република Северна Македонија.

За обезбедување на социјални услуги **неопходно е вклучување** на локалната самоуправа како и на граѓанските организации, физичките лица и приватниот сектор кои согласно донесените програми на Советот за социјална заштита предвидува активности и финансиски средства за реализација на истите.

Може да се заклучи дека општините не се целосно спремни да се зафатат со целосно превземање и делување во социјалната заштита и задоволување на потребите на своите граѓани без учество на Владата, државата и блок дотации, донации и други приходи кои ги добиваат покрај сопствените приходи. Постојат мали општини, со многу мал капацитет, жители и вработени во општините кои и покрај обврските и желбата да се зафатат со социјалните услуги на лицата и децата во ризик, нема да бидат во состојба нешто од тоа да реализираат. Потребна е **меѓуопштинска соработка и планирање** на заштитата на децата во ризик како би можеле и малите општини да допринесат за заштита на децата во ризик и овозможување на достапност на услугите кои им се нудат и за кои има потреба локалното население.

Препораки за адекватноста на социјалните услуги за децата во ризик

Препораките на ЈУ Меѓуопштински Центар за социјална работа на град Скопје, во однос на измените и дополнувањата на законските регулативи и соодветноста на примена на мерки и активности врз стручната и административната работа е следна:

- За успешно, ефикасно и поквалитетно извршување на работните задачи и активности и почитување на законските рокови за извршување на истите, како и поголема посветеност во превентивната работа со корисниците кои се изложени на социјални ризици од било кој вид, потребно е зголемување на кадровската екипираност со стручен кадар од различен профил (социјални работници, психолози, педагози, правници, социолози и слично).
- За ефикасна и успешна примена на електронските програми ЛИРИКУС и СПИЛ, неопходно е функционирање на Статистичкиот модул за обработка на податоци за права и услуги од социјалната и детската заштита, заради добивање на релевантни и веродостојни податоци кои се од значење за спроведување на анализи кои понатаму ќе бидат предуслов за давање препораки за унапредување на работата на Центарот за социјална работа и за подобрување на положбата на лицата во ризик.
- За постигнување на ефективност во работата во однос на настанатите законски измени во одделни области, се препорачува спроведување на интерни обуки во рамките на сите служби.
- Предлози за измена на регулативата со образложение како промената би влијаела врз подобрување на положбата на децата во ризик.
- За унапредување на работата со децата во ризик и судир со законот, потребно е квалитетна соработка со локалната заедница и советите за детско претстапништво кои би требало согласно со законот да функционираат во истите.

Користена литература

1. Basic J., Jankovic J. (2003), Lokalna zaednica izvoriste nacionalne strategije prevencije poremećaja u ponasanju dece i mladih, Zavod za zastitu obitelji, Zagreb.
2. Богоевска Н. и др. (2020), Социјалната заштита во Македонија: регулатива и практика, Скопје: Министерство за труд и социјална политика и Светска банка.
3. Boiullet D., Uzelac S. (2007), Osnove socijalne pedagogije, Školska knjiga d.d., Zagreb.
4. Борнарова С. (2012), Социјална работа со семејство, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Филозофски факултет, Скопје.
5. Димитријоска С., Богоевска, Н. и др. (2004), Емпириска анализа на проблемите на децата во ризик и евалуација на постоечки заштитни фактори, УНИЦЕФ, Скопје.
6. Димитријоска С. (2012), Социјална работа со малолетни сторители на кривични дела, Филозофски факултет, Скопје.
7. Димитријоска С. (2012), Менторска програма, Филозофски факултет, Скопје.
8. Димитријоска С. (2019), Права и услуги во рамките на системот на детска и социјална заштита во Република Северна Македонија, Здружение на социјални работници, Скопје.
9. Gladding S. (1998), Family Therapy: History, Theory and Practice, Merrill
10. Greene R., Cohen H. (2005), Social Work with Older Adults and Their Families: Changing Practice Paradigms, University of Texas - Austin, School of Social Work.
11. Hoogeveen J., Tesliuc E., Vakis R., Dercon S. (2004), A Guide to the Analysis of Risk Vulnerability and Vulnerable Groups, The World Bank, University of Oxford.

12. Holzmann R., Sherburne-Benz L., Tesliuc E. (2003), Social Risk Management: The World Bank's Approach to Social Protection in a Globalizing World, The World Bank.
13. Ilić B. (2005), Fenomenologija agresivnosti delikvenata, Sven Niš.
14. Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Децентрализација на социјалната заштита во Република Македонија – фактичка состојба, предизвици и можности на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2012).
15. Институт за човекови права „Лудвиг Болцман“, Анализа на состојбите во социјална заштита и социјално вклучување на локално ниво, Австриска соработка за развој (ADC), Министерство за труд и социјална политика, Скопје (2010).
16. Како до „подобар“ систем на социјална заштита во Република Македонија, Институт за Демократија „Социетас Цивилис“ – Скопје (ИЦДС), EU, Скопје (2017).
17. Конвенција за правата на детето, усвоена од Генерално Собрание на Обединети Нации, со резолуција 44/25 од 20 ноември 1989 година (стапено во сила на 02.09.1990 година).
18. Kosher H., Ben-Arieh A., Hendelsman Y. (2016), Children's Rights and Social Work, Springer.
19. Kovacević R. (1989), Osobe sa poremećajima ličnosti kao počinitelji seksualnih, imovinskih i delikata protiv života i tela, Medicinski fakultet, disertacija, Zagreb.
20. Lakićević M. (2000), Metode i tehnike socijalnog rada III, Fakultet političkih nauka u Beogradu i Udruženje stručnih radnika socijalne zaštite Republike Srbije, Beograd.
21. MacRae L.D., Lorne D.B., Joanne J.P., Joseph P.H. (2011), Relating risk and protective factors to youth reoffending: a two year follow up, International Journal of Child, Youth and Family Studies.

- 22.** Matković G. (2009), Decentralizacija socijalne zaštite u Srbiji, Centar za liberalno-demokratske studije.
- 23.** Matković G., Stranjaković M., Kovačević V. (2009), Uloga nevladinih organizacija u pružanju usluga socijalne zaštite, Centar za liberalno-demokratske studije.
- 24.** Matković G., Stranjaković M. (2016), Mapiranje usluga socijalne zaštite u nadležnosti jedinica lokalnih samouprava u Republici Srbiji, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije.
- 25.** Mbuba M.J. (2004), Juvenile recidivism: An analysis of race and other socio-demographic predictors within three intervention modalities in the State of Louisiana, A Dissertation, The Department of Sociology. Louisiana State University.
- 26.** Milosavljevic M. (2003), Devijacije i društvo, Biblioteka studije (Izdavačka kuća "Draganić").
- 27.** Milković M. (2004), Maloletnička delikvencija i socijalni rad, Magistrat, Sarajevo.
- 28.** Milner J., O'Byrne (2009), Assessment in Social Work, 3rd Edition. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- 29.** Министерство за труд и социјална политика (2010), Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021, Скопје.
- 30.** Министерство за труд и социјална политика (2010), Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2011-2021, Скопје.
- 31.** Министерство за труд и социјална политика (2018), Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“, Скопје.
- 32.** Мицковиќ Д. (2008), Семејството во Европа 16–21 век, Културна установа „Блесок“, Скопје.
- 33.** O'Donnell D. (2004), Child protection. A handbook for parliamentarians, Inter-Parliamentary Union and UNICEF, SRO-Kundig, Switzerland.

- 34.** Peterson-Badali M., Ruck M.D. (2008), Studying children's perspectives on self-determination and nurturance rights: Issues and challenges, *Journal of Social Issues*.
- 35.** Петрески М., Туманоска Д., Петрески Б. (2020), Социјалните услуги во општините во Северна Македонија: капацитет, ризици, потреби, Министерство за труд и социјална политика, Finance Think - Институт за економски истражувања и политики, The World Bank.
- 36.** Прирачник за градоначалниците и советниците за надлежностите на локалната самоуправа, ЗЕЛС, Скопје (2017).
- 37.** Прирачник за промовирање на принципите на демократско управување во советите на единиците на локалната самоуправа, OSCE, Скопје (2018).
- 38.** Програма за одржлив локален развој и децентрализација во Република Македонија 2015-2020, Министерство за локална самоуправа, Скопје (2015).
- 39.** Roy N. (2001), Pravosudni sistem za maloljetne prestupnike, prezentacija, interni dokument Save the Children.
- 40.** Ruck M., Horn S. (2008), Charting the Landscape of Children's Rights, The Society for the Psychological Study of Social Issues.
- 41.** Ружин Н., Геровска Митев М., Борнарова С., Богоевска Н. (2018), Предлог реформа на системот на социјална и детска заштита, Министерство за труд и социјална политика, Светска Банка, Скопје.
- 42.** Спасовска С., Борнарова С., Богоевска Н., Ивановски Б., Георгиевска С. (2013), Прирачник за развој на социјални услуги за ранливите групи во локалните заедници, UNDP, Скопје.
- 43.** Совет на град Скопје, Предлог - Програма за активностите во областа на социјална, детска и здравствена заштита во град Скопје за 2021 година, Скопје (декември, 2020 година).
- 44.** Tomić R., Sehović M., Karić N., Hasanović I. (2008), Delikventno ponašanje djece i mladih, Tuzla.

45. Tomić R., Sarić H. (2008), Sociopatološke manifestacije kod djece i mladih, Tuzla.
46. Tomić R., Sehović M., Hatibović C. (2005), Prisutnost zlostavljanja među djecom i mladima, Tuzla.
47. UNICEF, Правда за децата – Прирачник, Скопје (2012).
48. Упатства на Обединети Нации за превенција на малолетничката деликвенција (Ријадски Упатства), 1990 година.
49. Устав на Република Македонија („Службен весник“ бр. 52/91 од 17.11.1991 година).
50. Закон за заштита на децата („Службен весник“ бр. 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15, 27/16, 163/17, 21/18, 198/18, 104/19, 146/19, 275/19, консолидиран текст од јуни 2020 година).
51. Закон за локална самоуправа („Службен весник“ бр. 5 од 29.01.2002 година).
52. Закон за правда на децата („Службен весник“ бр. 87/07 како Закон за малолетничка правда. Измени на терминологија како Закон за правда на децата во „Службен весник“ бр. 148/13 од 29.10.2013 година).
53. Закон за семејство („Службен весник“ бр. 80/92, 9/96, 38/04, 33/06, 84/08, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 105/15, 104/15, 150/15, консолидиран текст од 20.11.2015 година).
54. Закон за социјална заштита („Службен весник“ бр. 79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13/ 148/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 150/15, 192/15, 33/15, 72/15, 104/15, 173/15, 30/16, 163/17, 51/18, 104/19 од 23.05.2019 година).
55. Закон за финансирање на единиците на локалната самоуправа („Службен весник“ бр. 61 од 13.09.2004 година).
- <https://www.mtsp.gov.mk>
 - <https://mvr.gov.mk>
 - <https://www.pravda.gov.mk/>
 - <https://skopje.gov.mk/>
 - <https://www.karpos.gov.mk>

- <http://ju11oktomvri-skopje.mk/>
- <https://domazadoencinjabitola.mk/>
- <http://www.domzadeca.mk/>
- <http://www.zavodbansko.com.mk/>
- <https://www.zrdm.mk/>
- <https://www.ckgs.org.mk/>
- <https://www.sos.org.mk>
- <https://lastrada.org.mk/>
- <https://hops.org.mk/>
- <https://hera.org.mk/>
- <http://poraka.org.mk/>
- <https://www.humanium.org/en/childrens-rights-history/>
- <https://www.discoverpolicing.org/explore-the-field/what-is-community-policing/>
- <https://ojjdp.ojp.gov>
- https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-94800-3_2
- <https://plato.stanford.edu/entries/rights-children/>
- <https://issuu.com/lifeskillsjourney/docs/7-10facilitatormanual>
- <https://www.unicef.org/sowc05/english/>